

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ І ПІДПРИЄМНИЦТВА

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕВАГ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ
ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ

Київ - 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ І ПІДПРИЄМНИЦТВА

Допущено до захисту

Зав. кафедрою економіки і підприємництва

проф. Ольшанський О.В. _____

« ____ » _____ 2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕВАГ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ
ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ

Студент виконавець:



Накорьонюк Д. Ю. _____

(П.І.Б., підпис)

IV курс, група МЕВ-22д _____

(курс., група)

Науковий керівник:



Бузько І. Р.

(П.І.Б., підпис)

Київ - 2026

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет економіки і управління

Кафедра економіки і підприємництва

Освітній ступінь бакалавр

Спеціальність 292 – Міжнародні економічні відносини

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

«_____» _____ 2026. року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Накорьонка Дмитра Юрійович
(прізвище, ім'я та по батькові здобувача)

1. Тема роботи: Забезпечення економічних переваг України в контексті розвитку світового ринку товарів та послуг

керівник роботи Бузько Ірина Романівна, к.т.н., доцент
(прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом університету від « 21 » квітня 2026 року № 84/14

2. Строк подання студентом роботи до захисту 22 червня 2026 р.

3. Вихідні дані: 3.1. Інформація про структуру світової торгівлі та основні показники її ефективності. 3.2. Інформація про основні напрямки та тенденції розвитку світової торгівлі. 3.3. Дані про участь України у світовій торгівлі товарами та послугами. 3.4. Нормативно-правові акти, теоретичні та методичні джерела за темою кваліфікаційної роботи

4. Зміст основної частини (перелік питань, які потрібно розробити):

4.1. Теоретичні основи світової торгівлі товарами та послугами. 4.2. Дослідження сучасного стану та тенденції розвитку світової торгівлі товарами та послугами. 4.3. Участь України у світовій торгівлі товарами та послугами. .

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): Таблиці, рисунки та інший демонстраційний матеріал.

6. Консультанти розділів

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання «21» квітня 2026 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної магістерської роботи	Строк виконання етапів	Примітка
1	Аналіз літератури за темою кваліфікаційної роботи	Квітень 2026 р.	
2	Робота над розділом 1	Травень 2026 р.	
3	Робота над розділом 2	Червень 2026 р.	
4	Робота над розділом 3	Червень 2026 р.	
5	Робота над вступом та висновками	Червень 2026 р..	
6	Оформлення роботи	Червень 2026 р.	
7	Підготовка демонстраційного матеріалу та доповіді	Червень 2026 р.	

Здобувач ._____. **Накорьон Д. Ю.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи ._____. **Бузько І. Р.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Накорьонюк Д. Ю. Забезпечення економічних переваг України в контексті розвитку світового ринку товарів та послуг. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота бакалавра за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини». – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2026.

У роботі висвітлено теоретичні основи та принципи формування та розвитку світової торгівлі, стан тенденції розвитку світової торгівлі та місце України у процесі міжнародної торгівлі. Об'єктом дослідження є світова торгівля. Предметом дослідження є теоретичні та методичні засади функціонування процесу світової торгівлі. Здійснено аналіз зовнішньої торгівлі України. Сформульовано пропозиції щодо підвищення ефективності подальшої інтеграції України у світові торгові відносини.

Ключові слова: світова торгівля, міжнародна торгівля, структура торгівлі товарів та послуг, світовий ринок послуг, товарна та географічна структура міжнародної торгівлі, показники ефективності, експорт, імпорт, перспективи, інтеграція.

ANNOTATION

Nakoronok D.Y. Ensuring Ukraine's economic advantages in the context of the development of the global market for goods and services. - The manuscript.

Qualifying work of the bachelor in specialty 292 «International economic relations» - Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2026.

The paper highlights the theoretical foundations and principles of the formation and development of world trade, the state of world trade development trends and Ukraine's place in the process of international trade. The object of the study is world trade. The subject of the study is the theoretical and methodological principles of the functioning of the world trade process. An analysis of Ukraine's foreign trade was carried out. Proposals were formulated to increase the effectiveness of Ukraine's further integration into world trade relations.

Key words: world trade, international trade, structure of trade in goods and services, world market for services, commodity and geographical structure of international trade, efficiency indicators, export, import, prospects, integration.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ТА ПОСЛУГАМИ	9
1.1 Визначення та сутність світової торгівлі товарами та послугами	9
1.2 Сучасні форми світової торгівлі товарами та послугами	20
1.3 Структура світової торгівлі та основні показники її ефективності	32
Висновки до першого розділу	46
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ТА ПОСЛУГАМИ	48
2.1 Регулювання та принципи світової торгівлі товарами та послугами	48
2.2 Особливості світової торгівлі на сучасному етапі з різними країнами	55
2.3 Основні напрямки та тенденції розвитку світової торгівлі	60
Висновки до другого розділу	70
РОЗДІЛ 3. УЧАСТЬ УКРАЇНИ У СВІТОВІЙ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ТА ПОСЛУГАМИ	71
3.1 Місце та роль України у світовій торгівлі товарів на сучасному етапі	71
3.2 Особливості становлення ринку послуг в економіці України	86
3.3 Шляхи та перспективи подальшої інтеграції України у світові торговельні відносини	96
Висновки до третього розділу	103
ВИСНОВКИ	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	109
ДОДАТКИ	113

ВСТУП

Світова торгівля посідає особливе місце в системі світогосподарських зв'язків, так як в ній віддзеркалюється рух різноманітних ресурсів, що переміщуються між країнами, регіонами та юридичними особами. Вона виступає як найважливіша форма міжнародних економічних відносин, показники якої водночас відображають рівень економічного потенціалу країн і характерних відносин між ними. Тому міжнародній торгівлі належить вирішальна роль серед інших форм міжнародних економічних відносин на сучасному етапі розвитку світової економіки.

Метою даної роботи є обґрунтування теоретичних основ світової торгівлі та на базі отриманих результатів розробка практичних рекомендацій щодо збільшення участі України в процесі світової торгівлі товарами та послугами.

В ході кваліфікаційної роботи сформульовано і вирішено такі її основні завдання:

- проаналізовано поняття світового ринку та сутність світової торгівлі;
- визначено особливості різних форми світової торгівлі;
- досліджено поняття структури світової торгівлі;
- визначені основні показники оцінки стану світової торгівлі;
- проаналізовано особливості світової торгівлі на сучасному етапі;
- досліджені основні напрямки розвитку світової торгівлі;
- визначені тенденції розвитку світової торгівлі;
- досліджена роль України у світовій торгівлі;
- визначені шляхи подальшої інтеграції України у світові торгівельні відносини.

Предметом дослідження є теоретичні та методичні засади функціонування процесу світової торгівлі товарами та послугами.

Об'єктом дослідження виступає світова торгівля товарами та послугами.

Завдання цієї роботи виконується шляхом вивчення робіт, присвячених питанню світової торгівлі та її структури, аналізування ситуації, яка склалася сьогодні на світовому ринку, аналізу статистичного матеріалу та показників структури та ефективності світової торгівлі.

Методологічною основою дослідження є методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу, дедуктивний метод, метод системного аналізу, кваліфікаційно-аналітичний метод, аналіз показників якісної оцінки структури та ефективності світової торгівлі та інші, які використовувались у процесі аналізу інформації даної кваліфікаційної роботи.

Інформативну базу дослідження складають Закони України, наукові праці українських і зарубіжних авторів, підручники та посібники, джерела мережі Інтернет та статті з питань світової торгівлі.

Кваліфікаційна робота бакалавра складається із вступу, трьох розділів і висновків, викладених на 108 сторінках друкованого тексту. Матеріали кваліфікаційної роботи бакалавра містять 16 таблиць і 9 рисунків. Список використаних джерел з 37 найменувань уміщено на 109-112 сторінках і 5 додатків на 114-118 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ

1.1 Концептуальна сутність світового ринку та міжнародної торгівлі

Становлення та еволюція сучасної глобальної економічної системи є органічним наслідком розвитку міжнародних економічних відносин, які охоплюють усі ключові стадії відтворювального процесу: виробництво, розподіл, обмін та кінцеве споживання. Варто зазначити, що історично саме транскордонний обмін товарами виступив первинним фундаментом та каталізатором налагодження стійкої макроекономічної співпраці між державами [17, с. 424].

В історичному контексті формування світового ринку нерозривно пов'язане з інтенсифікацією науково-технічного прогресу. Останній стимулював поглиблення міжнародного поділу праці, що, у свою чергу, зумовило поступову інтеграцію відокремлених національних господарств у єдину глобальну мережу [1, с. 86].

Завдяки цим процесам сформувалася відносно стабільна система міжнародних товарних потоків, обсяги та інтенсивність яких демонструють тенденцію до безперервного зростання. Відповідно, саме масштаби та динаміка переміщення товарів і послуг між країнами є головною зовнішньою ознакою та індикатором розвитку світового ринку [3, с. 112].

У сучасній економічній науці існують різні підходи до трактування базових дефініцій. Так, всесвітній (або світовий) ринок найчастіше розглядається як складна форма організації економічних відносин обміну (відчуження та привласнення благ), що виникають між державами, а також юридичними та фізичними особами-резидентами різних країн. Ця система підпорядковується фундаментальним ринковим законам – вартості, попиту, пропозиції та конкуренції, – а також регулюється відповідними міждержавними угодами і наднаціональними інститутами [12, с. 14].

У фаховій літературі поняття «міжнародна торгівля» та «світова торгівля» переважно використовуються як синонімічні. Аналізуючи сутність міжнародної торгівлі, доцільно виокремлювати два ключові виміри:

Операційно-функціональний вимір: розглядає торгівлю як безпосередній процес транскордонного обміну товарами та послугами. Цей аспект фокусується на практичних складових: укладанні зовнішньоекономічних контрактів, логістичному забезпеченні, здійсненні валютно-фінансових розрахунків та контролі за рухом поставок.

Інституційно-політичний вимір: інтерпретує міжнародну торгівлю як специфічну систему міждержавних відносин, що підлягає регулюванню нормами міжнародного права, конвенціями та регламентами. У цьому контексті торгівля виступає стратегічним інструментом реалізації національних інтересів держав на зовнішніх ринках.

Систематизація форм міжнародної торгівлі традиційно спирається на три базові критерії: специфіку регулювання міждержавних торговельних відносин, характер взаємодії контрагентів (експортерів та імпортерів) та природу самого об'єкта обміну. Відповідно до цих критеріїв, виокремлюють звичайний, дискримінаційний та преференційний торговельні режими. З точки зору організації взаємодії суб'єктів виділяють зустрічну торгівлю (зокрема бартерні операції), а також обмін у рамках промислової кооперації.

Особливої уваги заслуговує світовий ринок послуг (транспортних, фінансово-кредитних, інжинірингових, інтелектуальних тощо), який на сучасному етапі демонструє вищу динаміку зростання порівняно з товарним ринком. Його ключовою специфікою є просторово-часова невіддільність процесу надання більшості послуг від їх споживання, неможливість фізичного накопичення та критична важливість прямої комунікації між надавачем та споживачем.

У науковому дискурсі категорію «світовий ринок» розкривають через низку базових підходів:

1. Він розглядається як глобальна сфера транскордонного обміну між державами та іншими агентами світового господарства; це комплексна система відносин, що виникають у процесі переміщення ресурсів, товарних мас та послуг [1, с. 28].

2. Світовий ринок товарів і послуг ідентифікується як невіддільний структурний елемент міжнародних економічних відносин, що забезпечує міждержавний обмін нематеріальними та матеріальними благами [9, с. 122].

3. Його також визначають як глобальну сукупність національних ринків, тісно переплєтених системою всесвітніх господарських зв'язків. Ця інтеграція спирається на принципи міжнародного поділу праці (МПП), виробничої кооперації, спеціалізації та централізованого збуту [14, с. 74].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що світовий ринок виступає дієвим механізмом практичної реалізації глобальних господарських зв'язків, які генеруються міжнародним поділом праці. Ці зв'язки знаходять свій вияв через ключові форми міжнародних економічних відносин: глобальну торгівлю, міграцію робочої сили, транскордонний рух інвестиційного капіталу та валютно-фінансові операції.

Залежно від соціально-економічних, інституційних особливостей та специфіки функціонування, світові товарні ринки мають розгалужену систему класифікації, яка детально відображена на рисунку 1.1.

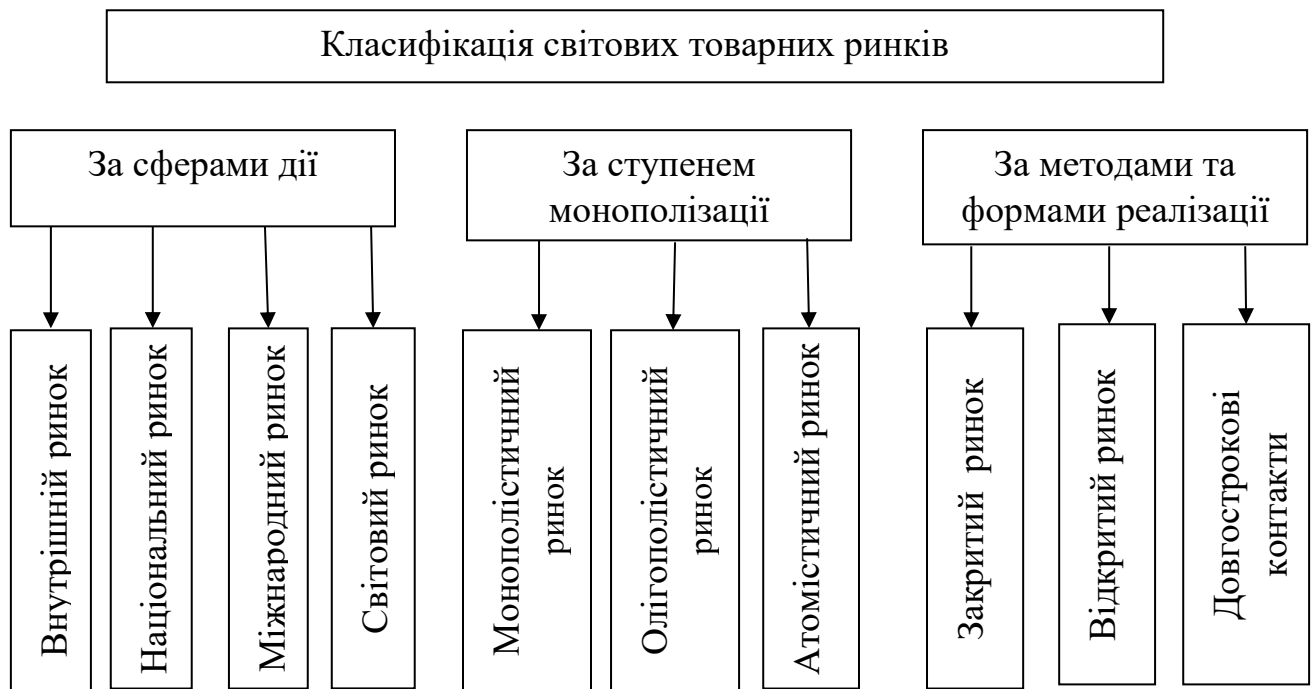


Рис. 1.1. Класифікація світових товарних ринків

Сучасним світовим ринкам притаманна перманентна динаміка розвитку, що об'єктивно ускладнює процеси їх координації та регулювання. Аналітика світових товарних ринків на мікрорівні дає можливість ідентифікувати локальні зміни та короткострокові флуктуації кон'юнктури. Натомість макроекономічний зріз дозволяє виявляти середньо- і довгострокові тренди, що є необхідною умовою для формування дієвих експортних стратегій та оптимізації товарного збуту [14, с. 75].

Еволюція світового ринку закономірно стимулює розвиток світової торгівлі, яка є матеріалізованим відображенням міжнародного поділу праці. Каталізатором інтенсивного зростання обсягів та темпів міжнародного товарообігу виступає науково-технічний прогрес. При цьому домінуюча частка експортно-імпортних потоків акумулюється в межах економік промислово розвинених країн. Паралельно поглиблюються процеси концентрації зовнішньоторговельних операцій транснаціональними корпораціями (ТНК) та посилюється одержавлення цих процесів. Усе це трансформує сучасну глобальну конкуренцію, надаючи їй чітко вираженого регульованого характеру.

У сучасній фаховій літературі нерідко виникають термінологічні дискусії щодо розмежування категорій, які описують транскордонні торговельні процеси. Зокрема, це стосується дефініцій «зовнішня торгівля», «міжнародна торгівля» та «світова торгівля». Варто наголосити, що поняття «міжнародна торгівля» є значно ширшим за «зовнішню торгівлю», оскільки воно акумулює в собі весь спектр взаємовідносин між різними суб'єктами світового господарства. Водночас терміни «міжнародна торгівля» та «світова торгівля» у більшості наукових і навчальних джерел розглядаються як тотожні.

Для більш глибокого розуміння цих категорій здійснимо порівняльний аналіз їх трактувань провідними науковцями (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення поняття “світова торгівля”

Термін\поняття	Визначення	Автор
Світова торгівля	Глобальне економічне середовище, що відображає процеси транскордонного переміщення широкого спектра ресурсів між різними державами, макрорегіонами та корпоративними структурами.	Голіков А.П., Довгаль О.А. [16]
Світова торгівля	Високорозвинена система обміну товарними масами, базовим підґрунтям якої виступає глобальний поділ праці.	Перерва П.Г., Максименко Я.А., Климова С.О., Сокол К.М. [20]
Міжнародна (світова) торгівля	Система комерційних операцій з товарами та виробничими факторами між резидентами різних держав, що структурно поділяється на два ключові та взаємодоповнюючі напрями: експортні та імпорتنі потоки.	Кібік О.М., Нестерова К.С., Хаймінова Ю.В. [5]
Зовнішня торгівля	Сукупність комерційних операцій, що охоплює процеси оплачуваного вивезення (експортування) та ввезення (імпортування) благ.	Білоцерківець В.В. [2]

Продовження таблиці 1.1

Термін\поняття	Визначення	Автор
Міжнародна торгівля	Міждержавний механізм реалізації товарів та послуг, головною специфікою якого є географічна (юрисдикційна) відокремленість контрагентів — продавців і покупців, що знаходяться у різних країнах.	Григор'єв Г.С. [13]

Здійснивши огляд фахових підходів, варто констатувати, що дефініції «міжнародна торгівля» та «світова торгівля» у більшості наукових джерел застосовуються як синонімічні. У найширшому розумінні світова (міжнародна) торгівля — це глобальна макроекономічна система, що акумулює в собі зовнішньоторговельні потоки всіх країн планети (структурна модель світового ринку візуалізована на рис. 1.2 у Додатку А).

По своїй суті цей феномен є безперервним процесом транскордонного обміну товарними масами та послугами між суверенними національними економіками. Якщо для окремої держави така взаємодія класифікується як зовнішня торгівля, то інтеграція зовнішньоторговельних оборотів усіх країн формує єдину систему міжнародної торгівлі. Вона виступає складною, багатовимірною соціально-економічною категорією, природу якої доцільно досліджувати крізь призму двох базових площин: операційної та державно-політичної [14, с. 75].

На рис.1.2 наведені підходи до розуміння сутності міжнародної торгівлі.



Рис. 1.2 Підходи до розуміння сутності міжнародної торгівлі

Зупинимося на характеристиці зазначених підходів детальніше. В межах операційного виміру міжнародна торгівля ідентифікується як суто практичний процес переміщення благ між різноманітними суб'єктами світового господарства – підприємствами, державами та наднаціональними інститутами. Цей ракурс охоплює весь комплекс інструментів, що забезпечують рух товарів (а також послуг, ліцензій, об'єктів інтелектуальної власності, інжинірингу тощо). До цієї площини належать механізми стимулювання товарообігу, оптимізація експортно-імпоротної структури, моніторинг і прогнозування кон'юнктури глобальних ринків, управління контрактною діяльністю, логістичний супровід та реалізація супутніх валютно-фінансових транзакцій. Відповідно, з точки зору операційного підходу, предметом дослідження виступає організація та адміністрування зовнішньоекономічних операцій, тоді як об'єктом є безпосередньо кожна конкретна транзакція з експорту чи імпорту.

У межах інституційно-політичного (державно-політичного) підходу міжнародна торгівля трактується як специфічна система суспільних відносин, що формуються у глобальному геоекономічному просторі з приводу транскордонного обміну матеріальними та нематеріальними благами між суверенними державами. Кожна з держав при цьому реалізує власну стратегію зовнішньоторговельної політики. Вказана архітектура взаємодії підпорядковується нормативно-правовому регулюванню на рівні міжнародного права, включаючи багатосторонні договори, конвенції, міждержавні угоди та акти наднаціональних інститутів.

Відповідно до цієї парадигми, предметом міжнародної торгівлі виступає архітектоніка та інституціоналізація глобального торговельного обміну з обов'язковим урахуванням національних економічних інтересів і мегатрендів розвитку світової системи господарства в цілому. Об'єктом же є міжнародний торговельний оборот як інтегрована сукупність експортно-імпортних операцій [14, с. 77]. Ретроспективний аналіз свідчить, що історична еволюція світової

торгівлі відображає перманентний процес балансування та взаємодоповнення між зазначеними операційним та державно-політичним підходами.

Окремим високодинамічним вектором глобальної економіки виступає світовий ринок послуг. Його структура є глибоко диверсифікованою та охоплює міжнародні ринки транспортно-логістичних, фінансово-страхових, інжинірингових, лізингових, туристичних, маркетингових та рекламних сервісів. Крім того, вагоме місце у цьому сегменті належить науково-технологічному обміну, зокрема ринкам патентів, ліцензій та технологій категорії «ноу-хау».

Функціонування світового ринку характеризується низкою специфічних детермінант та суттєвих відмінностей порівняно з внутрішніми (національними) ринками:

1. Полівекторність та ієрархічність економічних інтересів. На відміну від внутрішнього ринку, де домінують інтереси локальних резидентів, на світовому рівні відбувається об'єктивна конвергенція та дивергенція економічних інтересів окремих мікросуб'єктів (виробників і споживачів), макроекономічних інтересів суверенних держав (національні інтереси), а також узгоджених пріоритетів глобального співтовариства (інтернаціональні інтереси).

2. Специфіка суб'єктного складу пропозиції. Світовий ринок акумулює пропозицію не всієї сукупності національних підприємств, а лише тих селективних господарюючих суб'єктів, які володіють достатнім рівнем міжнародної конкурентоспроможності для експансії за межі внутрішніх юрисдикцій.

3. Опосередкована інтеграція малого бізнесу. Переважна частина суб'єктів малого та середнього підприємництва не має безпосереднього виходу на глобальні торговельні майданчики. Їхнє залучення до міжнародного обміну відбувається переважно детерміновано – шляхом включення у глобальні ланцюги створення вартості на основі довгострокових контрактів та субпідрядних угод із транснаціональними корпораціями (ТНК).

4. Біржовий характер та інституціоналізація механізму обміну. Взаємодія між контрагентами на світовому ринку значною мірою опосередковується не прямими зв'язками, а функціонуванням розвиненої глобальної інфраструктури – міжнародних товарних, фондових і валютних бірж, які формують світові індикатори цін.

5. Двохрівнева система регуляторних важелів. Якщо на національних ринках рух товарів коригується традиційними фіскально-монетарними інструментами (внутрішнє ціноутворення, податкова система, плата за ресурси, дисконтні ставки), то в архітектурі світового ринку вирішального значення набуває зовнішньоекономічна та протекціоністська політика окремих держав та їхніх інтеграційних об'єднань.

Інтенсифікація процесів глобалізації у сучасній світовій архітектоніці виступає потужним чинником прискорення розвитку сервісного сектору. Ключовими мегатрендами трансформації національних економік стають масштабування третинного сектору, диверсифікація та генерація вищих доходів від сервісної діяльності, флуктуація зайнятості у бік інтелектуальної праці, а також нарощування обсягів транскордонної торгівлі послугами. Сучасна парадигма господарювання зазнає глибоких структурних модифікацій, що дає підстави дефініювати її як «сервісну економіку» (економіку послуг). Відповідно, моніторинг кон'юнктурних зрушень та предиктивний аналіз тенденцій світового ринку послуг набувають особливої науково-практичної актуальності, зважаючи на високу волатильність та динамічність сервісного сегменту порівняно з традиційними товарними ринками.

Еволюція міжнародної економічної думки зумовила формування плюралізму дефініцій категорії «ринок послуг». Зокрема, у дослідженнях К.В. Костіної цей феномен інтерпретується як інтегрована сукупність міжнародних обмінних відносин, де ключовим об'єктом комерціалізації виступають різноманітні сервісні продукти, а базовим концептуальним підґрунтям функціонування виступає міжнародний поділ праці [29, с. 23]. Натомість Ф.

Котлер пропонує більш узагальнений підхід, визначаючи послугу як будь-яку корисну діяльність, абстрактне благо або специфічну дію, яку один економічний агент здатний надати іншому [30, с. 32]. Фундаментальною сутнісною ознакою послуги є її нематеріальний характер (невловимість), а також те, що процес її споживання не детермінує автоматичний перехід прав власності на тривалий фізичний об'єкт.

Структурно ринок послуг є гетерогенною архітектурою, яка об'єднує мережу суміжних, глибоко спеціалізованих сегментів, серед яких вагоме місце посідають транспортно-логістичні, телекомунікаційні, житлово-комунальні сервіси, індустрія гостинності та громадського харчування, а також рекреаційно-туристичний комплекс. У глобальному вимірі всесвітній сервісний ринок функціонує як диверсифікована та взаємопов'язана система, до якої інтегровані практично всі суб'єкти сучасного світового господарства.

Глобальний сервісний сектор перебуває у стані постійної інтерференції зі світовими ринками капіталів, праці та товарної маси. Разом з тим, йому притаманний комплекс імманентних специфічних рис, що відрізняють його від класичного товарообігу:

1. Просторово-часова синхронність генерації та споживання благ. На відміну від матеріально-речових товарів, виробництво більшості послуг збігається у часі з їх кінцевим споживанням, що виключає можливість їх складування, архівування чи фізичного накопичення про запас. Це зумовлює критичну необхідність прямого інтерактивного контакту між продуцентом та реципієнтом послуги.

2. Специфіка транскордонного перетину та юрисдикційного контролю. Якщо традиційні товари під час імпорту чи експорту перетинають фізичні кордони і підлягають стандартним процедурам митного очищення, то сервісні продукти через свій нематеріальний характер звільнені від проходження класичного митного контролю та не потребують оформлення вантажних митних декларацій.

3. Кореляція та синергетичний ефект із товарним ринком. Міжнародний оборот послуг перебуває у стані тісної взаємозалежності з товарним обігом, здійснюючи на нього відчутний стимулюючий вплив. Це проявляється у розвитку забезпечувальних та супутніх індустрій, таких як консалтинг, логістика, передпродажний сервіс, реклама, страхування та банківське супроводження зовнішньоекономічних угод.

4. Комплексна взаємодія з факторними ринками. Функціонування сервісного сектору переплетено з міжнародним рухом інвестиційних капіталів та транскордонними міграційними потоками трудових ресурсів. Існує стійкий зворотний зв'язок: динаміка факторних ринків виступає потужним каталізатором генерації попиту та пропозиції на специфічні сервіси.

5. Пряма функціональна детермінація ринком праці. Параметри розвитку, структура та вартісні показники сервісної індустрії безпосередньо залежать від кон'юнктури та закономірностей еволюції міжнародного ринку робочої сили.

6. Наявність низькомобільних сегментів. Певні різновиди сервісної діяльності, на відміну від універсальних характеристик товарного обміну, мають чітко виражену локальну прив'язку (наприклад, житлово-комунальні чи базові побутові сервіси), що суттєво обмежує можливість їх залучення у глобальні обмінні процеси.

Інтенсифікація торгівлі комерційними сервісами демонструє стійку висхідну динаміку, яка детермінована впливом трьох фундаментальних драйверів: розгортанням науково-технічного прогресу, стрімкою цифровою трансформацією інформаційно-телекомунікаційного сектору, а також масштабуванням попиту на фінансово-кредитні, інвестиційні та страхові продукти. Показово, що лише за фінальну третину XX століття вартісні обсяги глобального експорту послуг зросли у 22 рази, і цей тренд зберігає свою силу. Розвиток зовнішньої торгівлі послугами стає стратегічним імперативом макроекономічного зростання та підвищення міжнародної конкурентоспроможності держав. У цьому контексті особливої науково-

практичної ваги набуває компаративний аналіз стратегічних перспектив інтеграції України у світову сервісну архітектуру, з чітким оцінюванням її поточних та прогнозних позицій в експортно-імпортних потоках.

За прогнозними оцінками Світової організації торгівлі (СОТ), до 2040 року питома вага сервісного сектору у структурі глобального товарообігу здатна досягти паритетного рівня у 50%. За умови успішної диджиталізації та імплементації передових інформаційних технологій країнами, що розвиваються, їхня сукупна частка на світовому ринку комерційних послуг може додатково розширитися орієнтовно на 15% [27]. Водночас, попри декларативні спроби лібералізації ринків протягом останніх десятиліть, у сервісному секторі зберігається високий рівень інституційних бар'єрів та прихованого протекціонізму. Зняття цих обмежень шляхом укладання комплексних багатосторонніх угод та гармонізації національних законодавств залишається складним, але безальтернативним завданням для світової спільноти.

1.2 Сучасні форми світової торгівлі товарами та послугами

Транскордонна реалізація товарів та послуг характеризується низкою специфічних рис, які детермінуються чинним механізмом нормативно-правового регулювання міждержавних відносин, характером комунікації між контрагентами (експортерами та імпортерами), а також іманентними властивостями певного сегмента ринку. Саме ці фактори формують торговельні звичаї, архітектуру контрактів та базові механізми обміну.

Спираючись на концептуальні підходи провідних вітчизняних дослідників, систематизацію форм міжнародної торгівлі доцільно здійснювати з урахуванням трьох фундаментальних критеріїв:

- специфіка інституційного регулювання торговельно-економічної співпраці між державами чи їх інтеграційними угрупованнями;
- характер та формат взаємодії ключових суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД);

• сутнісні характеристики безпосереднього об'єкта комерційного обміну [15, с. 15].

Відповідно до запропонованої класифікаційної бази, типологію форм міжнародного торговельного обміну структуровано у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Форми світової торгівлі

Класифікаційний критерій	Форма міжнародного обміну	Змістовна характеристика (сутність)
За специфікою регулювання міжнародних торговельних відносин (МТВ)	Звичайна (стандартна) торгівля	Регуляторний вплив здійснюється у повному обсязі виключно на загальних підставах у межах чинного національного законодавства.
	Дискримінаційна торгівля	Штучне запровадження державою адміністративних чи економічних обмежень (бар'єрів) для експортно-імпортних операцій.
	Преференційна торгівля	Комерційна взаємодія, що супроводжується наданням спеціальних пільг (митних, податкових тощо) для стимулювання товарообігу.
За форматом взаємодії контрагентів МТВ	Традиційний (класичний) обмін	Стандартні експортно-імпортні транзакції з переміщення товарів та надання послуг.
	Реалізація кооперованої та спеціалізованої продукції	Комерційні операції, що спираються на стійкі довгострокові контракти між суб'єктами виробничої кооперації.
	Зустрічна торгівля	Охоплює бартерні угоди, толінг (операції з давальницькою сировиною) та контракти на компенсаційній основі.
За природою об'єкта обміну	Торгівля сировинними ресурсами,	Транскордонний рух матеріальних благ як безпосередньо виробничого, так і невиробничого (споживчого) призначення.
	енергоносіями,	
	продовольством,	
	напівфабрикатами	
	кінцевою продукцією	

Продовження таблиці 1.2

Критерії класифікації	Форми міжнародної торгівлі	Сутність форми міжнародної торгівлі
За природою об'єкта обміну	Торгівля сервісними продуктами (послугами)	Надання виробничих, транспортно-експедиторських, консалтингових, консигнаційних, посередницьких, туристичних, маркетингових, облікових та інших видів нематеріальних благ.

Здійснимо більш детальну характеристику кожної із зазначених форм міжнародного обміну.

1. Звичайна (стандартна) торгівля. Цей режим функціонує за умов відсутності спеціальних торговельно-економічних угод між країнами і виключає надання будь-яких односторонніх чи взаємних преференцій. За таких обставин транскордонний рух товарів підпадає під дію загального (непільгового) режиму оподаткування. Відповідно, окрім застосування максимальних або базових ставок митних зборів, держава використовує жорсткий інструментарій регулювання імпорتنих потоків: кількісне квотування, складні адміністративні та митні формальності, а також стандартизовану систему оподаткування [8, с. 472].

2. Дискримінаційна торгівля. Формується як безпосередній наслідок впровадження жорстких рестрикційних (обмежувальних) заходів у сфері зовнішньоекономічних відносин. До ключових інструментів такої політики, що свідомо обмежують або блокують права торговельного партнера, належать торговельне ембарго, економічні блокади, бойкоти та інші санкційні механізми.

3. Преференційна торгівля. Базується на принципі надання контрагентам (на паритетних засадах або в односторонньому порядку) специфічних пільг у процесі здійснення комерційної діяльності. Преференційний режим охоплює широкий спектр регуляторних сфер: зниження або повне скасування митних тарифів, лібералізацію систем оподаткування та кількісних обмежень,

спрощення валютно-фінансових розрахунків, пільгове кредитування, страхування, а також гармонізацію стандартів і механізмів ціноутворення. Базовим підґрунтям для запровадження таких пільг є участь держав в інтеграційних об'єднаннях (митних чи економічних союзах), міжнародних організаціях або імплементація відповідних двосторонніх і багатосторонніх договорів [8, с. 474].

4. Традиційна (класична) торгівля. Відображає комерційну взаємодію між резидентами різних національних юрисдикцій за класичними законами відкритого ринку. Обмін здійснюється за базовою формулою «товар-гроші», де ключовими регуляторами обсягів та цінових пропорцій виступають виключно ринковий попит і пропозиція.

5. Реалізація продукції в межах міжнародної виробничої кооперації. Це специфічний канал збуту товарів між учасниками глобальних виробничих мереж, який переважно спирається на використання трансфертного ціноутворення та пільгових митних режимів. Головною особливістю цього формату є те, що комерційній транзакції (купівлі-продажу) передують тісна виробнича взаємодія на основі довгострокових контрактів про спільне виробництво. Цей зв'язок не розривається після одноразової поставки, а носить перманентний характер. Об'єктом обміну в даному випадку виступає виключно кооперована продукція (деталі, вузли, напівфабрикати), статус якої чітко регламентовано зовнішньоекономічними угодами між суб'єктами господарювання [18, с. 80].

6. Зустрічна торгівля. Розглядається як комплекс міжнародних комерційних угод, фундаментальною умовою яких є супроводження базової закупівлі продукції зустрічними (зворотними) поставками товарів від імпортера до експортера. Головною макроекономічною метою таких операцій є збалансування експортно-імпортних потоків та мінімізація валютних витрат [8, с. 474].

Детальну структурування та різновиди зустрічної торгівлі наведено у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Різновиди зустрічної міжнародної торгівлі

Форми зустрічної міжнародної торгівлі	Види зустрічної міжнародної торгівлі	Підвиди форм зустрічної торгівлі
Товарообмінні операції та компенсаційні угоди на безвалютній основі	Угоди з єдиноразовою поставкою	бартерні угоди
		пряма компенсація
	Угоди з тривалими термінами виконання	глобальні угоди угоди про товарообмін на основі листа зобов'язання
Компенсаційні угоди на комерційній основі	Короткочасні компенсаційні угоди	часткова компенсація
		повна компенсація
		трьохстороння компенсація
		короткочасні зв'язані угоди
	Зустрічні закупки	паралельні угоди
		джентельментські угоди
		угоди з доданням фінансових зобов'язань
Компенсаційні угоди на основі домовленостей про виробниче співробітництво	Великомасштабні довгострокові компенсаційні угоди із зворотньою закупкою товарів	угоди з зобов'язаннями про компенсації вартості обладнання, яке поставляється
		угоди з зобов'язаннями по компенсаційним закупкам рівними чи нижчими за вартістю обладнання, яке поставляється
	Угоди про розподіл продукції	двосторонні чи багатосторонні де можуть буди декілька інвесторів

Здійснено більш детальний контент-аналіз зазначених форм міжнародного торговельного обміну залежно від специфіки його об'єктної структури.

1. Міжнародний оборот сировинних товарів. Даний вектор охоплює експортно-імпортні операції з мінеральною сировиною, продуктами її збагачення та металургійної переробки (включаючи чорні та кольорові метали), а також агропромисловою сировиною рослинного й тваринного походження, продуктами її первинного перероблення та широким спектром продовольчих товарів.

2. Торгівля готовою промисловою та машинно-технічною продукцією. Цей сегмент дихотомічно поділяється на ринки товарів широкого вжитку (текстиль, взуття, побутова хімія та техніка, меблева продукція, парфумерно-косметичні вироби, галантерея, ювелірні та хутряні вироби, споживчі авто) та безпосередньо машин і устаткування. Своєю чергою, машинно-технічний імпорт та експорт структурується на поставки готових до безпосередньої експлуатації засобів (транспортні засоби, верстати, складна культурно-побутова техніка) та продукцію у розібраному (вузловому) вигляді. Показово, що в сучасній автомобільній індустрії питома вага комплектуючих та машинокомплектів для подальшого великовузлового збирання становить близько 40–50% від загального обсягу профільного ринку.

3. Міжнародна торгівля послугами. Структурними елементами цієї форми виступають транспортно-логістичні сервіси, міжнародний туризм, лізингові та орендні операції, а також комп'ютерні, фінансово-кредитні, інжинірингові послуги та сучасні системи зв'язку й телекомунікацій [6, с. 233].

Варто наголосити, що класифікація міжнародних комерційних операцій за функціональною ознакою передбачає їхній поділ на дві ключові категорії:

- Основні операції: транзакції, що реалізуються безпосередньо між ключовими контрагентами зовнішньоекономічної угоди з метою відчуження чи привласнення благ.

- Забезпечувальні (допоміжні) операції: комплекс заходів, спрямованих на логістичне просування товарних мас, трансфер до кінцевого покупця, митне адміністрування, страхування та розширення ринкового збуту.

Увесь спектр зовнішньоторговельних операцій характеризується глибокою сутнісною специфікою, інтегруючи у собі складну архітектуру економічних, валютно-фінансових та нормативно-правових взаємовідносин між партнерами, що юридично закріплюється укладанням відповідних міжнародних контрактів.

Глобальний сервісний ринок функціонує як специфічний простір транскордонного обміну нематеріальними результатами праці й разом із товарними ринками утворює дуальну основу сучасних міжнародних економічних відносин. По своїй суті міжнародний оборот сервісних продуктів є конгломератом гетерогенних (різномірних) видів економічної діяльності. Дана система має розгалужену архітектуру вузькоспеціалізованих сегментів: від транспортно-комунікаційних, житлово-комунальних і рекреаційних сервісів до індустрії гостинності, маркетингу, консалтингу, страхового й інвестиційного супроводження. Окреме стратегічне місце посідають посередницькі (брокерські, агентські), юридичні та девелоперські послуги, франчайзинг, лізинг, інжиніринг, а також трансфер технологій та об'єктів інтелектуальної власності (патентів, ліцензій, моделей та ноу-хау).

Сучасні моніторингові дані підтверджують, що третинний сектор є найбільш динамічним елементом глобального господарства, а ступінь інтеграції країн та підприємницьких структур у його функціонування детермінується як природно-географічними факторами та історичними передумовами міжнародної спеціалізації, так і сучасними векторами науково-технологічного прогресу. Експоненційне зростання масштабів світового попиту на сервісні продукти детерміноване дією комплексу взаємопов'язаних чинників:

а) Синергетичний зв'язок із реальним сектором економіки: прогрес базових індустрій (промислового виробництва, аграрного сектору, капітального будівництва) об'єктивно потребує випереджального розвитку забезпечувальних інфраструктурних елементів (транспорту, логістики,

телекомунікацій) та спеціалізованих сервісів (аудиту, консалтингу, банківського обслуговування, маркетингового та юридичного супроводу).

б) Еволюція структури споживчих пріоритетів: довгострокова тенденція до підвищення доходів як корпоративного сектору, так і домогосподарств закономірно трансформує структуру попиту у бік збільшення питомої ваги витрат на сервісне обслуговування.

в) Науково-технологічна революція та диджиталізація: бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій виступає платформою для генерації принципово нових різновидів послуг, орієнтованих на менеджмент даних, хмарні обчислення, збирання, верифікацію та архівування інформаційних масивів.

г) Нарощування інтенсивності глобальної конкуренції: висока динаміка конкурентного середовища змушує суб'єктів ринку перманентно модернізувати існуючі комерційні формати, диверсифікувати сервісні пакети та активізувати транскордонний обмін інноваційними продуктами.

д) Гуманізація та соціальна спрямованість державних політик: стратегії більшості розвинених країн орієнтовані на зростання суспільного добробуту та збільшення бюджету вільного часу населення, що виступає потужним стимулом для масштабування ринків освітніх, рекреаційно-туристичних, спортивно-оздоровчих та соціокультурних послуг.

У ретроспективі розвитку економічної думки науковці неодноразово здійснювали спроби концептуалізувати природу послуг та їхнє макроекономічне значення. Досить часто цей феномен трактувався через призму заперечення матеріальності: як щось абстрактне, просторово невидиме, таке, що не підлягає класичному комерційному обміну, або ж як надто широка категорія, що охоплює всі неречові блага.

Натомість традиційні товари чітко ідентифікувалися як фізично відчутні, візуалізовані, просторово стабільні об'єкти транскордонної торгівлі (детальна порівняльна характеристика наведена у табл. 1.4).

Фундаментальні якісні відмінності між товарною масою та послугами

Товари (Матеріально-речові блага)	Послуги (Сервісні продукти)
Фізична відчутність (матеріальність). Візуальна ідентифікація. Здатність до складування та довгострокового збереження. Експортна операція передбачає фізичний перетин митного кордону держави без юридичного зобов'язання щодо зворотного ввезення.	Нематеріальний (невловимий) характер. Просторова невидимість. Неможливість накопичення чи збереження про запас. Експортна транзакція полягає у наданні корисного ефекту іноземцю (нерезиденту), причому сам процес надання може відбуватися безпосередньо на внутрішній митній території країни.

Однак подібний спрощений підхід генерує низку теоретичних колізій. По-перше, в епоху цифровізації існують повноцінні товари, позбавлені фізичної оболонки (зокрема, програмне забезпечення чи інші цифрові продукти). По-друге, класичне визначення нівелює межу між безпосереднім процесом генерації послуги та її кінцевим результативним ефектом: сама дія може бути візуально помітною, проте її корисний наслідок носить тимчасовий характер. По-третє, фокус виключно на фізичних властивостях залишає поза увагою економічну природу послуги – механізми її створення та комерціалізації. Сучасні дослідники наголошують на необхідності чіткого розмежування послуги як процесу трудової діяльності та послуги як кінцевого ринкового продукту.

У сучасному науковому дискурсі категорія «послуга» ідентифікується як цілеспрямована, суспільно корисна трудова діяльність, що генерує специфічний ефект, здатний задовольнити певні потреби індивіда чи

корпоративного суб'єкта. З макроекономічної точки зору, це повноцінна економічна продукція (як проміжного, так і кінцевого споживання), специфіка якої полягає в її нематеріальності. До цієї сфери належать ті види виробничої активності, де сама праця формує специфічну вартість. Їхня корисність акумулюється не у фізичній формі речі, а у властивостях самої дії чи обслуговування.

Важливо зазначити, що сервісні продукти володіють усіма класичними атрибутами товару: вони є результатом втіленої праці, генеруються для задоволення потреб третіх осіб (тобто володіють суспільною споживчою вартістю) та стають об'єктом привласнення виключно через механізми ринкового обміну. Відтак, послугу слід трактувати як цілеспрямований економічний акт, результативність якого вимірюється згенерованою споживчою вартістю та практично реалізується через задоволення чітко визначених потреб споживача.

Глобальний вимір сервісної діяльності маніфестується крізь її безпосередній транскордонний характер або через каскад пролонгованих макроекономічних наслідків конкретного комерційного акту, які детермінують виникнення системи взаємних зобов'язань чи стратегічних перспектив щодо подальшої кооперації міжнародних контрагентів. Суб'єктний склад учасників процесу надання міжнародних послуг є глибоко гетерогенним: у ролі контрагентів у різних конфігураціях можуть виступати як однонаціональні, так і різнонаціональні фізичні та юридичні особи.

Сучасна сервісна індустрія відзначається гранично високим ступенем диверсифікації та охоплює кілька ключових інституційних секторів:

- Державний (публічний) сектор: акумулює діяльність інституцій зайнятості (бірж праці), судових органів, закладів охорони здоров'я, оборонних та воєнізованих служб, пожежної охорони, правоохоронних структур, національних поштових операторів та освітніх установ.
- Приватний некомерційний (третій) сектор: охоплює музейні комплекси, релігійні організації та розгалужені благодійні фонди.

- Комерційний (ринковий) виробничий сектор: концентрує вагому частку капіталу у сфері функціонування банківських установ, готельних мереж, авіакомпаній, страхових, інвестиційних та консалтингових корпорацій, а також підприємств кіноіндустрії.

Характерною рисою постіндустріального етапу є перманентна поява новітніх сервісних індустрій. Протягом останніх десятиліть найбільш виражену динаміку продемонстрували сегменти високотехнологічного фінансового посередництва, інформаційного та програмного забезпечення, а також інноваційного рекрутингу та управління людськими ресурсами.

Імманентна нематеріальність та візуальна завуальованість більшості сервісних потоків зумовила закріплення у фаховій літературі дефініції «невидимого експорту та імпорту». Водночас широко диверсифікована номенклатура послуг володіє вираженою дихотомічною природою стосовно використання матеріальних носіїв та специфіки відтворювального процесу.

Відповідно до цього критерію виокремлюють дві фундаментальні групи:

1. Матеріальні за природою та виробничі за характером послуги: орієнтовані на трансформацію чи відновлення споживчих якостей певного матеріального блага і характеризуються обов'язковою прив'язкою до конкретного фізичного об'єкта.
2. Нематеріальні та невиробничі за характером послуги: спрямовані на задоволення духовних, інтелектуальних, інформаційних або медико-біологічних потреб індивіда й здатні реалізуватися без залучення повного матеріального носія.

Попри зазначені відмінності, класичною базовою ознакою більшості послуг залишається безпосередність інтерактивного впливу з боку суб'єкта надання на кінцевого реципієнта або на споживчі параметри оброблюваного товару. Тобто традиційна модель сервісного обміну передбачає обов'язковий синхронний контакт між продуцентом та споживачем у просторі й часі.

Проте сучасна архітектоніка ринку демонструє наявність масштабних прецедентів та винятків із цього правила. Певна частина послуг здатна

упредметнюватися та набувати цілком відчутних фізичних ознак (наприклад, матеріалізований на папері аналітичний звіт консалтингової компанії або програмне забезпечення, зафіксоване на цифрових чи магнітних носіях). Окремі сервіси є повністю візуалізованими (перукарське мистецтво чи театральні перформанси), піддаються акумулюванню (функціонування систем автоматичного запису та автовідповідачів) або ж реалізуються за умов повної відсутності прямого контакту між продавцем та покупцем (дистанційні транзакції та автоматизована видача готівки банкоматами за допомогою дебетових карток).

Усі вектори сучасного міжнародного співробітництва гостро потребують розвиненої сервісної інфраструктури, яка виступає логічним продовженням та інтенсифікатором реального сектору економіки. Ключова розбіжність між торгівлею послугами та класичним товарообігом полягає в абсолютній неможливості капіталізації сервісних продуктів у вигляді матеріальних складських запасів. На сучасному етапі питома вага сервісного сектору становить орієнтовно 25% від загальних обсягів глобального товарообігу, причому темпи зростання цього сегмента суттєво випереджають динаміку ринку матеріальних товарів. Крім того, сервісна індустрія здійснює значно потужніший регулятивний вплив на параметри зайнятості та структуру ринку праці національних економік.

До системи специфічних детермінант міжнародного обороту послуг належать такі параметри:

- Просторово-часова синхронність процесів генерації та кінцевого споживання, що об'єктивно вимагає локалізації виробництва сервісного продукту безпосередньо в країні споживача (експорт послуг найчастіше детермінує закордонне виробництво);
- Високий ступінь інтерференції та тісний синергетичний зв'язок сервісного ринку з міжнародним рухом товарних мас, капіталів та робочої сили;
- Суттєво вищий рівень ринкової концентрації та монополізації в сучасних сервісних сегментах порівняно з товарними ринками;

- Жорсткіший характер національних систем протекціоністського захисту та регуляторних бар'єрів;
- Наявність значного масиву локальних послуг, які через свої технологічні характеристики об'єктивно не можуть бути залучені до міжнародного обороту.

Структурна архітектоніка міжнародного сервісного ринку інтегрує у собі послуги морського фрахту, інші різновиди транспортно-логістичного супроводження, міжнародний туризм, а також комплекс забезпечувальних сервісів публічних та приватних інституцій (фінансово-кредитні, страхові, біржові, посередницькі операції та трансфер технологій). При цьому локомотивами та найбільш вагомими за вартісними показниками елементами глобального сервісного обміну традиційно залишаються індустрія туризму та транспортні послуги.

У сучасній макроекономічній науці рівень індустріальної зрілості та постіндустріального розвитку держав безпосередньо корелює з питомою вагою та доходністю сервісного сектору. У високорозвинених країнах світу сфера послуг акумулює 70% ВВП і більше. Зокрема, у структурі макроекономічних показників США цей індикатор досягає 75%, у Франції — 63%, у Німеччині — 58%, у Великій Британії — 56,5%, у Японії та Італії — по 56%. Фінансово-кредитний сегмент виступає базовим ядром та драйвером розвитку для всіх передових економічних систем, де менеджмент та обслуговування міжнародних капіталопотоків посідають пріоритетні позиції. За цим критерієм у глобальній геоekonomіці чітко виокремлюються три домінуючі центри тяжіння (Тріада): Сполучені Штати Америки, Японія та Західна Європа.

1.3 Структура світової торгівлі та основні показники її ефективності

Упродовж багатьох десятиліть міжнародна торгівля зберігає статус фундаментальної та найбільш динамічної форми міжнародних економічних відносин. Сучасна макроструктура глобального ринку характеризується стійкою пропорцією: близько 80% сукупного обороту припадає на торгівлю

матеріально-речовими товарами, тоді як 20% формує обмін сервісними продуктами (послугами). Світовий товарообіг має виражену просторову та предметну асиметрію, що проявляється у нерівномірному розподілі за територіями, товарними номенклатурами та форматами комерційної взаємодії. Глибинні трансформації у структурі та динаміці глобального обміну безпосередньо детерміновані еволюцією суспільного поділу праці на світогосподарському рівні. Відповідно, глибоке розуміння структурних зрушень світової торгівлі є критично важливим імперативом для успішної реалізації міжнародних бізнес-стратегій.

Географічна структура світової торгівлі сформувалася як результат поглиблення міжнародного поділу праці та розгортання науково-технічної революції. Її доцільно аналізувати крізь призму двох вимірів:

- Територіальний вектор: акумулює статистичні дані щодо масштабів зовнішньоторговельних операцій держав, які належать до певних макрорегіонів (частин світу) або узагальнених типологічних груп (розвинені країни, держави, що розвиваються, та країни з транзитивною економікою).
- Організаційно-інституційний вектор: систематизує показники комерційної взаємодії між державами, що входять до складу міжнародних торговельно-політичних блоків та інтеграційних угруповань, або виокремлених за специфічним спільним критерієм (наприклад, країни-експортери нафти або країни з високим рівнем зовнішнього боргу).

Варто зауважити, що сучасний аналіз географічної структури світового товарообігу спирається на стандартизовану класифікацію ООН. Відповідно до її методології, глобальний економічний простір поділяється на три базові кластери: промислово розвинені держави з високим рівнем доходів населення та ринковою економікою; країни з перехідною (транзитивною) економікою (пострадянський простір та колишні країни планової економіки); а також держави, що розвиваються, включно з новими індустріальними країнами (НІК).

Товарна (галузева) структура міжнародної торгівлі відображає питому вагу певних категорій продукції у загальному обсязі світового товарообігу. До базових макрогруп традиційно відносять: продовольчі товари (включно з напоями та тютюновими виробами), сировинні ресурси, мінеральні енергоносії (паливо), а також продукцію переробної промисловості (машинобудування, хімічна індустрія, металургія, текстиль).

Важливим інструментом ідентифікації товарних мас на глобальному ринку є система штрихового кодування, яка дозволяє чітко класифікувати продукцію за товарними групами та кодувати її якісні параметри. Зокрема, національний префікс України у цій системі — 482. Інтеграція нашої держави до Міжнародної асоціації товарної нумерації у Європі (EAN/GS1) відбулася у 1995 році. Нормативно-правове закріплення цього процесу відбулося у 1996 році з прийняттям відповідної Постанови Кабінету Міністрів України, а з 1997 року штрихове кодування стало обов'язковим елементом стандартизації для всіх вітчизняних товарів [13, с. 238].

Архітектоніка товарної структури безпосередньо детермінується наявними у країн конкурентними перевагами. Цей економічний феномен виникає тоді, коли національні витрати на виробництво (і, відповідно, внутрішні або експортні ціни) є нижчими за середньосвітові показники. Диференціація цінових пропорцій зумовлена відмінностями у витратах виробництва, які формуються під впливом двох груп фундаментальних чинників:

1. Природно-географічні (базові) переваги: охоплюють кліматичні особливості, наявність і доступність мінерально-сировинної бази, рівень родючості ґрунтів та інші природні ресурси.
2. Соціально-економічні (набуті) переваги: відображають рівень науково-технологічного та макроекономічного розвитку держави. До цієї групи належать потужність виробничого апарату, ефект масштабу та серійність випуску продукції, стан виробничої та соціальної інфраструктури, а також обсяги фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт

(НДДКР). Саме ця група чинників визначає довгострокові конкурентні позиції, здобуті суб'єктами господарювання в процесі еволюції національної економіки.

Методологічна база статистики міжнародної торгівлі спирається на положення Угоди СОТ «Про митну оцінку товарів». Цей регламент дозволяє національним юрисдикціям самостійно приймати рішення щодо включення до митної вартості таких компонентів, як витрати на міжнародне транспортування вантажу до порту призначення, вартість вантажно-розвантажувальних робіт та супутні страхові платежі. На практиці це означає використання державами двох базових базисів постачання: FOB (Free on Board) та CIF (Cost, Insurance, Freight). Оцінка на умовах FOB акумулює виключно операційну вартість товару та витрати на його логістичну доставку до митного кордону країни-експортера. Натомість показник CIF є ширшим і додатково включає витрати на страхування та транспортування вантажу від кордону країни-відправника до кордону країни-одержувача.

Більшість товарної маси, що фіксується у статистичних звітах міжнародної торгівлі, перетинає митні кордони на підставі зовнішньоекономічних контрактів, у яких чітко зафіксована договірна (контрактна) ціна. Оскільки вартість таких комерційних операцій початково номінується у різних світових валютах, статистичні органи здійснюють обов'язкову конвертацію цих сум у єдину (базову) розрахункову одиницю. Це є критично необхідною умовою для формування релевантної макроекономічної аналітики, зокрема для адекватного моніторингу торговельних потоків та складання системи національних рахунків і платіжного балансу держави. Вартісна оцінка експортно-імпортних операцій характеризується значною волатильністю через коливання внутрішніх цін та динаміку світової кон'юнктури. Базою для розрахунків виступають контрактні ціни, які систематично коригуються з урахуванням фактичних сум транзакцій (наприклад, вартість товарів, реалізованих за посередництва брокерів, фіксується за вирахуванням сум брокерської комісії).

Для здійснення комплексного аналізу розвитку міжнародної торгівлі використовується розгалужена система показників, які в економічній науці традиційно систематизують у сім класифікаційних груп: обсягові (абсолютні) показники, результуючі, структурні індикатори, показники інтенсивності, ефективності, динаміки та індекси міжнародних зіставлень [15, с. 125].

Деталізовану архітектуру та взаємозв'язок цих аналітичних індикаторів візуалізовано на рисунку 1.3.

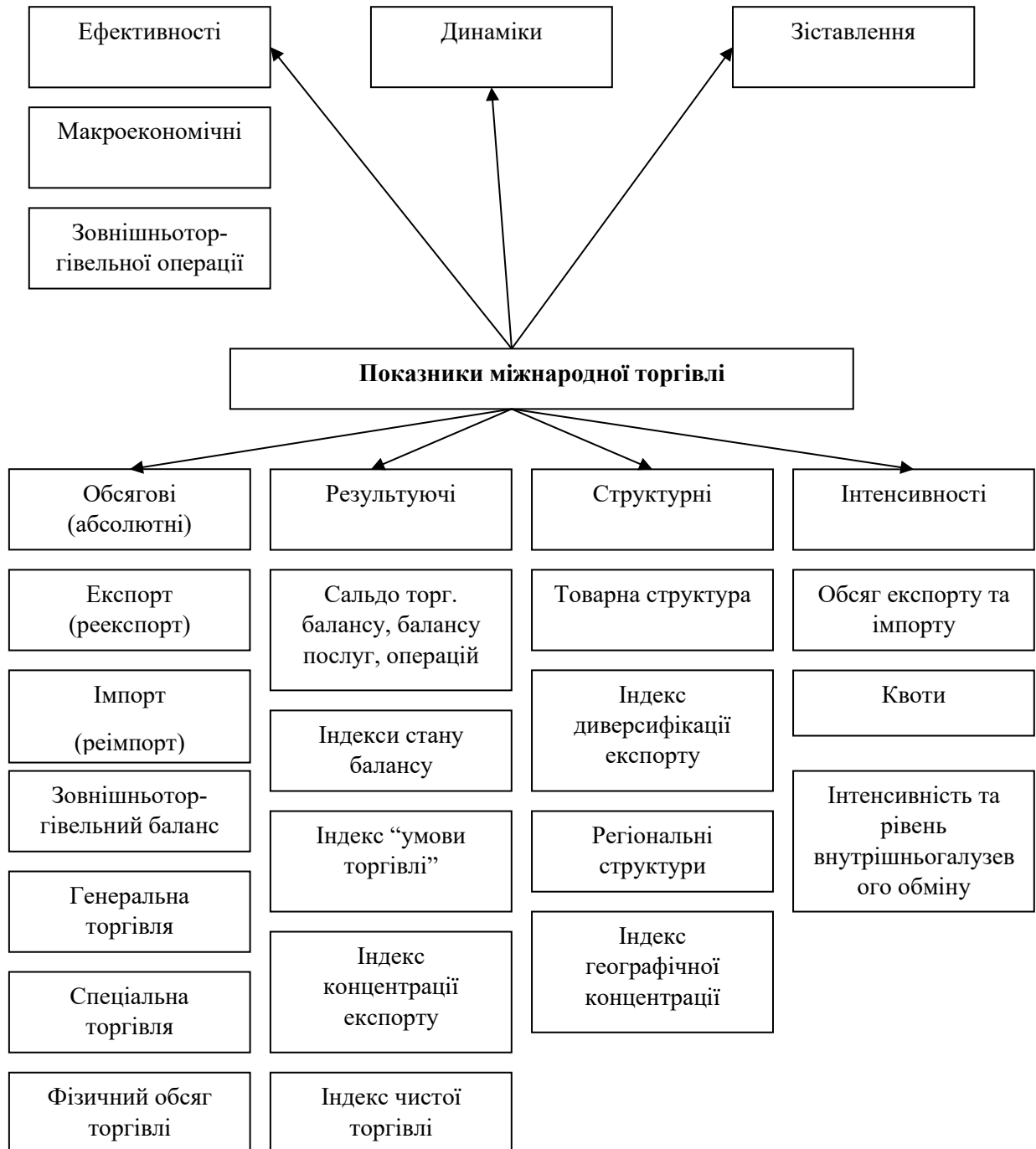


Рис. 1.3 Показники міжнародної торгівлі

Для здійснення ґрунтового аналізу світових торговельних процесів використовують розгалужену систему індикаторів. Частина з них, наприклад, індекси концентрації та диверсифікації експорту, мають вузькоспеціалізований характер і застосовуються виключно для міжкраїнових зіставлень. Інші індикатори є універсальними та слугують для комплексної оцінки як зовнішньоторговельної активності окремих держав, так і динаміки світової торгівлі в цілому (зокрема, вартісні обсяги експорту/імпорту, товарно-географічні структури тощо).

Основні класифікаційні групи показників стану та розвитку світової торгівлі наведені нижче.

1. Показники обсягів міжнародної торгівлі

Це фундаментальні кількісні індикатори, що характеризують масштаби експортно-імпортних операцій:

- Експорт: комерційний продаж та вивезення товарів/послуг за кордон. До складу експорту включають товари, вироблені, вирощені або видобуті на території країни, а також товари, раніше імпортовані, але піддані подальшій переробці (зокрема, під митним контролем).
- Реекспорт: операції з вивезення раніше ввезених товарів без здійснення їхньої промислової переробки на території країни-реекспортера.
- Імпорт: ввезення іноземних товарів та послуг для внутрішнього споживання або подальшої переробки. Включає продукцію іноземного походження, що надходить як безпосередньо з країни-виробника, так і через країни-посередники.
- Реімпорт: ввезення з-за кордону товарів, які раніше були експортовані, але не піддавалися обробці (фактично – анульовані експортні угоди).

Для міжнародної порівнянності національні статистичні дані, номіновані у внутрішній валюті, конвертуються у долари США. Виняток становлять країни з високими показниками гіперінфляції, де розрахунки доцільно проводити безпосередньо у твердій валюті. При міжнародних

зіставленнях діє правило розрахунку в цінах FOB (експорт) та CIF (імпорт), що дозволяє врахувати логістичну складову.

- Зовнішньоторговельний обіг: агрегований показник, що дорівнює сумі вартостей експорту та імпорту за відповідний звітний період.
- Фізичний обсяг торгівлі: вартісна оцінка потоків, скоригована на індекс інфляції (у незмінних цінах базового року), що дозволяє оцінити реальну динаміку без впливу цінових коливань.
- Генеральна (загальна) торгівля: методологічний підхід, що включає до складу обігу також транзитні товари, які перетинають митну територію країни.
- Спеціальна торгівля: «чистий» зовнішньоторговельний обіг, що враховує лише товари, які безпосередньо увійшли у внутрішнє споживання або були виведені за межі митної території після виробництва.

2. Показники структури світової торгівлі

Ці індикатори дозволяють сегментувати торговельні потоки за визначеними критеріями:

- Товарна структура: розподіл сукупного експортно-імпортного потоку за номенклатурними групами та позиціями.
- Географічна структура: систематизація товарних потоків за критеріями належності до країн, інтеграційних угруповань чи макрорегіонів світу.
- Інституційна структура: диференціація торгівлі за типом економічних суб'єктів (державні, приватні, транснаціональні корпорації) та методами здійснення обміну (прямі контракти, аукціони, товарні біржі).
- Видова структура: класифікація за формами обміну (товари, послуги, результати інтелектуальної діяльності).

3. Показники динаміки

До цієї групи належать аналітичні коефіцієнти, що відображають темпи росту або приросту ключових обсягових показників (експорту, імпорту, зовнішньоторговельного обігу) у часових рядах. Вони є інструментом оцінки темпів економічного розвитку суб'єктів на світовому ринку.

Ось перероблений текст розділу, що стосується показників результативності та класифікації послуг. Я надав йому чіткої наукової структури та збагатив економічною термінологією, яка відповідає вимогам до дипломної роботи.

4. Показники результативності міжнародної торгівлі

Для комплексної оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності держави застосовується система результуючих індикаторів, що характеризують фінансові підсумки торговельних та інших операцій:

1. Сальдо торговельного балансу: фундаментальний показник, що відображає різницю між вартісними обсягами експорту та імпорту товарів у національній економіці.
2. Сальдо балансу послуг: нетто-результат (різниця) між вартістю експортованих (наданих) та імпортованих (отриманих) сервісних продуктів.
3. Сальдо некомерційних операцій: баланс, що охоплює доходи від інвестицій, приватні грошові перекази, трансферти, виплати за спадщиною, а також інші кошти, що не пов'язані з прямим товарообігом. Кожен із цих напрямів формує окремий баланс, що сукупно дає уявлення про некомерційний грошовий рух.
4. Сальдо балансу поточних операцій: агрегований показник, що розраховується як сума сальдо торговельного балансу, балансу послуг та сальдо некомерційних (трансфертних) операцій.
5. Індекс «умови торгівлі» (Terms of Trade): відносний показник, що розраховується як співвідношення індексу середніх цін експорту (окремого товару, країни або групи країн) до індексу середніх цін імпорту за визначений період. Цей індикатор відображає динаміку взаємного попиту та пропозиції і є стратегічним орієнтиром для формування зовнішньоекономічної політики держави. Для міжнародних зіставлень за базу розрахунку приймаються дані, що публікуються у виданні МВФ «International Financial Statistics».
6. Відносні показники: експорт на душу населення, імпорт на душу населення.

7. Квоти зовнішньоекономічної відкритості: експортна квота (відношення обсягу експорту до ВВП), імпортна квота, а також квота зовнішньоторговельного обігу (сумарний товарообіг до ВВП) [35, с. 168].

Розрахунок та аналіз цих груп показників у комплексі є необхідною умовою для глибокої оцінки стану міжнародної торгівлі.

Торгівля послугами: критерії та класифікація

Сучасна міжнародна торгівля послугами тісно інтегрована з процесами інвестування, капітального будівництва, фінансово-кредитної діяльності та іншими формами міжнародного співробітництва. Маючи ознаки самостійної форми взаємодії, торгівля послугами водночас виступає консолідуючим елементом, що забезпечує функціонування світового господарства.

Методологія класифікації послуг базується на таких об'єктивних критеріях:

- суб'єктний склад учасників;
- предмет та об'єкт надання послуги;
- характер взаємин між контрагентами ринку;
- технологічний механізм реалізації (спосіб доставки).

Відповідно до способу доведення сервісного продукту до кінцевого споживача, виокремлюють наступні групи послуг:

- а) Послуги, пов'язані з інвестиціями та виробничою кооперацією: включають готельний бізнес, професійні консультаційні послуги, передачу технологій (трансфер технологій).
- б) Послуги, пов'язані з торгівельними операціями: до них належать транспортно-логістичне забезпечення, технічне обслуговування, страхування вантажів.
- в) Комбіновані послуги: тісно пов'язані як з інвестиціями, так і з виробничою кооперацією та торгівлею (зокрема, інфраструктура зв'язку, будівельно-монтажні роботи, обслуговування виробничих фондів).
- г) Автономні послуги: не вимагають прив'язки до виробничого процесу (інформаційні, культурні, освітні, рекреаційні та особисті послуги).

Статистичний облік цих потоків здійснюється згідно з різними міжнародними стандартами, які, попри спроби уніфікації, мають певні методологічні відмінності. До ключових систем класифікації належать: Керівництво з платіжного балансу (МВФ, 5-те видання), Класифікація основних продуктів ООН, Міжнародна стандартна галузева класифікація (ISIC), класифікації послуг ОЕСР та Євростату, а також Рекомендації зі статистики міжнародної міграції ООН.

Світова практика засвідчує відсутність єдиного стандартизованого підходу до класифікації міжнародних послуг. Провідні міжнародні фінансово-економічні інституції (МВФ, Світовий банк, ЮНКТАД, СОТ) розробляють власні методології, які дозволяють структурувати цей сегмент ринку залежно від аналітичних потреб та цілей регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

1. Підхід Міжнародного валютного фонду (МВФ). Згідно з «Керівництвом зі складання платіжного балансу» (BPM), яке є базовим інструментом обліку для більшості країн світу, міжнародні послуги класифікуються за функціональною ознакою. До них належать:

- транспортні послуги (пасажирські та вантажні перевезення);
- поїздки (ділові та особисті);
- послуги зв'язку;
- будівельні послуги;
- страхування;
- фінансові послуги;
- комп'ютерні та інформаційні послуги;
- роялті та ліцензійні платежі;
- інші бізнес-послуги (посередництво, лізинг, професійні та технічні послуги);
- особисті, культурні та рекреаційні послуги (зокрема аудіовізуальні);
- державні послуги, не віднесені до інших категорій.

2. Підхід Світового банку. Класифікація Світового банку базується на аналізі характеру взаємозв'язку послуг із факторами виробництва та поділяється на дві групи:

- Чинникові (факторні) послуги: включають платежі, які генеруються внаслідок міжнародного руху факторів виробництва (доходи від інвестицій, роялті, ліцензійні платежі, заробітна плата нерезидентів).
- Нечинникові (нефакторні) послуги: охоплюють решту сервісних операцій (транспортні послуги, подорожі та іншу нефінансову сервісну діяльність).

3. Підхід ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі та розвитку). Методологія ЮНКТАД є більш агрегованою і виокремлює вісім ключових видів послуг: 1) фінансові; 2) послуги зв'язку; 3) будівельні та проектно-конструкторські; 4) транспортні; 5) професійні та ділові (юридичні, медичні тощо); 6) комерційні; 7) туристичні; 8) аудіовізуальні (теле-, відео-, кінематографічні).

4. Підхід ГАТС/COT. Найбільш детальним інструментом регулювання та класифікації є підхід Генеральної угоди про торгівлю послугами (ГАТС/COT). Ця класифікація охоплює понад 600 різновидів послуг і базується на «Міжнародній стандартизованій промисловій класифікації» (ISIC), прийнятій ООН. Структура цієї класифікації, наведена у табл. 1.5, включає:

- Ділові послуги: професійні, комп'ютерні та суміжні, науково-дослідні та дослідно-конструкторські (НДДКР), операції з нерухомістю, лізингові послуги тощо.
- Послуги зв'язку: поштові, кур'єрські, телекомунікаційні, аудіовізуальні.
- Будівництво та інженерні послуги.
- Послуги дистриб'юторів: комісійна торгівля, оптова та роздрібна торгівля, франчайзинг.
- Інші сектори: послуги у сфері освіти, охорони навколишнього середовища, фінансові та соціальні послуги (охорона здоров'я), туристичні та рекреаційні (організація відпочинку, культури та спорту), а також транспортні послуги.

Вибір конкретної класифікаційної системи для проведення аналізу в межах дипломної роботи визначається метою дослідження: для оцінки платіжного балансу доцільно послуговуватися методологією МВФ, тоді як для аналізу лібералізації ринків та дотримання міжнародних торговельних правил ключовим є інструментарій ГАТС/СОТ.

Таблиця 1.5

Класифікація послуг у рамках ГАТТ/СОТ

Номер	Назва послуги	Кількість груп
1	Комерційні (ділові) послуги	46
2	Послуги зв'язку (комунікаційні)	25
3	Послуги з будівництва та суміжні інженерні послуги	5
4	Послуги дистриб'юторів (пов'язані з розподілом)	5
5	Послуги у сфері освіти	4
6	Послуги з охорони довкілля	4
7	Фінансові послуги	17
8	Послуги у сфері охорони здоров'я та в соціальній сфері	4
9	Послуги, пов'язані з туризмом	4
10	Послуги з організації відпочинку, культурних та спортивних заходів	5
11	Транспортні послуги	33

Сучасна міжнародна торгівля характеризується стрімким розвитком сектора послуг, який охоплює широкий спектр діяльності: від виробничих, транспортних та логістичних послуг до консалтингу, маркетингу, лізингу та інтелектуальної власності. Міжнародний обмін послугами має низку специфічних характеристик, що суттєво відрізняють його від традиційної торгівлі товарами:

1. Іманентність процесу виробництва та споживання: Більшість послуг не підлягають зберіганню, оскільки їх надання та споживання відбуваються одночасно. Це зумовлює необхідність безпосереднього контакту між виробником та споживачем, що вимагає або фізичної присутності надавача послуги на закордонному ринку, або переміщення споживача до місця надання послуги.

2. Синергія з товарним сектором: Міжнародна торгівля послугами нерозривно пов'язана з рухом товарів. Ці сектори стимулюють розвиток один одного через ланцюги створення вартості: маркетингові дослідження, реклама, транспортування, а також передпродажне та післяпродажне обслуговування є критичними елементами успішної експортної стратегії.

3. Вищий рівень регуляторного захисту: Сфера послуг традиційно перебуває під пильнішим контролем держави, ніж сфера матеріального виробництва. Такі галузі, як фінанси, страхування, транспорт та зв'язок, часто знаходяться у повній або частковій державній власності, що формує вищі протекціоністські бар'єри. Втім, завдяки діяльності ГАТС/СОТ, в останні десятиліття спостерігається стрімка лібералізація цих ринків.

4. Обмежена транскордонна мобільність: На відміну від товарів, не всі види послуг придатні до глобального обігу (наприклад, комунальні чи побутові послуги, що мають суворо локальний характер).

Під впливом процесів глобалізації та інтеграції сфера послуг демонструє випереджаючі темпи зростання, перетворюючись на ключовий драйвер світової економіки. За оцінками фахівців, обсяги міжнародної торгівлі послугами подвоюються кожні 7-8 років, тоді як для аналогічного зростання торгівлі товарами потрібно близько 15 років. У розвинених країнах сфера послуг формує понад 70% ВВП та забезпечує зайнятість близько 65% працездатного населення (у США цей показник сягає 75%).

Регіональні особливості та структура експорту: У глобальній торгівлі послугами зберігається домінування розвинених економік, хоча частка країн, що розвиваються, поступово зростає. Розподіл світового експорту послуг виглядає наступним чином:

- Розвинені країни: близько 75% обсягу;
- Країни, що розвиваються, та держави з перехідною економікою: 24%;
- Міжнародні організації: близько 1%.

Ключову роль у цій системі відіграють країни так званої «Тріади» (Західна Європа, Північна Америка, Азія), на які припадає понад 85%

світового обігу послуг. При цьому Європа залишається беззаперечним лідером, контролюючи майже 50% світового експорту та імпорту послуг. Позитивну динаміку демонструють країни Європи, Азії, СНД та Африки, тоді як регіони Центральної та Південної Америки наразі втрачають свої позиції на світових ринках.

Сучасному світовому ринку комерційних послуг притаманна висока концентрація капіталу та експортних потоків: на десять провідних економік світу припадає близько 52% обсягів глобального експорту та майже 50% імпорту послуг. Лідируючі позиції у світовому рейтингу традиційно утримують високорозвинені держави – США, Велика Британія, Німеччина та Франція. Водночас спостерігається інтенсивне посилення ролі країн, що розвиваються, насамперед Китаю та Індії. За даними СОТ, на фоні середньосвітових темпів приросту експорту комерційних послуг у 12,5%, зазначені країни демонструють вищу динаміку – 28% та 23% відповідно, що свідчить про зміну географічної структури світового сервісного ринку.

У видовій структурі міжнародної торгівлі послугами традиційно виокремлюють три базові сегменти: транспортні послуги (близько 20%), туристичний сектор (25%) та інші комерційні послуги. Останній сегмент на сьогодні демонструє найбільш високі темпи зростання, що зумовлено стрімкою цифровізацією економіки, розширенням ринку інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІКТ) та інтенсивним розвитком електронної комерції.

Процеси лібералізації ринку послуг у межах Європейського Союзу відбувалися еволюційно. На початкових етапах спроби повної гармонізації національних законодавств держав-членів виявилися малоефективними через їхню надмірну складність та тривалість. Як наслідок, стратегію було змінено на впровадження принципу взаємного визнання національних стандартів та правил, тоді як гармонізація на рівні права Співтовариства була зосереджена виключно на базових, фундаментальних нормах.

Найскладнішим етапом лібералізації став фінансовий сектор, регулювання якого наразі здійснюється через розгалужену систему правових актів ЄС. Концепція свободи надання фінансових послуг у Співтоваристві базується на трьох ключових стовпах:

1. Інституційна свобода: право банківських, страхових та інших фінансових установ надавати послуги на території інших держав-членів безпосередньо з головного офісу або через мережу філій.
2. Свобода споживача: гарантоване право громадян держав-членів здійснювати фінансові, банківські та страхові операції на території всього Співтовариства без географічних обмежень.
3. Гармонізація ринків капіталу: уніфікація регуляторних умов функціонування ринку цінних паперів, що забезпечує транскордонну інтеграцію фінансових інструментів.

Висновки до розділу 1

У даному розділі здійснено наукове узагальнення теоретичних основ світової торгівлі. За результатами дослідження сформовано наступні висновки:

Історичний світовий ринок розвивався завдяки технічному прогресу та поглибленню міжнародного розподілу праці. За мірою того, як країни почали спеціалізуватися на певних завданнях, вони все активніше залучалися до загальної економічної мережі. Головною зовнішньою ознакою цього процесу – постійне переміщення товарів і послуг через кордони.

По суті, світовий ринок – це інструмент, через який реалізуються глобальні економічні зв'язки. Вони приймають різні форми: від приватної торгівлі товарами до міграції спеціалістів, руху капіталів і валютно-кредитних операцій.

У літературі нерідко плутають подібні поняття. Але варто розрізняти: Зовнішня торгівля - це торгівля конкретної країни з іншими державами.

Міжнародна торгівля - ширше поняття, що охоплює всі зв'язки між учасниками світового господарства. Світова торгівля - у науці цей термін вважається синонімом міжнародної торгівлі.

Світовий ринок послуг – це складна система, в яку так чи інакше залучені усі країни світу. У нього є важлива специфіка: на відміну від товарів послуги не можна «складувати» або накопичити про запас.

Сьогодні сектор послуг зростає швидше, ніж товарний, і складає вже близько чверті всього світового обороту. Крім того, саме сфера послуг значно впливає на рівень зайнятості всередині кожної країни.

У загальній структурі глобального обміну товари, як і раніше, домінують (80%), а послуги займають 20%. У цьому світова торгівля розвивається нерівномірно: її активність сильно різниться залежно від регіону, типу продукції і на та вида́ми торговельних відносин.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ТА ПОСЛУГАМИ

2.1 Регулювання та принципи світової торгівлі товарами та послугами

У сучасних умовах міжнародна торгівля виступає невід'ємною складовою системи міжнародних відносин, демонструючи сталу тенденцію до зростання її економічної, соціальної та політичної значущості.

В історичному контексті еволюції міжнародної торгівлі виділяють два ключові періоди:

1. Період конкуренції двох світових економічних систем: капіталістичної та соціалістичної (тривав до початку 1990-х років).

2. Період глобалізації світової економіки: розпочався на початку 1990-х років і триває донині.

Кожен із зазначених етапів характеризується специфічними середовищними чинниками, рівнем інтернаціоналізації виробництва, а також пріоритетними методами державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності.

Починаючи з другої половини ХХ століття, спостерігається виражена нерівномірність динаміки зовнішньої торгівлі, що суттєво вплинуло на розстановку сил на світовому ринку. Домінування США, що спостерігалось раніше, було поступово нівельоване економічним піднесенням інших держав. Зокрема, експорт Німеччини наблизився до показників США, а в окремі періоди навіть перевищував їх, демонструючи значну динаміку зростання. Значний стрибок у 1980-х роках здійснила Японія, яка до кінця десятиліття стала одним із глобальних лідерів за рівнем конкурентоспроможності. У цей же період на світову арену вийшли «нові індустріальні країни» Азії, такі як Сінгапур, Гонконг та Тайвань. Попри це, до середини 1990-х років США відновили лідируючі позиції у глобальних рейтингах

конкурентоспроможності, за ними впритул йдуть Японія, Сінгапур та Гонконг.

На сучасному етапі країни, що розвиваються, значною мірою залишаються постачальниками сировинних ресурсів, продовольчої продукції та товарів широкого вжитку. Проте темпи зростання торгівлі сировиною суттєво відстають від загальних показників світового товарообігу, що зумовлено впровадженням ресурсозберігаючих технологій та появою синтетичних замінників сировини. Водночас промислово розвинені держави зміцнили свої позиції на ринку наукомісткої продукції, хоча окремі країни, що розвиваються, досягли вагомих успіхів у реструктуризації власного експорту, підвищивши частку готових промислових виробів та машинно-технічної продукції [24].

Найбільш активними учасниками світової торгівлі станом на 2025 рік є наступні країни (табл. 2.1) [26]:

Таблиця 2.1

Країни з найвищою активністю у світовій торгівлі станом на 2025 рік

Місце	Країна	Експорт + Імпорт
1	<u>Китай</u>	\$ 6 228 962 610,00
2	<u>США</u>	\$ 5 312 212 450,00
3	<u>Німеччина</u>	EUR 2 936 860 000,00
4	<u>Гонконг</u>	\$ 1 582 570 230,00
5	<u>Канада</u>	CAD\$ 1 582 300 000,00
6	<u>Нідерланди</u>	EUR 1 473 300 000,00
7	<u>Японія</u>	\$ 1 408 546 980,00
8	<u>Велика Британія</u>	GBP 1 351 300 000,00
9	<u>Південна Корея</u>	\$ 1 341 192 220,00
10	<u>Франція</u>	EUR 1 303 400 000,00
11	<u>Індія</u>	\$ 1 197 428 870,00
12	<u>Італія</u>	EUR 1 189 500 000,00
13	<u>Мексика</u>	\$ 1 064 094 000,00
14	<u>Швейцарія</u>	CHF 1 060 693 620,00
15	<u>Сінгапур</u>	SGD\$ 1 037 779 400,00
16	<u>Австралія</u>	AUD\$ 1 001 000 000,00
17	<u>Бельгія</u>	EUR 979 900 000,00
18	<u>ОАЕ</u>	\$ 891 369 418,00
19	<u>Іспанія</u>	EUR 831 200 000,00

Глобальна архітектура світової торгівлі та фінансів базується на домінуванні провідних держав – США, Китаю, Німеччини та Японії. Ці країни є ключовими центрами базування транснаціонального капіталу, що зумовлює високий ступінь конвергенції геополітичних інтересів їхніх національних еліт із глобальними стратегіями транснаціональних корпорацій (ТНК). Водночас країни з низьким рівнем економічного розвитку, позбавлені достатніх внутрішніх інвестиційних ресурсів, потрапляють у стан глибокої залежності від транснаціонального капіталу. Подібна модель взаємодії часто призводить до виникнення компрадорського характеру національних еліт у периферійних економіках, де інтереси місцевого бізнесу інтегруються в обслуговування ТНК. Країни, що знаходяться між цими полюсами, змушені активно відстоювати власні національні інтереси та реалізовувати конкурентні переваги для підвищення свого статусу в ієрархії світової економічної системи [23].

Відповідно до аналітичних звітів Світової організації торгівлі (СОТ) за останні два роки, сучасне торгове середовище характеризується підвищеною нестабільністю, крихкістю та невизначеністю. Проте, незважаючи на геополітичну напруженість та поширення протекціоністських заходів, світова торгівля продемонструвала високий рівень стійкості.

У третьому кварталі 2025 року обсяг світової торгівлі товарами стабілізувався на високих показниках після значного зростання у першому півріччі. Позитивна динаміка була зумовлена випереджаючим імпортом, сприятливою макроекономічною кон'юктурою та високим попитом на технологічні товари, зокрема продукти, пов'язані зі штучним інтелектом. Станом на жовтень 2025 року товарообіг продемонстрував зростання на 0,5% у квартальному вимірі та на 3,6% у річному (з урахуванням сезонного коригування).

Варто відзначити розбіжність між номінальними та реальними показниками зростання: доларова вартість торгівлі зросла на 7,5% у річному обчисленні, що зумовлено не лише фізичним збільшенням потоків, а й

девальвацією долара США (на 1,9% до широкого кошика валют у третьому кварталі). Така девальвація традиційно призводить до завищення вартості торгових потоків, номінованих в інших валютах, що є особливо характерним для внутрішньоєвропейської торгівлі.

Регіональна динаміка торгівлі вказує що за період з вересня 2024 по вересень 2025 року обсяг товарної торгівлі зріс на 4,5%, що перевищило початкові прогнози Секретаріату СОТ (2,5%). У регіональному розрізі спостерігалася значна нерівномірність:

- Експорт: найбільші темпи приросту зафіксовано в Азії (9,5%), Африці (6,1%), Південній та Центральній Америці (5,7%). Помітне зростання продемонстрували Близький Схід (5,3%) та Північна Америка (2,3%). Водночас в Європі відбулося зниження експорту (-0,3%), а в країнах СНД — помірний спад (-1,7%).

- Імпорт: лідерами зростання стали Південна та Центральна Америка (13,2%) та Африка (12,7%). Скромніші показники зафіксовано у Північній Америці (5,4%), Азії (6,0%) та на Близькому Сході (6,2%). Найменш активним регіоном за темпами зростання імпорту виявилися країни СНД (0,5%).

Загалом, попри відновлення, глобальні показники економічного зростання та торгівлі залишаються нижчими за середньорічні темпи останніх 20 років, не досягаючи передкризового рівня. Суттєвим дестабілізуючим фактором продовжує виступати волатильність валютних ринків. Різкі коливання курсів валют призводять до деформації товарних потоків та змін зовнішньоторговельних цін. Це змушує уряди окремих країн (зокрема Швейцарії та Бразилії) впроваджувати спеціальні заходи валютного регулювання для захисту експортної конкурентоспроможності.

Так, у таблиці 2.2 приведено данні щодо п'яти провідних країн експортерів-імпортерів у 2025 році за даними СОТ [26].

Провідні країни-експортери та країни-імпортери у 2025 році

Країна-експортер	у млрд. дол. США	- питома вага у світовому експорті у%		Країна-імпортер	у млрд. дол. США	- питома вага у світовому імпорті у%
Китай	3772	14,4	1.	США	3507	13,2
США	2185	8,3	2.	Китай	2583	9,7
Німеччина	1764	6,7	3.	Німеччина	1543	5,8
Нідерланди	989	3,8	4.	Нідерланди	949	3,6
Японія	738	2,8	5.	Велика Британія	870	3,3
Всього	26257	100	...	Всього	26608	100

У 2025 році світовий ринок послуг характеризувався певною стабілізацією: зовнішньоторговельний обіг склав 8,49 млрд дол. США, що на 19,4% менше показників 2024 року. Провідну роль у цьому секторі утримує ЄС, на який припадає 40% експорту та 43% імпорту. Загальний обсяг експорту послуг досяг 15,98 млрд дол. США, тоді як імпорт скоротився на 8,2% – до 7,53 млрд дол. США, забезпечивши позитивне сальдо на рівні 962,6 млн дол. США.

Водночас у торгівлі товарами спостерігалася стагнація: приріст у реальному вираженні становив лише 2%, що є найнижчим показником з 1981 року та суттєво відхиляється від попередніх прогнозів СОТ. Попри це, країни, що розвиваються, демонструють вищу стійкість до рецесії завдяки інтеграції у глобальні технологічні ланцюжки. Список провідних експортерів товарів очолює Китай (3772 млрд дол. США, 14,4% світового вивезення), за ним ідуть США (2185 млрд дол. США, 8,3%) та Німеччина (1764 млрд дол. США, 6,7%). Аналогічна трійка лідерів сформувалася і в списку імпортерів: США (3507 млрд дол. США, 13,2%), Китай (2583 млрд дол. США, 9,7%) та Німеччина (1543 млрд дол. США, 5,8%).

У структурі зовнішньої торгівлі України з Євросоюзом ключову позицію займають телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги — 6,81 млрд дол. США (42,6% загального експорту послуг до ЄС). Лідерство у постачанні інноваційного «розумного» продукту зберігають США та країни Євросоюзу. Додаткову динаміку експорту забезпечили транспортні послуги (3675,4 млн дол. США, 23%) та послуги з переробки матеріальних ресурсів (1965,54 млн дол. США, 5,49%). Також спостерігалось зростання ділових послуг (на 19%) та фінансово-консалтингового сегмента (на 3%), включаючи інжиніринг.

На ринку інжинірингових послуг провідні позиції утримують фірми США, Франції, Великої Британії, Японії, Німеччини, Італії, Канади та Швеції. Проте в останні роки посилюється конкуренція з боку локальних економоператорів із Бразилії, Мексики, Індії, Кореї та Китаю, що переорієнтовують потоки на ринки нафтовидобувних держав Близького Сходу та Азії.

Географічна структура світової торгівлі залишається висококонцентрованою: 90% експорту та імпорту забезпечують 30 провідних держав разом із Європейським Союзом, причому 70% торгівлі припадає лише на 8 основних суб'єктів (країни ЄС, Китай, США, Японію, Канаду, Південну Корею та Сінгапур).

У таблиці 2.3 розглянемо динаміку розвитку світової торгівлі по регіонам, зміни наведені у відсотках до минулого року [21].

Попри низькі показники 2025 року, динаміка вказує на відновлення: очікується, що у 2026 році світовий ВВП зросте на 2,8% у річному обчисленні, що сприятиме подальшій активізації міжнародних торговельних потоків після спаду, спричиненого інфляцією та високими процентними ставками у 2023 році.

Таблиця 2.3

**Фізичний об'єм товарного експорту та імпорту по окремих регіонах
та країнах, у % к минулому року**

Регіон\ країна	Об'єм експорту					Об'єм імпорту				
	2021	2022	2023	2024	2025	2021	2022	2023	2024	2025
Всі країни світу	-2,2	-0,6	4,6	1,8	4,6	6,5	0,2	-4,8	5,9	4,6
Сполучені Штати Америки	6,4	4,0	3,5	2,2	3,1	11,9	5,7	-2,0	4,6	3,1
Європейський союз	6,9	2,2	-2,9	-1,9	-0,5	7,5	4,5	-4,9	-2,0	2,1
Близький схід	-1,6	3,8	7,6	4,6	12,9	12,9	11,3	8,6	12,1	10,4
Союз незалежних держав	-0,8	-2,2	-4,0	4,7	3,0	9,4	-6,0	18,1	5,1	2,7
Африка	3,8	-2,4	5,8	-2,0	10,3	5,8	6,2	2,8	1,5	8,7
Латинська Америка	6,7	3,1	2,4	5,9	3,2	24,9	3,7	-3,9	5,9	10,4
Східна Азія	13,1	0,4	0,2	8,3	9,5	10,3	-0,8	-0,7	4,8	6,0

Уповільнення динаміки світового економічного розвитку значною мірою зумовлене стагнаційними явищами в економіках розвинених країн. Попри те, що вони залишаються ключовими суб'єктами глобального ринку, їхня сукупна частка у світовому товарообігу демонструє стійку тенденцію до скорочення: з 69% у 1995 році до 51% у 2025 році. Низька економічна активність у цих державах стримує попит на імпортовану продукцію, обсяг якої у 2025 році (у фізичному вираженні) зріс лише на 2,7%.

В умовах млявої зовнішньоекономічної кон'юнктури та зростання рівня глобальної невизначеності імпортна активність країн, що розвиваються, та держав з перехідною економікою у 2025 році також знизилася, досягнувши показників 6% та 5% відповідно. Скорочення попиту з боку розвинених економік найбільш негативно відобразилося на експортно-орієнтованих

промислових секторах країн, що розвиваються, хоча цей ефект був частково нівельований інтенсифікацією торговельних потоків у форматі «Південь-Південь». Аналогічні тренди уповільнення темпів зростання фізичних обсягів експорту спостерігалися в інших регіонах, що розвиваються, та країнах з перехідною економікою.

Експортно-імпортні операції залишаються критичним фактором глобального розвитку, забезпечуючи інструменти для створення робочих місць, підтримки макроекономічної стабільності та поглиблення міжнародної інтеграції. Попри те, що світова торгівля товарами зазнала певної корекції під впливом геополітичних чинників, інфляційних процесів та зниження світових цін на сировинні ресурси, негативні тренди були частково компенсовані динамічним розвитком ринку послуг та стабільним попитом на ключові товарні категорії: мінеральне паливо, продукцію електроніки та високотехнологічне промислове обладнання.

Таким чином, для забезпечення сталого економічного зростання державам необхідно адаптувати національні стратегії зовнішньоекономічної діяльності, ефективно використовуючи власні конкурентні переваги, підтримуючи режими відкритості ринків та оперативно реагуючи на виклики глобального економічного середовища.

2.2 Особливості світової торгівлі на сучасному етапі з різними країнами

Сучасний етап розвитку світової торгівлі характеризується високим рівнем волатильності. Попри геополітичну напруженість та політичні ризики, прогнозується, що у 2025 році світова торгівля демонструватиме зростання у діапазоні 2–4%, що корелює з темпами розвитку світової економіки.

Важливим фактором тиску на світові ринки залишається збройна агресія РФ проти України, яка дестабілізувала ціни ще до лютого 2022 року. Оскільки Україна та Росія забезпечують близько 30% світового експорту пшениці, 20% кукурудзи та понад 50% соняшникової олії, війна спровокувала масштабні збої у виробничих та логістичних ланцюгах.

Додатковим чинником, що визначає цінову динаміку, є "фінансизація" товарних ринків. Сировинні товари дедалі частіше перетворюються на фінансові активи, а значні обсяги торгівлі товарними ф'ючерсами зумовлюють високий вплив рішень інвесторів на кінцеві ціни. Недавній спад цін значною мірою пов'язаний із переглядом стратегій інвесторів на фоні посилення грошово-кредитної політики на розвинених ринках. Поєднання макроекономічних та фінансових обмежень ускладнює "повернення до норми", створюючи ризики каскадних криз, які ставлять під загрозу досягнення цілей сталого розвитку до 2030 року.

Аналіз зовнішньої торгівлі України у 2025 році.

В умовах воєнного стану економіка України адаптується до нових реалій, що відображається у динаміці зовнішньоторговельних показників.

Ключові показники зовнішньої торгівлі товарами України (2025 р.):

- Зовнішньоторговельний оборот: 125,2 млрд дол. США (+11,5% до 2024 р.).
- Фізичні обсяги торгівлі: скорочення на 12,9% (що свідчить про інфляційну складову зростання обороту).
- Імпорт: 85 млрд дол. США (+20% або +14,1 млрд дол. США).
- Експорт: 40,4 млрд дол. США (-3% або -1,2 млрд дол. США).

Як наслідок, значно поглибилася тенденція до нарощування від'ємного сальдо торговельного балансу, яке у 2025 році сягнуло 44,4 млрд дол. США, перевищивши показники попереднього року на 52,6%.

Структурні зміни та чинники впливу: Попри загальне скорочення експорту, динаміка була неоднорідною. Важливі для української економіки товарні групи продемонстрували спад обсягів:

1. Продовольчі товари та агропродукція: скорочення на 2,1 млрд дол. США (-8,5%).
2. Мінеральні продукти: скорочення на 459 млн дол. США (-14,5%).

Зокрема, експорт залізорудної сировини (ЗРС) зазнав суттєвих втрат: вартісний обсяг знизився через падіння світових цін на 11,6% та скорочення фізичних обсягів на 8% (до 31 млн тонн). Основними причинами стали високі

логістичні витрати, зниження попиту на китайському ринку, а також зменшення обсягів постачання до Словаччини та Польщі.

Отже, експорт та імпорт залишаються критичними факторами забезпечення економічної стабільності та міжнародної співпраці. Хоча торгівля товарами зазнала спаду через геополітичні чинники, зростання в сегментах послуг, електроніки та промислового обладнання певною мірою компенсує ці негативні тенденції. Для забезпечення сталого зростання країні необхідна подальша адаптація стратегій, спрямована на використання конкурентних переваг та активну інтеграцію у світові ринки.

Також спостерігалось помірне скорочення експорту шкірсировини, хутра та виробів із них – на 9 млн дол. США (або на 8,8%). Натомість зафіксовано зростання обсягів експорту товарів інших укрупнених груп. Так, обсяг експорту паливно-енергетичних товарів збільшився на 289 млн дол. США (або на 143,7%), що стало можливим переважно завдяки зростанню експорту електроенергії з України на 201 млн дол. США. Варто зазначити, що дві третини загального обсягу експорту електроенергії припадали на перші три квартали 2025 р.

Обсяг експорту деревини та целюлозно-паперових виробів збільшився на 281 млн дол. США (або на 16,5%), металів та виробів з них — на 279 млн дол. США (або на 6,3%), а машин, устаткування і транспорту — на 181 млн дол. США (або на 5,2%).

Зростання вартісних обсягів імпорту відбулося майже в усіх укрупнених товарних групах. Винятком став імпорт мінеральних продуктів, який скоротився на 52 млн дол. США (або на 19,8%), а також імпорт шкірсировини, хутра та виробів з них, що зменшився на 7 млн дол. США (або на 3%).

В інших укрупнених групах товарів спостерігалось зростання обсягів імпорту з різною динамікою. Найбільші зміни відбулися в імпорті машин, устаткування й транспорту: обсяг збільшився на 9,1 млрд дол. США (або на 36,5%), що стало найвищим показником серед усіх груп як в абсолютних, так і у відносних величинах.

Зміни фізичних та вартісних обсягів імпорту були практично ідентичними. Порівняно з 2024 р. фізичні обсяги імпорту товарів зросли на 23%. У розрізі укрупнених товарних груп зростання зафіксовано за всіма позиціями, окрім мінеральних продуктів (-20,5%), шкірсировини, хутра та виробів з них (-6,1%) та виробів із каміння, скла і кераміки (-5,2%).

Зафіксовано значне відносне зростання імпорту паливно-енергетичних товарів (на 47,6%), що зумовлено цілеспрямованими ударами РФ по підприємствах газовидобувної галузі, які призвели до зростання обсягів закупівлі природного газу. Порівняно з 2024 р. вартісні та фізичні обсяги імпорту природного газу збільшилися майже втричі – до 1,9 млрд дол. США. Також у 2,5 рази зросли вартісні та фізичні обсяги імпорту кам'яного вугілля (з 0,4 млрд дол. США до 1 млрд дол. США). У ваговому вимірі зріс обсяг імпорту нафтопродуктів, при цьому їхній вартісний обсяг зменшився на тлі зниження світових цін на нафту, що, своєю чергою, стримувало зростання цін на внутрішньому ринку.

Певним індикатором наслідків атак ворога на вітчизняну нафтопереробну галузь є динаміка імпорту сирової нафти: обсяг закупівлі скоротився з 828 млн дол. США у 2021 р. до 216 тис. дол. США у 2025 р.

Крім того, спостерігалось суттєве зростання фізичних обсягів імпорту металів та виробів із них на 22,3%, а також машин, устаткування і транспорту на 22%. Зростання імпорту товарів цих груп частково спричинене наслідками ворожих атак на вітчизняні підприємства та енергогенеруючі об'єкти. Зокрема, імпорт електрогенераторних установок та обертових електричних перетворювачів зріс більше ніж удвічі – до 1,7 млрд дол. США.

У географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами понад 57,8% експорту та майже 46,7% імпорту України припадало на Європейський Союз, частка товарообігу з яким у підсумку зросла до 50,3%. В умовах війни Україна максимально використовує режим вільної торгівлі, передбачений поглибленою і всеохоплюючою зоною вільної торгівлі (ПЗВТ), а також

інструменти підтримки, зокрема скасування Євросоюзом торговельних обмежень на український експорт.

Експорт товарів до ЄС скоротився на 5,6% (або на 1,4 млрд дол. США). Це зумовлено переважно зменшенням поставок їжі та напоїв на 13,7% (або на 1,3 млрд дол. США), а також промислових матеріалів на 4,4% (або на 512 млн дол. США). На ці дві групи припадає 82,4% товарного експорту України до Євросоюзу.

У динаміці імпорту товарів із ЄС протягом 2025 р. відбулися кардинальні зміни: за підсумками I півріччя спостерігалось зменшення показника на 9,3%, тоді як за підсумками всього року зафіксовано зростання на 11% (до 39,6 млрд дол. США). Як наслідок, від'ємне сальдо в торгівлі товарами з ЄС збільшилося з 10,9 млрд дол. США у 2024 р. до 16,2 млрд дол. США у 2025 р.

Другим після ЄС торговельним партнером України у 2025 р. був Китай, товарообіг з яким становив майже 21 млрд дол. США (16,8% від загального товарообігу). Традиційно обсяги імпорту товарів з Китаю (19,2 млрд дол. США) значно переважали експорт (1,8 млрд дол. США), що сформувало від'ємне сальдо у розмірі 17,4 млрд дол. США (показник, що перевищує дефіцит у торгівлі з ЄС). Порівняно з 2024 р. експорт до Китаю скоротився на 24,1%, тоді як імпорт зріс на 33,9%. Провідною товарною групою імпорту з КНР були машини, устаткування та транспорт, на які припадало понад дві третини (69,8%) товарного імпорту.

Третім за розміром товарообігу партнером України в 2025 р. була Туреччина із часткою 7,2%. Торговельний баланс з цією країною також був від'ємним: обсяг імпорту становив 6,2 млрд дол. США, а експорту — 2,7 млрд дол. США. Основу імпорту склали «інші товари» (сума 2,1 млрд дол. США, частка 2,5% від загального імпорту) та нафтопродукти (639 млн дол. США).

Крім вищезазначених партнерів, значні обсяги товарних потоків з України прямували до Китаю (16,8%), Туреччини (7,2%), СНД (2,3%), Єгипту (1,5%), Індії (2,1%) та США (4,5%). Серед основних торговельних партнерів

найбільше поліпшився показник експорту до Туреччини – на 43,4%, що було досягнуто за рахунок нарощування поставок кукурудзи, соняшникової олії, пшениці, соєвих бобів, ячменю, гороху, лісоматеріалів, феросплавів тощо.

2.3 Основні напрямки та тенденції розвитку світової торгівлі

Сучасна динаміка та структурна конфігурація світової торгівлі зумовлені глибинними процесами розвитку суспільного поділу праці у світогосподарській системі. Світова торгівля розвивається нерівномірно, демонструючи значні розбіжності як у територіальному розрізі, так і за номенклатурою продукції, товарними формами та видами торговельних відносин.

Для системного аналізу структури світової торгівлі доцільно виокремити три ключові напрямки:

- Географічна структура: розподіл потоків за країнами, групами країн (типологією) та інтеграційними блоками.
- Товарна структура: сегментація за основними групами товарів, видами продукції та товарними формами.
- Структура за рівнями торгових потоків: диференціація на міжнародному (міждержавному) та наднаціональному рівнях.

1. Територіальний аспект

Інтенсивність товарних потоків у глобальному масштабі характеризується суттєвою територіальною асиметрією. За даними аналізу, регіональний розподіл світового експорту та імпорту виглядає наступним чином:

- Західна Європа: близько 40%;
- Південна Америка: близько 20%;
- Азія: близько 20%;
- Латинська Америка: близько 5%;
- Близький Схід: близько 5%;
- Країни Африки: 3,5%.

Основний масив світового товарообігу (близько 70% протягом останнього десятиліття) зосереджений у промислово розвинених країнах. При цьому близько 80% експорту цих держав спрямовується до інших промислово розвинених ринків. Натомість частка країн, що розвиваються, у світовому товарообігу становить від 22% до 25%, тоді як частка країн з перехідною економікою коливається в межах 4–8%. У географічній орієнтації експорту країн, що розвиваються, спостерігається чітка залежність від ринків розвинених економік: лише близько 25% їхнього експорту припадає на внутрішньогрупову торгівлю, тоді як 2/3 спрямовується до розвинених держав.

2. Структура міжнародної торгівлі за групами та видами продукції

Товарна структура зовнішньої торгівлі відображає відмінності в індустріальній спеціалізації країн:

- Промислово розвинені країни: характеризуються переважанням частки експорту готової продукції над її імпортом. У структурі імпорту спостерігається висока питома вага енергоносіїв, продуктів хімічної промисловості, машин та транспортного устаткування. Питома вага сировини та сільськогосподарської продукції в експорті та імпорті цих країн є збалансованою.
- Країни з перехідною економікою: демонструють скорочення частки за більшістю позицій як в експорті, так і в імпорті (за винятком паливної групи) у загальному обсязі товарообігу.

Науково-технічний прогрес (НТП) є ключовим детермінантом структурних зрушень у світовій торгівлі. На сьогодні переважна частина інноваційної продукції генерується та реалізується промислово розвиненими країнами. Проте в торгівлі промисловими товарами відбуваються процеси перерозподілу, зумовлені «життєвим циклом» товару.

Згідно з цією моделлю, новий інноваційний продукт спочатку з'являється у розвинених країнах з високим рівнем доходів, де він сприймається як товар високої вартості (часто як предмет розкоші). У міру

стандартизації технологічного процесу виробництво стає менш капіталомістким, що робить його недоцільним у країнах з високою вартістю робочої сили. Виробництво переміщується до країн, що використовують стандартні технології та дешевші трудові ресурси. Нарощуючи обсяги випуску, такі країни набувають порівняльних переваг і з часом трансформуються з імпортерів у експортерів цього товару. Батьківщина інновації, втрачаючи порівняльні переваги у виробництві стандартизованого продукту, натомість стає його імпортером.

Окремим трендом структурних змін у торгівлі між високорозвиненими країнами є зміна пріоритетів споживання: збільшується частка предметів розкоші та товарів тривалого користування, натомість частка предметів першої необхідності (зокрема продовольства) у загальній структурі торговельних потоків поступово знижується.

3. Структура міжнародної торгівлі за товарними формами

Історично міжнародний товарообіг базувався на обміні матеріально-речовими продуктами. Проте внаслідок поглиблення міжнародного поділу праці та інтенсивного науково-технічного прогресу відбулася трансформація структури — домінуючу роль почав відігравати сектор послуг, який часто ідентифікують як «невидимий експорт».

Серед сервісних потоків найбільш динамічно зростають інжинірингові, комунікаційні, банківські та страхові послуги, а також індустрія маркетингу. Особливе стратегічне значення мають послуги, що обслуговують інноваційну діяльність, зокрема торгівля ліцензіями та передача «ноу-хау». Світовий ринок ліцензій розвивається випереджаючими темпами порівняно з товарним експортом, причому 99% експорту та 85% імпорту патентно-ліцензійної продукції зосереджено в промислово розвинених країнах та нових індустріальних економіках.

Розвинені держави інвестують у закупівлю ліцензій в середньому до 10% своїх витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Безумовним лідером є США, на частку яких припадає близько 2/3

світових продажів ліцензій, при цьому обсяги виробництва за американськими ліцензіями за кордоном у 2,5 рази перевищують товарний експорт країни.

4. Структура міжнародної торгівлі за рівнем торговельних потоків

Зростання глобального впливу транснаціональних корпорацій (ТНК) зумовило формування наднаціонального рівня товарообміну — інтракорпоративної торгівлі. Це обмін продукцією між філіями та підрозділами однієї ТНК, розташованими в різних юрисдикціях. Наднаціональна торгівля становить близько 1/3 світових товарних потоків, охоплюючи стратегічно важливі галузі та новітні товарні форми.

Поряд із цим спостерігається тенденція до прямої торгівлі, яка нині охоплює близько 50% товарообігу. Поява специфічних товарних форм (товар-об'єкт, товар-група) трансформує роль торгових посередників, які переходять до статусу безпосередніх учасників довгострокових контрактів.

На сучасному етапі розвитку світового господарства простежується низка фундаментальних змін у галузевій та географічній структурах:

1. Зміна товарної номенклатури: Спостерігається зростання частки готових виробів та зниження питомої ваги сировини і продовольства (за винятком палива). Це зумовлено розвитком синтетичних матеріалів, економним споживанням ресурсів та впровадженням ресурсозберігаючих технологій.
2. Поглиблення спеціалізації: Великого значення набуває обмін напівфабрикатами, проміжними виробами та компонентами кінцевого продукту, що є наслідком зростання вузької спеціалізації виробництва.
3. Зростання «невидимого» експорту: Значну роль відіграють послуги (транспорт, фінанси, патенти, ліцензії, консалтинг), причому традиційні послуги (транспорт) втрачають частку на користь наукомістких сервісів.
4. Географічний вектор: Між промислово розвиненими країнами зберігаються випереджаючі темпи зростання торгівлі. Водночас країни, що розвиваються, спрямовують близько 70% свого експорту на ринки розвинених держав.

5. Галузеві зрушення: Розвинені країни активно переносять матеріало- та трудомісткі виробничі потужності до країн з економікою, що розвивається, змінюючи їхню галузеву спеціалізацію.
6. Економічна інтеграція: Зростає залежність національних господарств від зовнішніх ринків, що проявляється у збільшенні експортних та імпорتنих квот.
7. Трансформація методів конкуренції: Пріоритет переміщується з цінової конкуренції на якість продукції, брендинг, ефективність рекламних кампаній та післяпродажне сервісне обслуговування.
8. Інституційні виклики та регулювання:
 - Контртрейд (бартеризація): Застосування зустрічної торгівлі як умови зовнішньоекономічних угод.
 - Девіантна торгівля: Поряд із легальною практикою розширюється сегмент кримінальної торгівлі.
 - Політизація: Використання зовнішньої торгівлі як інструменту досягнення політичних цілей (політичний протекціонізм).
 - Лібералізація: Поступовий, хоча й суперечливий, рух до звільнення міжнародної торгівлі від адміністративних обмежень.

Послугам притаманні специфічні характеристики, які диференціюють їх від товарної продукції, зумовлюють особливості організації та обліку міжнародної торгівлі ними, а також суттєво впливають на міжнародні маркетингові стратегії фірм-експортерів. Попри це, протягом тривалого часу послуги практично не перебували у фокусі досліджень міжнародної економіки. Частково це пояснюється тим, що оцінка торгівлі послугами за своєю сутністю є значно складнішою, ніж оцінка товарної торгівлі. Послуги важче піддаються об'єктивній формалізації та визначенню, оскільки нерідко описуються через абстрактні категорії, а не через фізичні властивості чи функції. На відміну від торгівлі товарами, у сфері послуг митний кордон не перетинає вантаж, який супроводжується міжнародним товарним кодом та документацією, що описує кількість і якість продукції. Також відсутня єдина

адміністративна система стягування мита, яка забезпечувала б збір аналітичної інформації про транскордонні потоки. Відтак, отримання коректних даних про торгівлю послугами залежить від уніфікованого трактування визначень постачальниками інформації, що базується на аналізі бухгалтерської звітності та інших адміністративних джерел.

Відмінності в організації торгівлі послугами порівняно з торгівлею товарами тісно пов'язані з рівнем мобільності учасників відповідних угод та предметів торгівлі. По-перше, на відміну від товарного експорту, продавець послуг може здійснювати виїзд безпосередньо до покупця-резидента іншої країни, що характерно для сфери будівництва, монтажу об'єктів за кордоном, консалтингових, аудиторських та бухгалтерських послуг. По-друге, покупець може самостійно прибувати до продавця послуг у випадках, коли на внутрішньому ринку відповідна послуга є недоступною, має низьку якість або завищену вартість. Це стосується міжнародного туризму, освіти, лікування, обслуговування вантажів чи ремонту транспортних засобів. Окрім того, сторони угоди можуть взаємодіяти на нейтральній території — під час міжнародних виставок, конференцій тощо. По-третє, у процесі торгівлі послугами держава може відігравати неоднозначну роль: з одного боку, зберігати посилений контроль, а з іншого — втрачати важелі впливу на економічні процеси. Такі галузі, як транспорт, зв'язок, охорона здоров'я, освіта та наука, зазвичай перебувають у частковій або переважаючій державній власності, що зумовлює більш активний захист цієї сфери від іноземної конкуренції порівняно зі сферою матеріального виробництва.

Одним із ключових аспектів взаємозв'язку торгівлі послугами та торгівлі товарами, особливо в умовах загострення конкуренції на світових ринках, є допоміжно-збутова роль міжнародних послуг. Вона проявляється на всіх етапах маркетингової діяльності експортерів: від дослідження цільових ринків та використання глобальних інформаційних мереж до післяпродажного технічного обслуговування. Такий сервіс відіграє вирішальну роль у збутовій

політиці та підвищенні конкурентоспроможності на ринках високотехнологічної продукції.

Як правило, послуги надаються та споживаються синхронно, тобто споживач бере безпосередню участь у процесі надання послуги, наприклад, під час консультації. Послуги часто не є стандартизованими, оскільки пристосовуються до потреб конкретного споживача, і, на відміну від виробничої продукції, їх неможливо зберегти у формі запасів. У різних країнах послуги характеризуються значним рівнем диференціації та різноманіттям, що відображає національну специфіку їх надання.

З огляду на зазначене, глобальний обмін сервісними продуктами реалізується через такі канали: – транскордонне переміщення послуг; – фізичний трансфер споживачів до країни-імпортера; – інституціоналізація комерційної присутності в державі, де здійснюється надання сервісу; – тимчасова міграція кваліфікованого персоналу до країни призначення для виконання сервісних функцій.

Враховуючи викладене, міжнародний обмін послугами, порівняно з товарним експортом, виокремлюється низкою специфічних рис та відмінностей: – надання переважної більшості сервісів базується на безпосередній взаємодії виробника та споживача, оскільки процеси створення та споживання послуги зазвичай синхронні й не допускають можливості накопичення запасів; – регуляторний вплив реалізується не через митні кордони, а засобами внутрішнього законодавства: специфічний характер послуг унеможливорює їх проходження через митний контроль чи оформлення вантажними митними деклараціями; – існує висока кореляція між обсягами сервісних потоків та складністю/наукомісткістю товарів (зокрема, маркетинговий консалтинг, логістичне забезпечення, післяпродажне обслуговування, страхування, реклама, фінансові сервіси тощо); – міжнародний ринок послуг перебуває у стані глибокої синергії з транскордонним рухом капіталів та трудовою міграцією; розвиток глобальних товарних та фінансових ринків стимулює попит і пропозицію в сервісному

сегменті; – ринок послуг функціонально інтегрований у світовий ринок праці: цінові параметри сервісних продуктів значною мірою детерміновані станом ринку робочої сили та закономірностями його еволюції; – значно більшого значення набуває врахування індивідуальних запитів споживачів, оскільки сервіс часто виконується за специфічним замовленням; – сфера послуг перебуває під значно жорсткішим протекціоністським захистом держави від зовнішньої конкуренції, ніж сектор матеріального виробництва, що формує вищі бар'єри для входу на ринок; – послуги особистого споживання (освітні, культурні, туристичні) за своїм змістом є локалізованими та не можуть бути залучені до загального господарського обороту.

Упродовж тривалого періоду для оцінки макроекономічної ролі сервісного сектору застосовувалися два основні критерії: питома вага галузі у загальній зайнятості та її частка у формуванні валового внутрішнього продукту (ВВП). Попри визнану фахівцями методологічну недосконалість обох показників, вони донині використовуються як інструменти економічних порівнянь, водночас триває пошук більш релевантних критеріїв аналізу. Зокрема, для оцінки вагомості сфери послуг в економіці держави застосовується індекс, що відображає відношення частки експорту товарів до частки експорту послуг у структурі ВВП. Низьке значення цього показника свідчить про високу важливість сервісного сектору для національної економіки; до країн з найнижчими значеннями цього індексу належать Австралія, Бельгія, США, Іспанія, Франція, Сінгапур, Велика Британія та Швейцарія.

Задля здійснення вартісної оцінки масштабів міжнародного обміну послугами та проведення міжкраїнових порівнянь ключовим джерелом інформації традиційно виступають дані платіжних балансів. Проте такий підхід супроводжується низкою обмежень: до початку 90-х років значна частина держав (особливо з транзитивною економікою) взагалі не вела статистичного обліку торгівлі послугами; методологічні підходи до обліку різних категорій послуг суттєво варіювалися за країнами; значні обсяги

внутрішньофірмових операцій між підрозділами однієї корпорації не відображалися у статистиці; платежі, пов'язані з рухом факторів виробництва (інвестиційні доходи, роялті, ліцензійні платежі), нерідко помилково класифікувалися в інших статтях платіжного балансу; а по певних видах послуг фіксувалося лише сальдо операцій. Як наслідок, статистичні обсяги міжнародної торгівлі послугами, що базуються на даних платіжних балансів, об'єктивно є дещо заниженими.

Рівень експортної спеціалізації країни в сервісному секторі визначається за допомогою специфічного індексу, що базується на співвідношенні часток експорту та імпорту послуг у структурі ВВП. До держав, чії економіки демонструють найвищу орієнтацію на зовнішні сервісні ринки, належать Швейцарія, США, Іспанія, Гонконг, Австрія, Велика Британія, Бельгія, Люксембург та Італія. Варто наголосити, що висока питома вага послуг у загальному експорті не є виключним маркером високого рівня економічного розвитку: аналогічні тенденції спостерігаються і в багатьох країнах, що розвиваються, адже цей сектор залишається одним із найбільш динамічних драйверів світового господарства.

Еволюція та конфігурація міжнародного сервісного ринку є похідними від нерівномірності економічного та інфраструктурного розвитку регіонів світу. Попри ці відмінності, глобальний сектор послуг протягом тривалого часу демонструє стабільний позитивний вплив на національні економіки, виступаючи ключовим фактором приросту ВВП.

Архітектура міжнародної торгівлі послугами характеризується високим рівнем складності. Попри те, що протягом тривалого періоду провідні позиції у світовому обігу належали транспортним та телекомунікаційним послугам, нині спостерігається інтенсивне зростання сегмента «інших комерційних послуг», зокрема інформаційно-телекомунікаційних, фінансових та електронної комерції (рис. 2.1). Аналіз змін у товарній структурі за останні два десятиліття засвідчує суттєву трансформацію: обсяги транспортних послуг подвоїлися, міжнародний туризм зріс майже вчетверо, а сегмент «інших

послуг» продемонстрував стрімку динаміку, збільшившись більш ніж у 4,5 рази. Особливої уваги заслуговує швидкий розвиток ділових послуг – зокрема управлінських, професійних, банківських, страхових та аудиторських, – частка яких наразі сягає чверті всього міжнародного сервісного обігу.



Рис. 2.1. Структура світового ринку послуг за категоріями у 2025 р.

Аналіз сучасних тенденцій у міжнародній торгівлі послугами свідчить про необхідність їх ґрунтовного врахування для посилення позицій України та активізації її участі у світовому сервісному секторі. До ключових трендів, що трансформують сучасний ринок, належать:

- Диверсифікація сервісного портфеля: формування та інтенсивний розвиток нових категорій послуг, до яких належать логістичне забезпечення, функціонування глобальних транспортних систем, розвиток інформаційних мереж, ІТ-послуг та електронної комерції.
- Інституціоналізація допоміжних сервісів: виокремлення у самостійні напрямки бізнесу тих видів діяльності, що раніше мали суто внутрішньофірмовий допоміжний характер (маркетингові, аудиторські, бухгалтерські, юридичні послуги та реклама).

- Експансія транснаціональних корпорацій: посилення впливу на світовому ринку послуг великих транснаціональних корпорацій, які раніше фокусувалися переважно на товарних ринках.
- Сервісна інтеграція (пакетування): зростання кількості великих інтегрованих компаній, що надають споживачам комплексні «пакети послуг», забезпечуючи переваги роботи з єдиним провайдером.
- Глобалізація механізмів регулювання: формування багатопланового, багатофункціонального світового ринку послуг, функціонування якого потребує постійного вдосконалення адекватних інституційних механізмів міжнародного регулювання.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження у другому розділі кваліфікаційної роботи показало, що у сучасних умовах міжнародна торгівля є невід'ємною складовою міжнародних відносин, а її економічна, соціальна та політична значимість увесь час зростає.

Починаючи з післявоєнного періоду, темпи розвитку торгівлі у різних регіонах істотно відрізнялися: якщо розвинені країни монополізували сектор високих технологій, то низці країн вдалося диверсифікувати експорт з допомогою промислової продукції.

Сучасний етап характеризується посиленням протекціонізму. До жовтня 2025 року торгові обмеження охопили майже 12% світового імпорту, а обсяги експортних бар'єрів зросли майже вдвічі порівняно з минулим періодом (до 277 млрд. дол. США). Негативним чинником також залишається нестабільність валютних ринків, що в свою чергу, призводило до змін зовнішньоторговельних цін і деформуванню товарних потоків.

Примітно, що торговельна активність залишається вкрай концентрованою: 90% обороту контролюють ЄС та 30 найбільших держав. Незважаючи на інфляцію та геополітичний тиск, сектор послуг та торгівля обладнанням допомагають світовому ринку зберігати стійкість.

РОЗДІЛ 3. УЧАСТЬ УКРАЇНИ У СВІТОВІЙ ТОРГІВЛІ

3.1 Місце та роль України у світовій торгівлі на сучасному етапі

За часів планової економіки Україна здійснювала зовнішньоекономічну діяльність із 123 державами. Однак через командно-адміністративну систему та державну монополію ключові рішення щодо стратегії розвитку міжнародної торгівлі ухвалювалися централізовано. Діяльність близько 1400 українських підприємств, залучених до зовнішніх ринків, жорстко регламентувалася директивами згори.

Зі здобуттям незалежності процес інтеграції України у світовий економічний простір виявився доволі складним. Національна економіка увійшла в глобальне конкурентне середовище з позицій аутсайдера. На відміну від більшості постсоціалістичних держав Центральної та Східної Європи, Україна традиційно зберігає статус експортера сировинних ресурсів та напівфабрикатів. У структурі вітчизняного експорту домінує продукція металургійного комплексу, тоді як другу позицію обіймають товари мінерального та хімічного виробництва [4].

Розширення зовнішньоекономічних зв'язків безпосередньо залежить від рівня конкурентоспроможності українських товарів на глобальних ринках, а також від ефективності реконструкції та технологічного оновлення ключових секторів вітчизняної економіки.

Детальний аналіз стану зовнішньоекономічної діяльності України наведено в таблиці 3.1, складеній на основі офіційних статистичних даних Державної служби статистики України.

Таблиця 3.1

Зовнішньоекономічна торгівля України за 2018-2025рр. (млн дол. США)

Рік	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Зовнішньо-торгівельний оборот	104 522	110 809	103 498	140 915	99 406	99 750	112 484	125 164
<u>Експорт</u>	47 335	50 054	49 192	68 072	44 136	36 183	41 733	40 361
<u>Імпорт</u>	57 187	60 755	54 306	72 843	55 270	63 567	510	84 802

Оцінюючи підсумки 2025 року, варто зазначити, що обсяг зовнішньоторговельного обороту товарів в Україні зріс на 15%, досягнувши позначки у 125,1 млрд дол. США. Цей показник переламав спадну тенденцію попередніх двох років, протягом яких фіксувалося звуження товарообігу (на 4% у 2024 році та на 27% у 2023 році).

Траєкторію економічного розвитку України складно охарактеризувати як стабільну. Така ситуація зумовлена не лише впливом глобальних кризових явищ, але й значною мірою внутрішньою дестабілізацією, що неминуче позначається на формуванні та реалізації зовнішньоекономічної політики держави.

Незважаючи на те, що темпи зростання вартісних обсягів експорту (16%) випередили аналогічні показники імпорту (11%), за підсумками 2025 року було зафіксовано найбільше за всю історію незалежної України від'ємне сальдо товарної торгівлі. Воно сягнуло 44,5 млрд дол. США, що на 15,6 млрд дол. США перевищує показник дефіциту попереднього 2024 року.

Окремо слід виділити високі темпи приросту фізичних обсягів експорту продовольства та аграрної продукції, попри те, що їхня питома вага у вартісному вимірі зазнала певного скорочення (з 59,2% у 2024 році до 55,8% у 2025 році). Друге місце за вартістю у товарній структурі українського експорту посіли метали та вироби з них із часткою 11,7%, що демонструє зростання на один відсотковий пункт порівняно з 2024 роком (10,7%). Крім того, позитивна

динаміка спостерігалася у групі машин, устаткування і транспортних засобів: якщо за результатами 2024 року на цю категорію припадало 8,3% загального товарного експорту, то у 2025 році її частка збільшилася до 9%.

Проаналізуємо товарну структуру зовнішньої торгівлі України. Відповідні дані щодо експортних потоків наведено у таблиці 3.2 [25].

Таблиця 3.2

Основні експортні товари України у 2025 році

Назва товарів	експорт, млн дол. США	у % до 2024р.	експорт, млн дол. США у 2024 р.
зернові культури	22 515	-9	24 607
метали та вироби з них	4 723	6	4 444
мінеральні продукти	2 700	-15	3 159
машини, устаткування та транспорт	3 640	5	3 459
деревина та паперові вироби	1 980	17	1 700
текстиль, текстильні вироби	808	8	748
інші товари	1 703	4	1 642
палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	490	144	201
продукти неорганічної хімії	1 333	11	1 204

Цілком очевидно, що в українському експорті домінує сировинна продукція, що зумовлює об’єктивну необхідність поступової переорієнтації вітчизняної економіки на експорт готової продукції з високою доданою вартістю. Реалізація цього завдання є можливою виключно за умови впровадження передових технологій та комплексного підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Загалом понад 80% вітчизняного експорту забезпечують підприємства металургії, сільського господарства, машинобудівної та хімічної промисловості.

Специфічною рисою експортоорієнтованих галузей України є їхній високий рівень уразливості та залежності від кон’юнктурних коливань на світових ринках.

Протягом останніх років нарощування обсягів вітчизняного експорту відбувалося переважно завдяки сприятливій кон'юктурі глобальних ринків та стійкому зростанню світових цін, насамперед на: чорні та кольорові метали, продовольчі товари (зернові культури, насіння соняшнику), хімічну продукцію, а також на окремі види продукції машинобудування (верстати, транспортні засоби, озброєння).

Набуття Україною у травні 2008 року повноправного членства у Світовій організації торгівлі (СОТ) закріпило її статус рівноправного партнера на міжнародних товарних ринках. Наслідком цього кроку стало скасування низки торговельних обмежень та суттєва лібералізація умов доступу на зовнішні ринки для широкого спектра українських товарів металургійної, хімічної, машинобудівної галузей, а також продукції аграрного сектору.

Водночас для України залишаються характерними вкрай низькі показники експорту високотехнологічних товарів і послуг. Ця тенденція відображає недосконалу структуру конкурентних переваг вітчизняної економіки, що базується переважно на цінових факторах та порівняльних перевагах у вартості природних ресурсів і робочої сили. При цьому наявний високотехнологічний потенціал окремих галузей промисловості залишається значною мірою нереалізованим.

В експортному потенціалі України традиційно виокремлюють такі складові: відносно дешеву робочу силу, розвинуту промислову базу, значні сировинні ресурси, потужні можливості агропромислового та виробничо-промислового комплексів, а також наявність певних високих технологій і наукового потенціалу. Однак у контексті глобальних світових масштабів кожен із зазначених елементів має суттєві структурні та якісні недоліки, що потребують системного подолання.

Трудові ресурси в Україні складно охарактеризувати як суто дешеві: їхня вартість лише на третину нижча за відповідні показники у США, однак ця різниця нівелюється низькою якістю праці та значними виробничими втратами. Якісні параметри робочої сили залишаються на низькому рівні через

недостатню кваліфікацію, слабку трудову дисципліну, неналежне ставлення до виконання обов'язків, а також неефективну організацію та управління виробничими процесами. До того ж, стрімке впровадження електронних та інформаційних технологій у промислово розвинених країнах ставить під сумнів доцільність конкурентних переваг, що базуються виключно на дешевизні робочої сили.

Вітчизняний промисловий сектор є відносно розвинутим, проте його продукція здатна конкурувати переважно на ринках країн СНД та держав, що розвиваються, де вимоги до якості товарів є порівняно нижчими. Стратегія виходу України на світові ринки має базуватися на пропонуванні висококонкурентної продукції, а не на пошуку невибагливих споживачів.

Держава володіє потужною сировинною базою та багатими родовищами корисних копалин, проте надмірний експорт мінеральних ресурсів за заниженими цінами не забезпечує економіці адекватних та очікуваних прибутків.

Агропромисловий комплекс (АПК) також має значний фундаментальний потенціал та можливості для швидкої експортної спеціалізації. Водночас низький рівень продуктивності сільського господарства та загальний технічний стан АПК суттєво стримують ефективну інтеграцію України у світовий простір. Окрім того, західні ринки характеризуються високим рівнем насиченості власною аграрною продукцією. З іншого боку, Російська Федерація та інші країни СНД не готові імпортувати українську сільськогосподарську продукцію за світовими цінами, оскільки за таких умов вони віддають перевагу якіснішим західним аналогам. Відповідно, вітчизняні товари АПК залишаються недостатньо конкурентоспроможними та, ймовірно, ще тривалий час реалізовуватимуться за заниженими цінами.

Україна зберігає потужний технологічний потенціал у межах виробничо-промислового комплексу, зокрема у сфері науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), однак наявні технології

потребують глибокої конверсії, а частка «високих технологій» у структурі експорту залишається маргінальною.

Держава володіє розвиненим науковим потенціалом, реалізація якого гальмується хронічним дефіцитом фінансових ресурсів, необхідних для його подальшого ефективного розвитку [31].

Таким чином, реалізації ефективної експортної політики перешкоджає низка деструктивних факторів, серед яких:

- низький рівень конкурентоспроможності переважної більшості готових виробів;
- низькі темпи переорієнтації виробництва на випуск інноваційних товарів;
- відставання якісних характеристик промислової продукції від світових аналогів;
- невідповідність вітчизняних товарів сучасним міжнародним стандартам;
- висока собівартість значної частини продукції (що нерідко перевищує рівень світових цін) [31].

Отже, розвиток виробництва товарів із високою доданою вартістю виступає ключовим пріоритетом у формуванні бази для нарощування експортних обсягів та оптимізації структури українського експорту шляхом збільшення в ньому питомої ваги високотехнологічної продукції.

У таблиці 3.3 наведено статистичні дані щодо обсягів імпорту товарів в Україну, сформовані на основі інформації Державної служби статистики України [25].

Таблиця 3.3

Основні імпортні товари України у 2025 році

Назва товарів	імпорт, млн дол. США	у % до 2024р.	імпорт, млн дол. США у 2024 р.
палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	10 538	18	8 898

інші товари	8 971	8	8 309
машини, устаткування та транспорт	34 115	37	24 986
продовольчі товари	8 720	14	7 639
текстиль	2 926	2	2 857
мінеральні продукти	212	-20	264
різноманітна хімічна продукція	12 574	7	11 744
деревина та паперові вироби	1 180	3	1 146

У загальній структурі українського імпорту абсолютно домінують товари, питома вага яких сягає 92,8%, тоді як частка послуг є порівняно незначною і становить лише 7,2%.

У товарній номенклатурі імпорту лідерство за вартісними обсягами (у доларовому еквіваленті) належить машинам, устаткуванню та транспорту: у 2025 р. на цю категорію припадало 40% від усього обсягу товарів, що ввозилися на територію України. Для порівняння, за підсумками 2024 р. їхня частка становила 35,4%.

Другу позицію займає продукція хімічної промисловості, включаючи пластмаси та каучук, із сукупною часткою 14,8%.

Питома вага паливно-енергетичних товарів зазнала певного скорочення: якщо у 2024 р. цей показник дорівнював 12,6%, то за підсумками 2025 р. він знизився до 12,4%.

Водночас у 2025 р. фіксувалося помітне збільшення фізичних обсягів закупівлі паливно-енергетичних ресурсів на зовнішніх ринках, що позначилося на формуванні їхньої частки в товарній структурі імпорту на рівні 12,4%. Зокрема, питома вага нафтопродуктів склала 7,8%, а природного газу – 2,3%.

Загалом понад 80% вітчизняного імпорту становить продукція, призначена для забезпечення функціонування та задоволення виробничих потреб національної економіки. У структурі імпорту послуг, аналогічно до експортних потоків, домінують транспортні сервіси (37%). Серед інших вагомих категорій імпорту послуг виокремлюються будівельні, монтажні,

ремонтні, страхові та фінансові послуги; натомість операції у сфері торгівлі патентами і ноу-хау, а також послуги туристичної галузі займають маргінальні позиції [28].

За результатами проведеного аналізу доцільно виокремити такі ключові ознаки товарної структури зовнішньої торгівлі України:

1) номенклатура зовнішньоторговельного обороту охоплює понад 20 агрегованих товарних груп, серед яких переважають: недорогоцінні метали та вироби з них, мінеральні продукти, механічне обладнання, машини і механізми, електрообладнання та комплектуючі, а також продукція хімічної та суміжних галузей промисловості;

2) в експортних потоках України до країн СНД домінують продовольство, сировинні товари, текстиль та продукція машинобудування. Зі свого боку, Україна імпортує з цих країн сільськогосподарську сировину, мінеральні ресурси, продукцію хімічної промисловості, каучук, шкіряні вироби та сировину, целюлозно-паперову продукцію, текстиль, метали, обладнання і транспорт;

3) у структурі українського експорту до Європейського Союзу ключові позиції займають сировина та продовольство: чорні й кольорові метали, добрива, бавовна і волокно, олії та жири, хімічна продукція. Натомість з країн ЄС Україна переважно імпортує продовольчі товари, а також машини та обладнання;

4) у географічному векторі експорту до США спостерігається тенденція до зростання частки чавуну на тлі скорочення експорту сталі; також постачаються нафта, нафтопродукти, бітумні суміші та озокерит. Український імпорт зі США характеризується домінуванням реакторів, котлів, обладнання та комплектуючих до них, а також продовольчих товарів [2].

Здійснимо аналіз динаміки географічної структури експортно-імпортних потоків, спираючись на дані таблиць 3.4 та 3.5, сформовані за матеріалами Державної служби статистики України [25].

Таблиця 3.4

Динаміка географічної структури експорту товарів з України у 2021 – за 9 місяців 2025 рр., млн дол. США та % до попереднього року

Країни	2021	Зміни до попереднього року	2022	Зміни до попереднього року	2023	Зміни до попереднього року	2024	Зміни до попереднього року	За 9 місяців 2025
<u>Європа</u>	34 214	- 11,5%	30 272	- 17,8%	24 889	- 0,24%	24 830	- 31,3%	17 048
<u>Азія</u>	24 762	- 57,7%	10 468	- 15,8%	8 811	- 72,8%	2 394	- 17,9%	1 964
<u>Африка</u>	5 627	- 62,1%	2 130	- 21,2%	1 678	+ 22,0%	2 048	- 20,0%	1 638
<u>Америка</u>	3 258	- 63,5%	1 190	- 36,6%	754	+ 16,0%	875	- 5,8%	824
<u>Індія</u>	2 490	- 64,6%	880	- 38,6%	540	+ 83,5%	991	- 43,7%	558
Всього	70 351	- 36,1%	44 940	- 18,4%	36 672	- 15,1%	31 138	- 5,0%	29 572

У географічному розподілі зовнішньої торгівлі товарами беззаперечне лідерство продовжує утримувати Європейський Союз із наступними частками у загальних обсягах: український експорт – 57,8%, імпорт – 46,7%, загальний товарообіг – 104,5%. Відповідні дані Державної митної служби України візуалізовано на рис. 3.1 та 3.2 у Додатках Б і В.

Попри функціонування режиму максимального сприяння торгівлі (дія зони вільної торгівлі та застосування автономних торговельних преференцій), питома вага ЄС у географічній структурі вітчизняного експорту порівняно з 2024 р. зменшилася більш ніж на 1,7 відсоткового пункту (з 59,5%). У вартісному еквіваленті обсяг товарообігу з країнами ЄС у 2025 році досяг 62,9 млрд дол. США, де на експорт припало 23,3 млрд дол. США, а на імпорт – 39,6 млрд дол. США. Зазначене свідчить про те, що європейський вектор виступає для України одночасно і ключовим ринком збуту продукції, і головним джерелом імпортних закупівель. За оцінками Єврокомісії, ЄС зберігає статус найбільшого торговельного партнера нашої держави, на якого припадало понад 50% вітчизняного товарного обігу у 2024 році.

Другу позицію серед торговельних партнерів України протягом 2025 р. посів Китай, який виступив найбільшим джерелом імпорту з показником 19,2 млрд дол. США. Наступні сходинки обійняли Польща (7,9 млрд дол. США) та Німеччина (6,6 млрд дол. США). Своєю чергою, найбільшими ринками збуту для українських товарів стали Польща (5 млрд дол. США), Туреччина (2,7 млрд дол. США) та Німеччина (2,4 млрд дол. США). Варто зазначити для порівняння, що у 2024 році першість у структурі імпорту до України також належала Китаю (14,4 млрд дол. США), Польщі (7 млрд дол. США) та Німеччині (5,4 млрд дол. США). В експортному напрямку у 2024 році після лідерської позиції Польщі найбільші обсяги постачань спрямовувалися до Іспанії (2,9 млрд дол. США) та Німеччини (2,8 млрд дол. США).

Здійснений аналіз географічної структури експортно-імпортних операцій дає підстави стверджувати про її відносно стабільний характер. Провідні позиції у зовнішньоторговельних зв'язках продовжують утримувати Китай, Туреччина, Німеччина, Польща, Італія, Іспанія, а також Туркменістан і Казахстан. Підсумовуючи, доцільно констатувати наявність слабкої диверсифікації географічного вектора українського експорту, що є прямим наслідком збереження неефективної моделі міжнародної спеціалізації країни.

Здійснимо аналіз географічної структури імпорту товарів до України та динаміки її змін, спираючись на дані таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Динаміка географічної структури імпорту товарів до України у 2021 – за 9 місяців 2025 рр., млн дол. США та % до попереднього року

Країни	2021	Зміни до попереднього року	2022	Зміни до попереднього року	2023	Зміни до попереднього року	2024	Зміни до попереднього року	За 9 місяців 2025
<u>Європа</u>	44 327	- 26,8%	32 427	+ 9,1%	35 384	+ 0,9%	35 705	- 21,5%	28 038
<u>Азія</u>	22 244	- 15,3%	18 839	+ 23,6%	23 297	- 38,3%	14 363	- 2,3%	14 036
<u>Африка</u>	1 213	- 50,7%	597	+ 19,6%	714	- 68,2%	227	+ 36,6%	310

<u>Америка</u>	4 833	- 34,5%	3 165	+ 27,8%	4 046	- 14,2%	3 471	- 2,2%	3 395
<u>Індія</u>	960	+ 76,0%	1 690	+ 11,2%	1 880	- 30,8%	1 300	- 7,2%	1 207
Всього	73 577	- 22,9%	56 718	+ 15,2%	65 321	- 15,7%	55 066	+ 9,3%	60 191

Поза межами ЄС найпомітнішу частину зовнішньої географії формують Туреччина, Китай, Єгипет, США та Індія. На Туреччину припадає 6,8% українського експорту, на Китай – 4,5%, на Єгипет – 3,8%, на США – 2,6%, на Індію – 2,1%. У структурі загального імпорту України європейські країни залишаються провідними торговельними партнерами, за якими слідують Китай із часткою 22,7%, Туреччина (7,3%), США (5,5%) та Індія (2,1%). Варто відзначити доволі вагому частку імпорту товарів з Болгарії – 2,7% на суму 1,4 млрд дол. США, що може пояснюватися значними обсягами закупівель військової техніки протягом останніх років.

Що стосується імпорту з Китаю, провідною товарною групою виступали машини, устаткування й транспорт. Внаслідок практично повної зупинки зовнішньоторговельних відносин України з РФ та Білоруссю, питома вага країн СНД у географічній структурі торгівлі товарами становила лише 2,3% (для порівняння, за підсумками 2023 р. – 2,8%). При цьому частка країн СНД у вітчизняному експорті товарів (4,4%) перевищувала показник їхнього імпорту на 1,1%. Важливим елементом динаміки торгівлі з країнами СНД є збільшення обсягів експорту на 13% за одночасного істотного скорочення обсягів ввезення товарів із цих держав до України на 34%.

Зазначені тенденції формують нову архітектуру української міжнародної торгівлі, де ЄС виступає головним блоком збуту та постачання, Китай — ключовим зовнішнім виробничим хабом, а Туреччина — стратегічним двостороннім партнером між Європою та Чорноморським регіоном.

У європейському регіоні головним партнером щодо імпорту товарів залишаються країни Євросоюзу. У структурі українського експорту до країн СНД і Балтії виокремлюються Білорусь (5%), Туркменістан (1,9%), Молдова

(1,7%) та Грузія (1,2%). У надходженнях імпорتنих товарів із країн близького зарубіжжя переважають Туркменістан (9,2%), Білорусь (2,1%) та Казахстан (0,9%) [24].

Найбільш динамічний розвиток демонструє міжнародна торгівля комерційними послугами (53,1% від загального обсягу послуг), що охоплює комунікаційні, страхові, фінансові, приватні, культурні, рекреаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги, а також будівництво, роялті, ліцензійні послуги та інші бізнес-сервіси. Головними акторами на цьому ринку є європейські держави, які забезпечують половину світового експорту та імпорту послуг цього типу, а також країни Азії (Японія, Китай, Індія та ін.), чия сукупна частка в експорті становить 22%, а в імпорті – 24%.

На сьогодні десятку країн-лідерів у сфері комерційних послуг очолюють держави Європейського Союзу та США, які сумарно контролюють понад 70% глобальних обсягів експорту та імпорту. У сегменті комунікаційних послуг до переліку лідерів приєднуються такі експортери, як Кувейт та Індія, а також імпортери — Канада і Китай; у сфері будівельних послуг — Японія та Китай; страхових послуг — Канада, Мексика і Швейцарія; фінансових послуг — Швейцарія, Японія і Китай; приватних, культурних та рекреаційних — Канада, Туреччина та Індія; комп'ютерних та інформаційних — Індія, Китай і Японія; роялті та ліцензійних послуг — Японія, Швейцарія і Канада; щодо інших бізнес-послуг провідні позиції посідають Китай, Японія та Південна Корея.

У географічному розподілі зовнішньої торгівлі послугами провідні позиції продовжують утримувати Сполучені Штати Америки з наступними показниками питомої ваги у загальних обсягах: експорт України становить 28,9%, імпорт – 20,1%, а сукупний обсяг послуг сягає 49,0%. Відповідні дані Державної митної служби України відображено на рис. 3.3 та 3.4 у Додатках Г і Д.

Здійснимо аналіз географічної структури експортно-імпорتنих операцій. Згідно з даними таблиці 3.6, провідним експортером та імпортером послуг виступають США, на частку яких припадає близько 28,9% та 20,1% від

загального обсягу експорту та імпорту послуг відповідно. Інші макрорегіони демонструють такі показники: Європа (56,81% від загального експорту та 71,0% від імпорту), Азія (13,38% та 7,2%), Африка (0,52% та 0,5%) і Австралія (0,38% та 0,03%). Таким чином, саме на європейські країни припадає понад половину обсягів світового експорту та імпорту комерційних послуг.

Таблиця 3.6

Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами України у 2025 р.

Місце	Експортери	Обсяги, млн дол. США	у % до загаль ного обсягу	Місце	Імпорттери	Обсяги, млн дол. США	у % до загаль ного обсягу
1	Європа	8986,0	56,81	1	Європа	16815,0	71,0
2	США	4573,0	28,9	2	США	4757,4	20,1
3	Азія	2117,0	13,38	3	Азія	1691,8	7,2
4	Африка	82,0	0,52	4	Африка	112,44	0,5
5	Австралія	61,0	0,38	5	Австралія	7,0	0,03
Усі країни світу		15819,0	100	Усі країни світу		23728,0	100

Фундаментальні тенденції еволюції міжнародного ринку послуг насамперед детерміновані диференційованою динамікою зростання окремих сегментів національних відтворювальних комплексів та їхніх підгалузей. Зокрема, ці процеси зумовлені подальшим розширенням масштабів інформаційного бізнесу, тотальним проникненням інтернет-технологій, формуванням новітніх можливостей для розвитку комп'ютерних і телекомунікаційних сервісів. Одночасно спостерігається стійке зростання обсягів міжнародного консалтингу, що охоплює надання наукових рекомендацій та розробку стратегічних господарських рішень.

Набуває поширення діяльність дедалі більшої кількості науково-виробничих об'єднань, які реалізують повний комплекс заходів у межах єдиного циклу: від розробки інноваційних видів послуг і товарів до постачання кінцевої продукції безпосередньому споживачеві. Значної диверсифікації зазнають послуги у фінансово-кредитній сфері, що є наслідком запровадження

новітніх форм виробничої кооперації, фрагментації попиту та ускладнення вимог до платіжно-розрахункових систем (зокрема, використання платіжних карток), а також до страхових, кредитних, бухгалтерських та суміжних фінансових операцій.

Стабільною тенденцією залишається збільшення питомої ваги туристичних послуг. Цей феномен пояснюється синергетичною дією низки соціально-економічних чинників: підвищенням загального рівня та якості життя, модернізацією транспортної інфраструктури, лібералізацією митних і валютних режимів, спрощенням прикордонних формальностей, а також процесами поглибленої інформаційної глобалізації.

Найбільш динамічні темпи розвитку на сучасному етапі демонструє міжнародна торгівля управлінськими, юридичними, бухгалтерськими, аудиторськими, інформаційними, кадровими, банківськими, страховими, науково-дослідними, рекламними, посередницькими, сервісними та маркетинговими послугами. Водночас відбулося зниження питомої ваги транспортних послуг, які традиційно домінували у структурі обміну. Це зумовлено раціоналізацією логістичних маршрутів, наближенням виробничих потужностей безпосередньо до країн споживання, а також стрімкою появою новітніх видів сервісів на глобальному ринку.

Упродовж останніх років ієрархія лідерства серед ключових видів послуг залишається відносно стабільною. Характерною рисою є скорочення частки транспортних сервісів на тлі симетричного зростання категорії «інших послуг», що є беззаперечним свідченням інтенсивного залучення до світового торговельного обігу принципово нових сервісних продуктів.

Попри це, на сучасному етапі світовий ринок послуг як специфічний галузевий ринок ще не сформувався у повністю органічну систему; він перебуває у фазі активного становлення та лише рухається в напрямку структурної цілісності. Про незавершеність цього процесу свідчать хронічна макроекономічна незбалансованість попиту і пропозиції в багатьох сервісних галузях, суттєва дивергенція тарифних ставок на ідентичні види послуг,

відсутність універсальної глобальної системи регулювання торгівлі послугами, а також брак єдиної стандартизованої класифікації послуг, аналогічної до тієї, що успішно функціонує в товарній торгівлі (Гармонізована система опису та кодування товарів).

На основі проведеного аналізу доцільно виокремити такі фундаментальні ознаки регіональної структури зовнішньої торгівлі України:

1. Вітчизняні суб'єкти господарювання підтримують зовнішньоторговельні відносини з майже 160 державами світу.

2. До здійснення експортно-імпортних операцій залучені всі адміністративно-територіальні одиниці України, проте домінуюча питома вага у формуванні товарооборота традиційно належить Дніпропетровській та Київській областям.

3. Ключовими стратегічними партнерами на глобальній арені виступають країни Європейського Союзу та США, на які сумарно припадає близько двох третин загального обсягу зовнішньої торгівлі України.

4. Попри те, що Україна традиційно посідала провідні позиції серед зовнішньоекономічних партнерів СНД, стабільність такого формату співробітництва суттєво нівелюється зростанням від'ємного сальдо платіжного балансу, скороченням обсягів постачання енергоносіїв і товарів «критичного імпорту», а також політичною дестабілізацією та зміною стратегічного вектора інтеграції.

5. Інституційною основою взаємодії між ЄС та Україною є «Угода про партнерство і співробітництво» (1992 р.). Беззаперечним позитивом поглиблення торговельних зв'язків із Євросоюзом є економічний ефект від скасування протекціоністських обмежень щодо вітчизняної аграрної продукції, виробів текстильної промисловості та чорної металургії. Відтак, актуальним завданням національної торговельної політики стає трансформація експансії європейських компаній на український ринок у позитивні наслідки, зокрема через стимулювання трансфера високих технологій.

6. Питома вага товарообігу зі США не перевищує 4% від загального показника, внаслідок чого Україна посідає лише 68-ме місце серед майже 200 торговельних партнерів Сполучених Штатів. Подальше нарощування обсягів українського експорту на американський ринок суттєво ускладнюється активним застосуванням нетарифних методів протекціоністського захисту [2].

Ретроспективний огляд динаміки міжнародної торгівлі за останні тридцять років, у поєднанні з аналізом зовнішньоекономічної діяльності України за роки незалежності, переконливо засвідчує: темпы зростання глобального товарообігу тісно корелюють із макроекономічною динамікою світового господарства, а подекуди й випереджають її. Упродовж останніх років Україна демонструє досить успішні процеси інтеграції у світовий товарний ринок. Відтак, національна економіка володіє значним резервним потенціалом для поглиблення глобальної інтеграції. Реалізації цього потенціалу сприятиме не лише досягнення загальної економічної, політичної та соціальної стабільності в державі, а й формування дієвих механізмів фінансового забезпечення зовнішньоторговельної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання.

3.2 Особливості становлення ринку послуг в економіці України

Грунтовне дослідження детермінант розвитку сфери послуг дає змогу об'єктивно оцінити її значення в сучасних економічних реаліях. Відтак, визначальна роль сервісного сектору проявляється через такі аспекти:

- виступає стратегічно важливим сегментом як національного, так і глобального господарства;
- відіграє фундаментальну роль у відтворенні та розвитку людського капіталу;
- здійснює безпосередній вплив на ефективність функціонування та еволюцію матеріального виробництва;
- сприяє оптимізації та збільшенню фонду вільного часу суспільства;
- формує необхідні передумови для максимально повного задоволення та всебічного розвитку потреб індивідів і соціуму загалом;

- є базовим елементом у процесі формування сучасних стандартів якості життя;
- гарантує якісні параметри макроекономічного зростання та підвищення рівня глобальної конкурентоспроможності держави.

Характерною рисою еволюції сфери обслуговування на етапі транзиту до ринкової економіки стало суттєве зростання питомої ваги платних послуг для населення, що супроводжувалося інтенсивним розширенням комерційного сектору. До категорії платних сервісів належать житлово-комунальні, побутові послуги, пасажирські перевезення, телекомунікації, сфера культури, окремі освітні та медичні послуги, спортивно-оздоровчі заходи, юридичний і фінансовий супровід, санаторно-курортне лікування, туристично-екскурсійна діяльність, а також послуги закладів дошкільної освіти тощо. Протягом останніх років саме сервісний сектор виступав головним генератором доданої вартості в національній економіці, і прогнозується, що його домінуюча роль у забезпеченні макроекономічної стабільності та зростання в Україні зберігатиметься й надалі.

Водночас варто акцентувати, що сфера обслуговування характеризується специфічними рисами, які суттєво обмежують ефективність механізмів ринкового саморегулювання, притаманних товарному виробництву. По-перше, всередині цього сектору існують ринки з настільки асиметричним і високим попитом, що рівноважна ціна формується на рівні, який робить послугу фінансово недоступною для переважної більшості громадян (релевантним прикладом є ринок нерухомості та житлових послуг в Україні). По-друге, щодо певних категорій послуг класичний ціновий механізм координації виявляється недієвим. Ендогенна специфіка функціонування сервісного ринку в умовах перехідного періоду в Україні детермінує необхідність запровадження особливих моделей державного регулювання. Цей процес охоплює як нормативно-правове впорядкування підприємницької діяльності суб'єктів, що реалізують платні послуги, так і

цілеспрямовану державну підтримку некомерційного (соціального) сегмента сфери обслуговування.

Ступінь розвитку сфери послуг безпосередньо корелює з рівнем суспільного добробуту, саме тому в розвинених країнах світу цьому сектору приділяється пріоритетна увага, насамперед у контексті формування державної соціально-економічної політики.

Поряд із цим, окремі підгалузі соціального комплексу (зокрема туристична індустрія, санаторно-курортна сфера та освітній сектор) належать до найбільш рентабельних сегментів національного господарства, навіть незважаючи на відносно тривалі терміни окупності інвестиційних вкладень.

Варто наголосити, що загальна стагнація підприємницької активності, спровокована погіршенням макроекономічного середовища та умов господарювання, матиме найбільш деструктивний вплив на сектор ділових послуг – сегмент, який є найдинамічнішим і генерує левову частку прибутків у країнах із високорозвиненою економікою.

Корпоративний попит на послуги значною мірою детермінується динамікою розвитку суб'єктів малого підприємництва. Фундаментальними передумовами стабільного функціонування ринку нефінансових послуг мають стати формування комплексної нормативно-правової бази та розробка єдиної методології для бенчмаркінгу показників розвитку сервісної сфери. Зважаючи на те, що інтеграція до СОТ та приєднання України до Генеральної угоди про торгівлю послугами (GATS) категорично вимагають гармонізації та однозначності трактування міжнародних норм у вітчизняному правовому полі, виникає нагальна потреба в імплементації термінології та стандартів міжнародного економічного права у національне законодавство. Це дозволить чітко регламентувати алгоритми взаємодії контрагентів на сервісному ринку, межі їхньої відповідальності, а також компетенції державних контролюючих інституцій. Вектор розвитку вітчизняної сфери послуг був багато в чому зумовлений процесами трансформації економічної моделі на початку 1990-х років. З одного боку, це стимулювало виникнення абсолютно нових для того

часу сервісних сегментів (фінансово-кредитних, консалтингових, аудиторських, брокерських). З іншого боку, внаслідок оптимізації бюджетних видатків значна частина послуг, що традиційно надавались на безоплатній основі (вища освіта, спеціалізована медицина, комерційне телебачення), перейшли до категорії платних. Специфічним драйвером розвитку сервісного ринку в українських реаліях стали відносно низькі вимоги до обсягів стартового капіталу, що зробило цей сектор високопривабливим для приватних підприємців. Відсутність потреби у масштабних початкових інвестиціях для багатьох видів послуг забезпечує швидку окупність вкладених коштів, а розширення сервісної сфери генерує сприятливе середовище для залучення висококваліфікованого людського капіталу.

Інтенсифікація економічних процесів на ринку послуг не повинна розглядатися як автономна мета чи єдиний критерій успішності інтеграції країни у глобальні структури. Навпаки, високоефективний сервісний сектор виступає радше індикатором рівня проникнення інновацій у національну економіку загалом та промислове виробництво зокрема, що у підсумку формує якісне соціальне середовище для громадян і сучасну виробничу інфраструктуру для бізнесу. Емпіричний досвід нових держав-членів Європейського Союзу переконливо доводить, що необхідним базисом для сталого розвитку сфери послуг є конкурентоспроможне матеріальне виробництво. Репрезентативним прикладом слугує економічна модель Словаччини: хоча сектор послуг там генерує 64,4% ВВП, фундаментальним локомотивом економічного зростання цієї держави залишається високотехнологічне автомобілебудування.

Вагомим елементом у системі формування сприятливого середовища для еволюції сервісного ринку виступає оптимізація механізмів місцевого самоврядування. Йдеться про залучення територіальних громад до процесу ідентифікації пріоритетних векторів розвитку сфери послуг, посилення впливу громадськості на ухвалення управлінських рішень регіональною владою, а

також впровадження інструментів партнерства задля стимулювання прогресивних видів діяльності в сервісному секторі.

Загалом на сучасному етапі в Україні кристалізувався комплекс факторних умов, що сприяють підвищенню рівня конкурентоспроможності держави на глобальних ринках послуг. Передусім доцільно акцентувати увагу на тих детермінантах, які гарантують конкурентні переваги пріоритетних галузей крізь призму стратегічних національних інтересів на міжнародній арені (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Факторні умови для забезпечення конкурентоспроможності України в окремих сферах міжнародного ринку послуг

Фактор конкурентоспроможності	Сфера послуг, розвитку якої сприяє фактор
Географічне розташування	Транспортні послуги
Природні умови	Туристичні, транспортні послуги
Часовий пояс	Ділові послуги
Інфраструктура	Транспортні, ділові, телекомунікаційні, туристичні послуги
Робоча сила	Усі види послуг
Культурні відмінності	Туристичні послуги

Вітчизняна економіка, подібно до господарських систем інших країн, що розвиваються, наразі не володіє достатнім рівнем конкурентоспроможності та системним імунітетом до деструктивних зовнішніх шоків, які притаманні високорозвиненим державам. З огляду на це, в Україні виникає об'єктивна необхідність у посиленні регуляторної ролі держави в процесі адаптації національного ринку послуг до імперативів міжнародної торговельної політики, що має базуватися на гармонійному поєднанні національних пріоритетів, раціонального протекціонізму та принципів взаємності.

Варто наголосити, що до ключових проблем, які гальмують розвиток зовнішньої торгівлі послугами в Україні, належать:

- концептуальна недосконалість зовнішньоекономічної та зовнішньоторговельної політики; зовнішньополітична стратегія держави має функціонувати насамперед як інтегральна складова комплексу заходів, орієнтованих на відновлення та модернізацію реального сектору економіки;
- критично високий рівень тінізації макроекономічних процесів; на сьогодні в тіньовому секторі української економіки, за різними експертними оцінками, генерується близько 40–50% ВВП. Для порівняння: у розвинених державах цей показник варіюється від 5,8% в Австрії, 8,5% у Японії, 13,9% у США до 20,4% в Італії. Серед постсоціалістичних країн рівень тінізації становить: у Литві, Латвії та Казахстані — близько 40%, в Естонії та Киргизстані — від 10% до 37%. Наявність таких гіпертрофованих показників у нашій державі пояснюється глибокою деформацією галузевої структури економіки, і насамперед її експортоорієнтованих сегментів. Вагому роль у формуванні тіньової економіки в Україні відіграє безпосередньо сфера послуг. Це стосується насамперед транспортних, будівельних, фінансових, дистриб'юторських та інформаційно-комунікаційних сервісів. Зрештою, міграція легального бізнесу в тінь є прямим наслідком наявності високого рівня корупції та бюрократизації, недосконалості фіскальної системи, а також відсутності сприятливого інвестиційного й інноваційного клімату.

Стосовно макроекономічної ситуації в Україні, спираючись на офіційні дані Державного комітету статистики України (Держстату), за підсумками 2025 року загальний вартісний обсяг експорту вітчизняних послуг перевищив позначку в 15,82 млрд дол. США, тоді як обсяг імпорتنих надходжень склав понад 23,73 млрд дол. США. Деталізовану структуру ключових напрямів експортно-імпорتنих операцій України у сфері послуг відображено в таблиці 3.8.

Зовнішня торгівля послугами за категоріями (млн дол. США)

Вид послуг	Експорт				Імпорт			
	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.
Телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги	3712,9	6884,0	6611,0	6810,0	933,0	1318,0	1625,0	1909,0
Транспортні послуги	3478,0	3719,0	4060,0	2382,0	2472,0	2730,0	3148,0	3570,0
Фінансові послуги	162,4	299,0	344,0	347,0	753,0	627,0	694,0	742,0
Ділові послуги	2545,0	2958,0	3253,0	3030,0	1213,0	1443,0	2011,0	2355,0
Послуги з ремонту та технічного обслуговування	129,8	118,0	162,0	170,0	164,0	217,0	186,0	192,0
Подорожі	146,2	857,0	1047,0	1229,0	19759,0	15726,0	13054,0	11704,0
Послуги зі страхування	20,0	14,0	13,0	12,0	58,0	55,0	54,0	58,0
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	1037,0	824,0	805,0	833,0	4,0	12,0	15,0	8,0
Будівництво	60,0	102,0	88,0	42,0	23,0	34,0	47,0	45,0
Поштові послуги та послуги кур'єрського зв'язку	60,0	63,0	57,0	75,0	24,0	224,0	254,0	72,0
Державні товари та послуги	500,0	661,0	658,0	737,0	2785,0	2167,0	2527,0	1699,0
Послуги приватним особам	51,0	61,0	67,0	75,0	282,0	398,0	589,0	745,0

Продовження таблиці 3.8

Вид послуг	Експорт				Імпорт			
	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.
Плата за користування інтелектуальною власністю	31,7	57,0	67,0	77,0	390,0	401,0	565,0	629,0
Всього	11934	16617	17232	15819	28860	25352	24769	23728

Водночас за підсумками 2025 року загальні обсяги імпорту послуг перевищили експортні надходження на 7,91 млрд дол. США.

У 2025 році абсолютне лідерство у структурі вітчизняного експорту послуг належало комп'ютерним сервісам, які продовжують демонструвати стійку тенденцію до посилення своїх позицій. Для порівняння, у 2024 році вартісний обсяг їх експорту сягав 6,6 млрд дол. США, що було еквівалентно 38,36% від сукупного експорту всіх категорій послуг. За результатами 2025 року експорт комп'ютерних послуг збільшився до 6,8 млрд дол. США, що зумовило зростання їхньої питомої ваги у загальному експортному обсязі до 43,05%.

Позитивна динаміка зростання частки спостерігалася також у сегменті особистих подорожей. Протягом 2024 року експорт зазначеної категорії послуг дорівнював 1,05 млрд дол. США, формуючи 6,075% сукупного обсягу сервісного експорту. Натомість у 2025 році вартісні показники експорту особистих подорожей зросли до 1,2 млрд дол. США, забезпечивши розширення їхньої частки до 7,77%.

Поряд із цим відбулося посилення ринкових позицій професійних та управлінсько-консалтингових послуг. У 2024 році їх експортний обсяг фіксувався на рівні 1,02 млрд дол. США з часткою 5,9%. За підсумками 2025 року обсяги реалізації цих послуг на зовнішніх ринках збільшилися до 1,13 млрд дол. США, а їхня питома вага у загальній структурі експорту сягнула 7,0%.

Незважаючи на скорочення вартісних обсягів до 2,55 млрд дол. США та зменшення частки до 15,9%, транспортні послуги зберегли за собою другу позицію у загальній експортній структурі. У розрізі підгалузей зафіксовано спад обсягів експорту послуг залізничного транспорту на 0,8%, морського – на 0,6%, а решти видів транспортного сполучення – на 7,7%.

Технічні сервіси, торговельні операції та інші різновиди ділових послуг також продемонстрували спадну динаміку впродовж 2025 року, внаслідок чого їхня сукупна частка зменшилася на 10,6%.

Абсолютною домінантою в імпорті послуг до України у 2025 році виступила сфера подорожей, обсяги якої сягнули 11,7 млрд дол. США, що становить 49,33% від сумарної вартості імпортованих сервісів. Структурно цей показник сформовано за рахунок особистих подорожей (9,04 млрд дол. США, або 77,3%) та ділових поїздок (2,66 млрд дол. США, або 22,7%). Наступною за вагомістю категорією є транспортні послуги з обсягом 3,57 млрд дол. США (15,05% від загального імпорту). У цій групі переважають послуги вантажного транспорту — 2,35 млрд дол. США (65,8%), частка пасажирських перевезень становить 0,27 млрд дол. США (7,6%), а інших транспортних послуг — 0,94 млрд дол. США (26,3%). Обсяг імпорту інших ділових послуг зафіксовано на рівні 2,35 млрд дол. США (9,9%). Державні товари та послуги, не віднесені до інших категорій, склали 1,69 млрд дол. США (7,2%). Сектор телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг акумулював 1,9 млрд дол. США, або 8,0% від загальної вартості імпорту. В межах цього сегмента найвищі показники імпорту продемонстрували саме комп'ютерні послуги — 1,76 млрд дол. США (92,63%). Зазначена структура значною мірою індикує наявність вагомого потенціалу для посткризової модернізації та підвищення загальної ефективності національної економічної системи.

Отже, спираючись на результати проведеного аналізу, можна сформулювати низку узагальнюючих висновків щодо стану зовнішньої торгівлі послугами України. Протягом останнього десятиліття у цьому сегменті стабільно зберігається позитивне сальдо. Відповідно до даних

вітчизняних статистичних щорічників, обсяг зовнішньоторговельного обороту послуг демонстрував значне зростання у період 1994–1997 рр. — з 2,4 до 6,2 млрд дол. США. Згодом, у 1998–2000 рр., відбулося його скорочення до 4,4 млрд дол. США, після чого відновилася щорічна висхідна динаміка, завдяки якій у 2025 році товарообіг досяг 39,55 млрд дол. США (переважно завдяки експлуатації національної газотранспортної системи). Ринок ключових видів ділових послуг (зокрема комп'ютерних, страхових, фінансових та платежів за роялті), які домінують на глобальних ринках, останніми роками демонструє в Україні стійкий тренд до зростання. Водночас питома вага імпорту ділових послуг становила 6,4%. Починаючи з 2008 року, експорт комп'ютерних послуг стабільно перевищує їхній імпорт (за підсумками 2025 року — у 5 разів). Проте вітчизняні ліцензійні послуги та роялті користуються вкрай низьким попитом на зовнішніх ринках (їх імпорт у 10 разів перевищує експортні надходження). Значний економічний ефект Україна здатна отримати від експорту будівельних послуг, частка яких нині залишається на рівні лише 0,9%. Така ситуація є парадоксальною за умови наявності багатотисячного контингенту українських будівельників, які легально та нелегально працюють у країнах Європи та Північної Америки. Для порівняння, доходи від діяльності національної будівельної індустрії за кордоном становлять: в Італії — 2,1 млрд дол. США, у Франції — 2,8 млрд дол. США, в Японії — 4,5 млрд дол. США, у Німеччині — 7,0 млрд дол. США.

З огляду на вищезазначене, можна констатувати, що Україні необхідно спрямувати системні зусилля на форсований розвиток і нарощування експорту туристичних, фінансових, ділових, науково-дослідних та будівельних послуг. Цей напрям зовнішньоекономічної діяльності приховує потужний нереалізований потенціал для розширення експортної бази країни, а тому потребує пріоритетної державної уваги, зважаючи на традиційно високу рентабельність його розвитку.

Розбудова інфраструктури сервісної сфери відповідно до передових світових стандартів зазвичай вимагає значно менших капітальних інвестицій і

часових витрат порівняно зі зведенням промислових підприємств світового рівня для випуску висококонкурентної матеріальної продукції.

У структурі сектору послуг існують специфічні ніші, розвиток яких взагалі не потребує масштабних фінансових впливів (наприклад, сільський та зелений туризм), і саме такі приховані резерви необхідно активізувати першочергово.

На сучасному етапі критичною передумовою успішного виконання завдань соціально-економічного розвитку є суттєве нарощування обсягів прямих іноземних інвестицій. Їх залучення виступає фундаментальним фактором модернізації основних виробничих фондів, підвищення технологічного та інноваційного рівня національного потенціалу, зростання макроекономічної конкурентоспроможності та, зрештою, повноцінної інтеграції держави у світове господарство.

Підсумовуючи, доцільно резюмувати, що Україні вкрай важливо мобілізувати ресурси для прискореного розвитку та розширення експорту фінансових, банківських, страхових, науково-дослідних та суміжних послуг. Генеральна стратегія модернізації вітчизняної економіки має базуватися на здійсненні фундаментальних структурних зрушень на користь третинного сектору. Виключно за таких умов можливе органічне та безболісне входження у висококонкурентні міжнародні ринки. Відповідний комплекс взаємопов'язаних завдань в економічній, нормативно-правовій та інституціональній площинах України має бути оперативно вирішений у контексті майбутньої повної імплементації умов зони вільної торгівлі з країнами Європейського Союзу.

3.3 Шляхи та перспективи подальшої інтеграції України у світові торговельні відносини

Здобуття Україною статусу повноправного члена Світової організації торгівлі (СОТ) 16 травня 2008 року ознаменувало початок стратегічно важливого етапу її інтеграції у світову торговельну архітектуру та глобальну

економічну систему. На сучасному етапі СОТ виступає єдиною міжнародною інституцією, що регламентує глобальні правила ведення торгівлі. Загалом на 164 держави-члени цієї організації припадає понад 98% сукупного світового товарообігу.

Фундаментальна архітектура багатосторонньої торговельної системи СОТ базується на низці базових принципів:

- принцип недискримінації – ключовий імператив, згідно з яким держави-члени зобов'язані надавати одна одній режим найбільшого сприяння. Тобто жодна країна не має права встановлювати винятки або застосовувати дискримінаційні підходи щодо інших учасниць організації;
- принцип прозорості – забезпечення відкритості та вільного доступу до інформації щодо торговельної політики, процедур та регламентів;
- принцип передбачуваності – неухильне виконання взятих зобов'язань щодо мінімізації торговельних бар'єрів та розширення доступу іноземних партнерів до внутрішніх ринків.

Практична імплементація зазначених принципів відкриває для України можливість повноцінно інтегруватися у передбачувану торговельну систему, сприяти подальшій лібералізації міжнародної торгівлі, а також здійснювати зважену та ефективну торговельну дипломатію.

Базуючись на результатах проведеного аналізу, доцільно виокремити такі потенційні конкурентні переваги України в контексті розвитку міжнародної торгівлі:

- наявність потужної мінерально-сировинної бази (Україна концентрує близько 5% світових запасів мінеральної сировини);
- сприятливі агрокліматичні умови та наявність високородючих земельних ресурсів;
- розгалужена інфраструктура для експорту послуг (зокрема, транзитні потужності для транспортування нафти й природного газу);
- значний нереалізований потенціал у високотехнологічних галузях промисловості.

Водночас ключовими деструктивними чинниками, що негативно позначаються на стані зовнішньоторговельної діяльності України, є:

- низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг (цінові параметри на окремі категорії української продукції на 30–70% перевищують вартість світових аналогів);
- низька ефективність корпоративного управління на підприємствах;
- відсутність розгалуженої збутової інфраструктури на зовнішніх ринках;
- інституційна нерозвиненість базових засад ринкової економіки;
- недосконалість інструментарію державного регулювання макроекономічних процесів загалом та зовнішньоекономічної діяльності зокрема;
- слаборозвинена інфраструктура інституційної підтримки експорту;
- загострення конкурентної боротьби в системі міжнародних економічних відносин;
- посилення протекціоністської політики з боку іноземних держав.

Інтеграція національної економіки у глобальне господарське середовище є вкрай складним та багатовекторним завданням. Її успішна реалізація потребує розробки науково обґрунтованої, виваженої стратегії та ефективного координуючого впливу з боку держави.

Процеси становлення та розвитку ринкових відносин в Україні об'єктивно детермінують необхідність формування більш тісних економічних зв'язків з іншими державами та активного залучення до інтеграційних процесів світового масштабу.

На сучасному етапі Україна характеризується недостатнім рівнем інтеграції у світогосподарські структури. Такий стан речей потребує радикальних трансформацій задля забезпечення гідного місця в глобальному економічному просторі серед високорозвинених держав. Країна має виробити

власний вектор ефективної інтеграції, який би максимально відповідав національним інтересам, спираючись на наявний ресурсний потенціал, вигідне географічне розташування та стратегічні можливості.

Проте на шляху до глибокої інтеграції Україна повинна усвідомлювати та враховувати специфіку свого позиціонування. Наразі для світового співтовариства вона становить інтерес переважно як:

- постачальник сировинних ресурсів та напівфабрикатів;
- територія, придатна для локалізації екологічно небезпечних виробництв (зокрема, об'єктів металургійної та хімічної промисловості, а також атомної енергетики);
- джерело дешевої, проте висококваліфікованої робочої сили;
- стратегічний транзитний коридор для транспортування критично важливих для країн Західної Європи товарів, насамперед енергоносіїв (нафти і газу);
- місткий ринок збуту для продукції з високою доданою вартістю, виробленої в розвинених країнах;
- потенційний майданчик для інвестування капіталу в розбудову виробничих потужностей.

Європоцентричний вектор залишається найбільш привабливим напрямом інтеграційних процесів для нашої держави. Фундаментом цього руху стала Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейським Союзом, укладена в Люксембурзі 16 червня 1994 року та остаточно ратифікована після тривалої й складної процедури правового погодження парламентами держав-членів ЄС.

Задля забезпечення подальшої ефективної інтеграції українська сторона має неухильно дотримуватися наступних базових принципів:

1. Здійснення торговельних операцій на недискримінаційній основі.
2. Реалізація торгівлі в умовах вільного торговельного режиму, що передбачає планомірне скасування бар'єрів у ході переговорних процесів.

3. Суворе дотримання встановлених режимів експорту та імпорту. Іноземні контрагенти, інвестори та уряди держав-партнерів повинні мати гарантії того, що торговельні обмеження не зазнаватимуть раптових та безпідставних змін.

4. Забезпечення високого рівня конкуренції, що набуває для України стратегічного значення. Необхідно категорично уникати недобросовісних практик у сфері зовнішньої торгівлі та цілеспрямовано працювати над підвищенням конкурентоспроможності вітчизняної експортної продукції.

Набуття Україною членства в ГАТТ/СОТ де-факто означало зобов'язання відмовитися від масштабного державного субсидування промислового та аграрного секторів, а також скасувати ліцензування зовнішньоекономічних операцій і суттєво зменшити обсяги митних обмежень на імпорт. Запровадивши механізми лібералізації зовнішньої торгівлі за зразком високорозвинених держав, Україна не врахувала той факт, що ці країни давно і досить успішно комбінують інструменти економічної та адміністративної підтримки власних виробників, у тому числі тих, чия продукція є конкурентоспроможною на міжнародній арені. Наслідком такого ігнорування світового досвіду стала не лише відсутність очікуваної раціоналізації експортно-імпортних потоків, але й суттєве погіршення загальної структури зовнішньої торгівлі нашої держави.

У прагненні повноцінно інтегруватися у глобальний економічний простір Україна має постійно розширювати географію своїх торговельних партнерів. Торговельно-економічні зв'язки з країнами СНД традиційно залишаються одним із пріоритетних напрямів. Наразі держави цього об'єднання займають вагомую частку у структурі вітчизняного зовнішньоторговельного обороту. Інтеграційна стратегія у цьому векторі має бути спрямована на формування в середньостроковій перспективі повноцінної зони вільної торгівлі без жодних обмежень чи вилучень. Її ефективне функціонування створить необхідний базис для переходу до вищих форм інтеграції – спільних ринків товарів, послуг, капіталу та трудових ресурсів.

Інтеграційна стратегія щодо держав Східної Європи має фокусуватися на відновленні та модернізації тих ефективних економічних зв'язків, що існували до припинення діяльності Ради Економічної Взаємодопомоги. Пріоритетну увагу варто приділити налагодженню виробничої кооперації для випуску сучасної високотехнологічної продукції з максимальним використанням наявного вітчизняного технологічного потенціалу.

Розвиток інтеграційної взаємодії з державами-членами Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) повинен зосереджуватися на спільній реалізації масштабних інвестиційних проєктів, що супроводжуватиметься поетапною лібералізацією взаємної торгівлі.

Зважаючи на вищевикладене, доцільно виокремити такі стратегічні орієнтири державної політики України у сфері глобальної економічної інтеграції та оптимізації зовнішньоторговельної діяльності:

1) Максимальна гармонізація національного законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності з передовими світовими, зокрема європейськими, стандартами.

2) Впровадження в реальну практику новітніх форм міжнародної економічної взаємодії для забезпечення взаємовигідного руху товарних потоків, послуг, інвестиційного капіталу та робочої сили.

3) Збереження та подальша розбудова науково-технічного потенціалу держави, що вимагає оперативної адаптації українського законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності до міжнародних норм. Необхідно посилити державний контроль за експортом новітніх розробок та ініціювати створення спеціалізованих консультаційних інституцій для супроводу угод з купівлі-продажу технологій.

4) Формування та вдосконалення комплексу правових, економічних, організаційних і технічних передумов для підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

5) Трансформація національної економіки на засадах активної експортної орієнтації. Це передбачає форсоване нарощування експорту тієї

обмеженої групи товарів, для виробництва яких в Україні існують найбільш сприятливі умови.

6) Розширення обсягів зовнішньоторговельного обороту за рахунок випереджального зростання експортної складової та одночасного скорочення обсягів імпорту товарів невиробничого призначення.

7) Посилення інструментів державного регулювання зовнішньоторговельного балансу з метою мінімізації його від'ємного сальдо.

8) Стратегічна диверсифікація ринків постачання енергоносіїв та інших критично важливих сировинних ресурсів шляхом активного пошуку альтернативних постачальників.

9) Розбудова потужного експортного потенціалу з поступовим збільшенням у його структурі питомої ваги продукції машинобудівного комплексу та послуг.

10) Утримання та подальше розширення традиційних товарно-регіональних ніш присутності вітчизняного експорту на світових ринках, паралельно з накопиченням ресурсів для експансії на нові ринки.

11) Стимулювання експорту товарів із високим ступенем переробки та трансферу технологій у тих сегментах, де Україна все ще зберігає передові технологічні позиції.

12) Оптимізація та раціоналізація імпорту товарів, що мають стратегічне соціально-економічне значення для держави.

13) Планомірне скорочення імпорту зернових культур на користь збільшення закупівель екологічно безпечних продуктів харчування, високоякісного насіннєвого матеріалу, новітнього обладнання для харчової промисловості, сучасної сільськогосподарської техніки та комплектуючих для потреб модернізації агропромислового комплексу.

Слід наголосити, що максимально ефективна реалізація зазначеної стратегічної програми є об'єктивно можливою виключно за умов забезпечення внутрішньої політичної та макроекономічної стабільності в Україні.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі кваліфікаційної роботи досліджено напрями вдосконалення та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України.

Встановлено, що Україна продає мало високотехнологічних товарів за кордон. Економіка тримається на дешевих природних ресурсах та низькій оплаті праці. Наявний науковий та промисловий потенціал держава не використовує. Вітчизняна продукція постачається переважно до бідних країн з низькими вимогами до якості. Щоб успішно розвиватися, Україні потрібно створювати інноваційні товари для світового ринку, а не шукати невибагливих покупців. Аграрний сектор має великі перспективи для експорту, але його розвиток гальмують застарілі технології та низька ефективність виробництва.

Україна має потужну наукову базу та промислові підприємства, але вони працюють на застарілих радянських технологіях, які потрібно переорієнтувати на сучасний цивільний ринок. Через це частка високотехнологічних товарів в експорті залишається мізерною.

Головні перешкоди для українського експорту:

- Слабка конкуренція: готові українські товари програють іноземним аналогам.
- Повільність: заводи занадто довго впроваджують у виробництво нові моделі.
- Низька якість: продукція відстає від світового рівня та не відповідає міжнародним стандартам.
- Висока ціна: через неефективне виробництво собівартість товарів часто вища, ніж їхня ціна на світовому ринку.

Україна вже має хороші базові умови для конкуренції на світовому ринку послуг. Тепер державі необхідно сфокусуватися на прискореному розвитку та продажу за кордон інтелектуальних і сервісних продуктів: туристичних, фінансових, будівельних, ІТ, бізнесових та наукових послуг. Зараз Україна все ще недостатньо включена у глобальну економіку. Цю

ситуацію необхідно виправляти, щоб стати на один рівень із розвиненими країнами. Державі потрібно знайти свій особливий шлях інтеграції, який захистить національні інтереси та максимально використає географічне положення, ресурси й прихований потенціал.

Що потрібно для розвитку: Країна має величезні перспективи для подальшого зближення зі світовим ринком. Але для цього, окрім внутрішньої стабільності (в політиці, економіці та суспільстві), українському бізнесу конче необхідна надійна фінансова та кредитна підтримка його експортної діяльності.

ВИСНОВКИ

Світова торгівля – це обмін товарами і послугами між державно-національними господарствами. Світова торгівля являє собою сукупність зовнішньої торгівлі всіх країн світу. Поняття “міжнародна торгівля” та “світова торгівля” в науковій та навчальній літературі, як правило, ототожнюються.

Форми міжнародної торгівлі класифікуються за такими критеріями: регулювання торговельно-економічних відносин між країнами (групами країн); специфіка торговельно-економічної взаємодії суб'єктів торгівлі – експортерів та імпортерів; особливості предмета торгівлі.

Географічна структура міжнародної торгівлі – це розподіл торговельних потоків між окремими країнами та їх групами, створеними за територіальною або організаційною ознакою.

Товарна структура міжнародної торгівлі – це частка тих чи інших товарів у світовому товарообігу. Виділяють сім груп показників розвитку міжнародної торгівлі: обсягові (абсолютні), результуючі, структурні, інтенсивності, ефективності, динаміки та зіставлення.

Країни, які домінують у світовій торгівлі і міжнародних фінансах, це США, Великобританія, Японія, Швейцарія, є одночасно країнами базування транснаціонального капіталу. Слаборозвинуті країни практично позбавлені внутрішніх джерел інвестицій і цілком залежать від транснаціонального капіталу.

Світова торгівля товарами розвивається і змінюється нерівномірно як територіально, так і за видами продукції, товарних форм і видів торговельних відносин. Сучасні тенденції в структурі і динаміці світової торгівлі обумовлені динамікою розвитку суспільного розподілу праці у світовому господарстві.

Переважаюча частина світової торгівлі товарами припадає на промислово розвинуті країни. Протягом останнього десятиліття частина цих країн становила 70% світового товарообігу. Близько 80% експорту промислово розвинутих країн призначається для інших промислово розвинених країн.

При порівнянні експорту та імпорту промислово розвинених країн, можна відзначити більш високу частину експорту готової продукції порівняно з її імпортом.

На сьогодні світовий ринок послуг як галузевий товарний ринок поки що не являє собою органічної системи, він тільки розвивається в напрямі цілісності, перебуває у фазі становлення. Міжнародна торгівля послугами має низку специфічних рис порівняно з традиційною торгівлею товарами. Вона тісно взаємопов'язана з торгівлею товарами. Ці сектори один на один спонукально впливають (аналіз ринків, маркетингове консультування, транспортування, реклама, передпродажне і післяпродажне обслуговування). Сфера послуг, як правило, більше захищається державою від іноземної конкуренції, ніж сфера матеріального виробництва, більш того, транспорт і зв'язок, фінансові та страхові послуги в багатьох країнах традиційно перебувають у цілковитій або частковій власності держави та суворо контролюються нею, внаслідок цього в міжнародній торгівлі послугами існує більше протекціоністських перешкод і конкурентних бар'єрів, ніж у торгівлі товарами (хоча останнім часом завдяки ГАТС спостерігається значна лібералізація торгівлі такими послугами). Не всі види послуг на відміну від товарів можуть бути придатні до широкого залучення в міжнародний обмін (це стосується насамперед побутових і комунальних послуг). У статистиці платіжних балансів світова торгівля комерційними послугами фактично зводиться до двох способів надання послуг – транскордонного та споживання за кордоном. Однак реальний обсяг усієї світової торгівлі послугами набагато більший. На початку нового тисячоліття сфера послуг набуває розвитку у всіх регіонах світу. Це стосується також країн, що розвиваються, й найменш розвинутих країн. Їх роль у міжнародній торгівлі послугами зростає як щодо експорту, так і імпорту. Але найбільшу роль у цьому секторі світової економіки продовжують відігравати країни Тріади.

На десять країн світу припадає більше половини обсягів світового експорту та імпорту комерційних послуг. Основні позиції в рейтингу належать

високорозвинутим країнам світу (насамперед США, Великій Британії, Німеччині, Японії, Франції), але в десятці представлено і країни, що розвиваються, Китай та Індія. Частка та роль цих країн в експорті послуг на міжнародні ринки щорічно зростає.

У 2024 року видова структура експорту комерційних послуг була такою: інші комерційні послуги становили 57,4%, частка транспортних і ділових послуг, відповідно, становила 23,7 і 18,9%. Спеціалізація країни на тому чи іншому виді послуг безпосередньо пов'язана з рівнем її економічного розвитку та географічним розташуванням. У високорозвинутих країнах частка послуг збільшується внаслідок зростання продуктивності праці та скорочення зайнятості в промисловості, сільському господарстві, будівництві, а також за рахунок пропозиції нових послуг. Для цих країн притаманним є експорт фінансових, інформаційних і ділових послуг. Для країн що розвиваються, основними видами експорту послуг є транспортні, туристичні та фінансові.

Протягом останніх десятиліть світова торгівля ліцензіями розвивається більш швидкими темпами, ніж торгівля товарами, особливо у промислово розвинутих країнах і нових індустріальних країнах. На частку цих країн припадає 99% світового експорту ліцензій і патентів і 85% їх імпорту.

У зв'язку із зростанням ролі транснаціональних компаній у світовій економіці швидко розвивається наднаціональний рівень товарообміну. Наднаціональна торгівля охоплює значну частину стратегічного шару світової торгівлі і має справу в значній мірі з новими товарними формами.

Обсяги експорту й імпорту товарів та послуг в Україні безпосередньо пов'язані з темпами економічного зростання.

Більшість експорту України – це сировинна продукція. Понад 80 відсотків українського експорту дають металургія, сільське господарство, машинобудівна та хімічна промисловості. В імпорті України переважають товари, частка яких складає 92,8%, а послуги посідають незначне місце - всього 7,2%.

Географічна структура зовнішньої торгівлі України носить відносно стабільний характер. Домінуючу роль відігравають Туркменістан, Казахстан, Китай, Туреччина, Німеччина, Польща, Італія й Угорщина.

Темпи зростання міжнародної торгівлі фактично збігаються з темпами зростання світової економіки та випереджають їх. Україна успішно здійснює інтеграцію у світовий ринок. Участь України в СОТ збільшує привабливість українських підприємств для іноземних інвесторів, відкриває світові ринки, зміцнює позиції експортоорієнтованих виробництв.

Для більш ефективної інтеграції необхідне покращення законодавчої сфери з питань зовнішньоекономічної діяльності, зменшення експорту сировини розвитку наукоємних галузей виробництва для подальшого експорту продукції, вихід на нові ринки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архієреєв С.І., Волоснікова Н.М., Климова С.О. Міжнародна економіка і міжнародні економічні відносини: навчальний посібник / За ред. С.І. Архієреєва, - Харків: НТУ «ХП», 2019. - 234 с.
2. Білоцерківець В.В. Сучасна міжнародна економіка : Підручник / За ред. В.М. Тарасевича. - Дніпро: ПБП «Економіка», 2019. - 386 с.
3. Бондаренко М.І. Міжнародна економіка: Навч. посібник / Бондаренко М.І. - К.: Центр учбової літератури, 2011 - 386 с.
4. В.Г. Герасимчук [та інші]. Міжнародна економіка : підручник / В.Г. Герасимчук, С.В. Войтко, Б.С. Серебренніков, Т.В. Сакалош / За ред. В.Г. Герасимчука, С. В. Войтка. - Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Видавництво «Політехніка», 2024. - 532 с.
5. Кібік О.М., Нестерова К.С., Хаймінова Ю.В. Міжнародна економіка: навч.-метод. посібн. Одеса, 2020. 85 с.
6. Козак Ю.Г. та ін. Основи економічної теорії: Навч. Посібник / Ю.Г. Козак, С.С. Шаповал, О.С. Кіро, М.А. Заєць, М.І. Барановська, Л.Б. Боденчук, Є.В. Кравченко, Л.Я. Коноводченко, О.В. Захарченко, В.В. Курмиженко. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 264 с.
7. Козак Ю. Г. Міжнародна торгівля: навчальний посібник. / За ред. Ю.Г.Козака, Н.С. Логвінової, М.І. Барановської. 4-те вид. перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 512 с.
8. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях підруч. / Ю. Г. Козак. - К.: Центр учбової літератури, 2017. - 228 с.
9. Міжнародні економічні відносини: запитання та відповіді. : 5-те вид. перероб. та доп. Навч. посіб. / За ред. Козака Ю. Г., Спорека Т., Зайця М. А. - К.: Центр учбової літератури, 2017. - 332 с.
10. Міжнародна економіка: підруч. / С.О. Гуткевич, М.Д. Корінько, Ю.М. Сафонов. - 3-є вид., перероблене та доповнене. - Вид-во «Діса Плюс», 2021. - 428 с.

11. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини : навч. посібник / Т.В. Шталь [та ін.]. Харків : «Видавництво «Форт», 2015. 364 с.
12. Міжнародні економічні відносини. Навч. посіб. / За ред. Козака Ю.Г., Зайця М.А. - Одеса : «ТОВ.ПЛУТОН » , 2016. - 352 с.
13. Міжнародна економіка: практикум / Г.С. Григор'єв - Київ : НаУКМА., 2024. - 145 с.
14. Павленко І.І., Варяниченко О.В., Навроцька Н.А. Міжнародна торгівля та інвестиції: Навч. посібник / Павленко І.І., Варяниченко О.В., Навроцька Н.А. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 256 с.
15. Рум'янцев А.П., Рум'янцева Н.С. Зовнішньоекономічна діяльність: Навч. посібник / Рум'янцев А.П., Рум'янцева Н.С. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 296 с.
16. Світова економіка: підручник / За ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. - Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. - 349 с.
17. Щетинін А.І. Політична економія: підручник / Щетинін А.І. - К.: ЦУЛ, 2011. - 480 с.
18. Горянська Т.В. Сучасні тенденції розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин / Горянська Т.В. //Економічний вісник Донбасу. - №1. - 2011. - с. 51-58.
19. Рахман М.С., Штих Є.А. Дослідження основних показників зовнішньої торгівлі України. Приазовський економічний вісник. Випуск 5 (16), 2019. с. 384-389.
20. Перерва П.Г., Максименко Я.А., Климова С.О., Сокол К.М., Гарник Л.П. Міжнародна економіка: основні поняття / Навчально-методичний посібник // Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». - Харків : НТУ «ХПІ», 2020. - 39 с.
21. Конференция ООН по торговле и развитию. Доклад о торговле и развитии, 2012г.
22. Міжнародна економіка. Конспект лекцій КНЕУ: навч. посібник - К.: КНЕУ, 2010. - 198 с.

23. Пікалов В.Л. Світова економіка в умовах прискорення глобалізації крізь призму геополітики / Пікалов В.Л. // Академічний огляд. Науково-практичний журнал. – 2012, № 2 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
24. Етапи розвитку міжнародної торгівлі. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://osvita.ua>
25. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
26. Офіційна сторінка ВТО. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.wto.org>
27. WTO. World Trade Report 2019 —The Future of Services Trade. [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr19_e.htm
28. Україна в міжнародній торгівлі. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://osvita.ua>
29. Андросова Т.В. Методика оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємств / Т.В. Андросова, Л.О. Чернишова, В.О. Козуб. – Харків: «Видавництво «Форт», 2017. с. 189-197.
30. Артамонова Г. Зовнішня торгівля України з ЄС: можливості та виклики. Журнал європейської економіки. Видання Тернопільського національного економічного університету. 2019. Т. 18. № 3(70). с. 283-295. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://jeej.tneu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1398/1389>
31. Брензович К. С. Сучасний стан та перспективи розвитку міжнародної торгівлі бізнес-послугами. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 23 (1). с. 30-34.
32. Камінська Т. М. Місце України у міжнародній торгівлі послугами. Економічна теорія та право. 2019. № 1. с. 27-41.

33. Кульганік О. М. Сучасні процеси міжнародної торгівлі України в умовах глобалізації. Ефективна економіка. 2019. № 10. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7347>
34. Мельничук О. П. Міжнародна торгівля послугами. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2020. № 4. с. 115-128.
35. Рибчук А. В., Заблоцька Р. А. Тенденції та проблеми функціонування світового ринку комерційних послуг. Науковий вісник НЛТУ України. 2018. № 28.(9). с. 86-89.
36. Смєсова В. Л. Кон'юнктурний аналіз сучасного світового ринку товарів та послуг. Economics Bulletin, №1. 2022. с. 62-76.
37. Статистика зовнішнього сектору України. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>

ДОДАТКИ

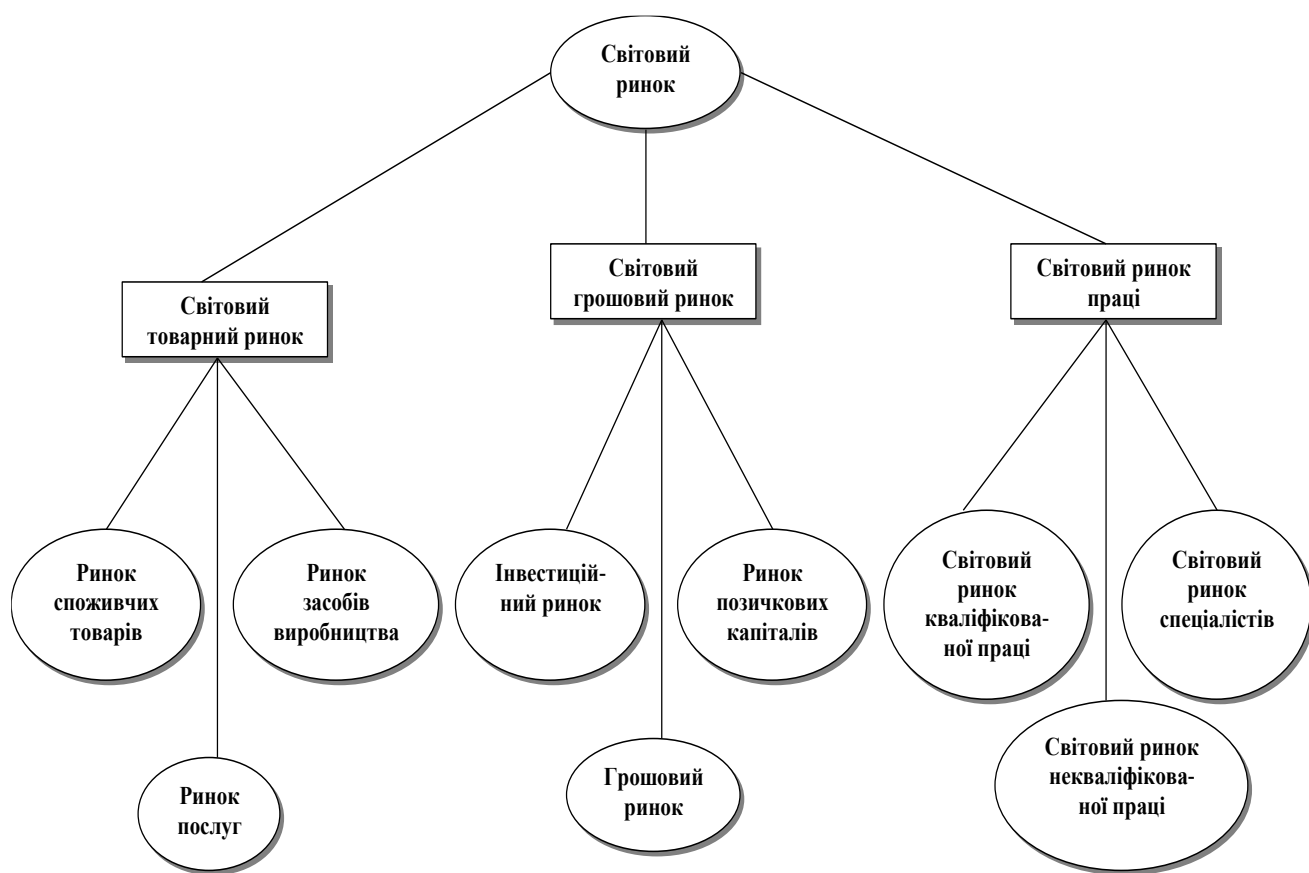


Рис. 1.2. Структура світового ринку

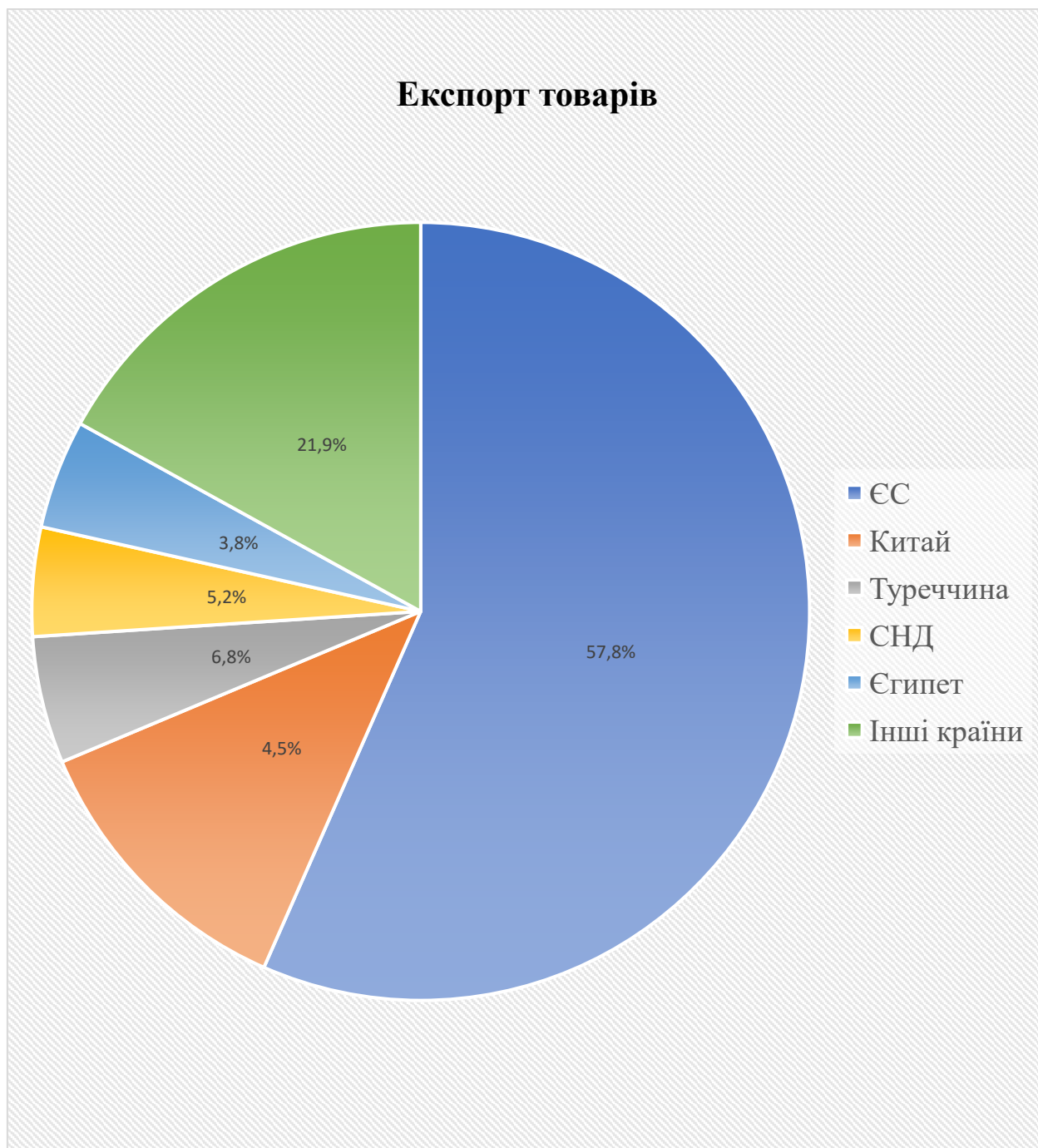


Рис. 3.1 Географічна структура зовнішньої торгівлі
товарами України в 2025 р.: а - експорт товарів, %

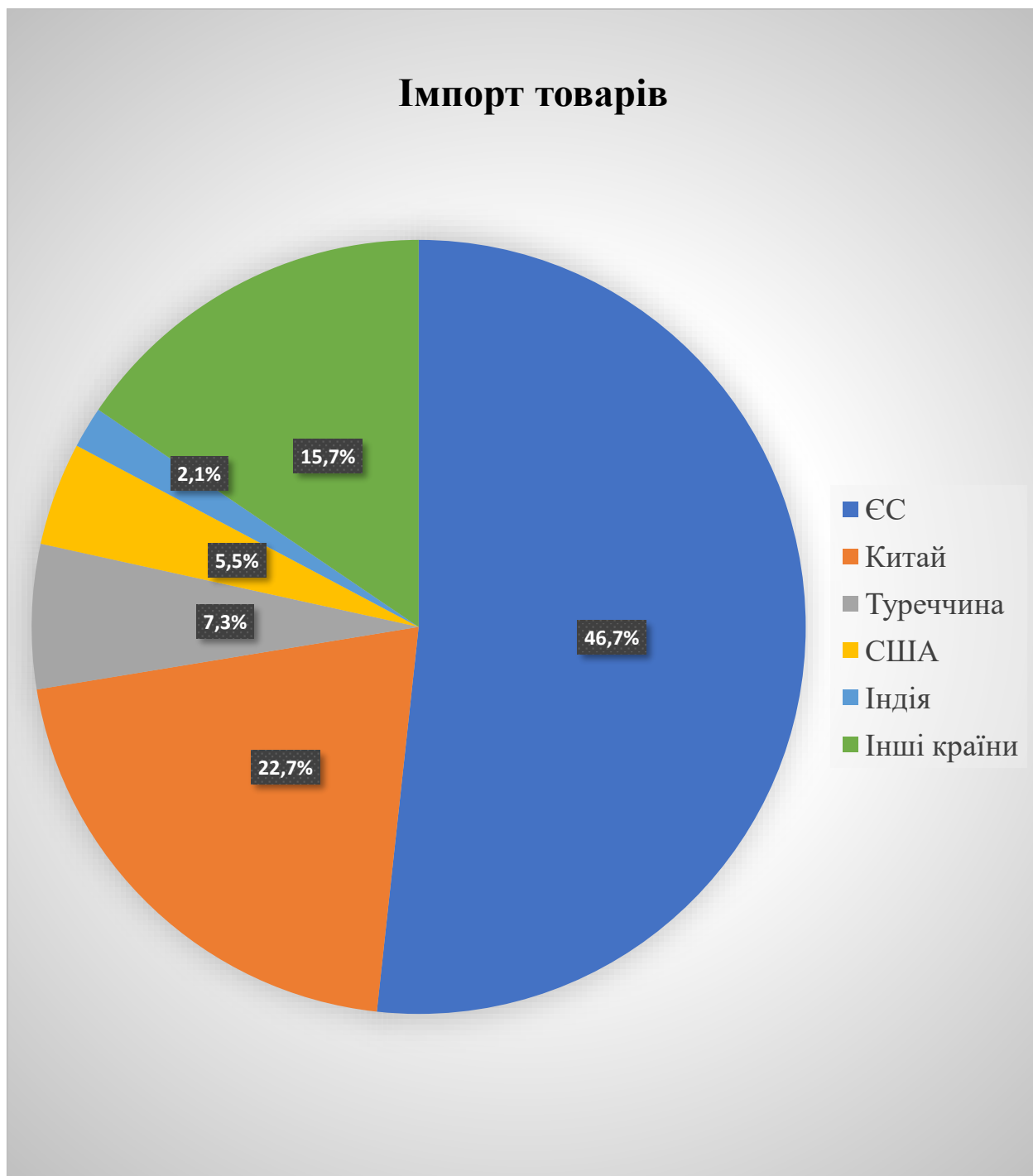


Рис. 3.2 Географічна структура зовнішньої торгівлі
товарами України в 2025 р.: б - імпорт товарів, %

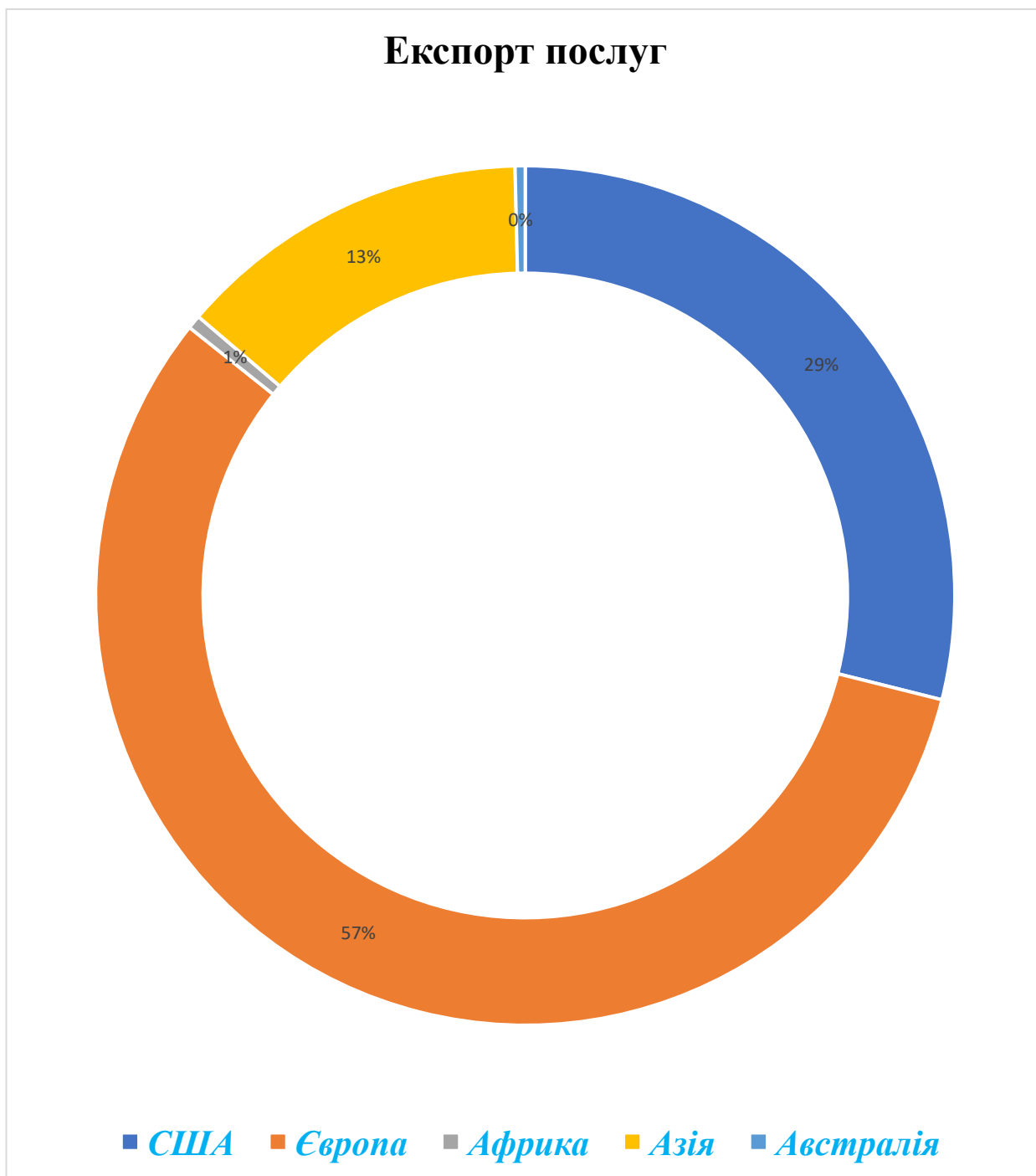


Рис. 3.3 Географічна структура міжнародної торгівлі
послугами України в 2025 р.: а - експорт послуг, %

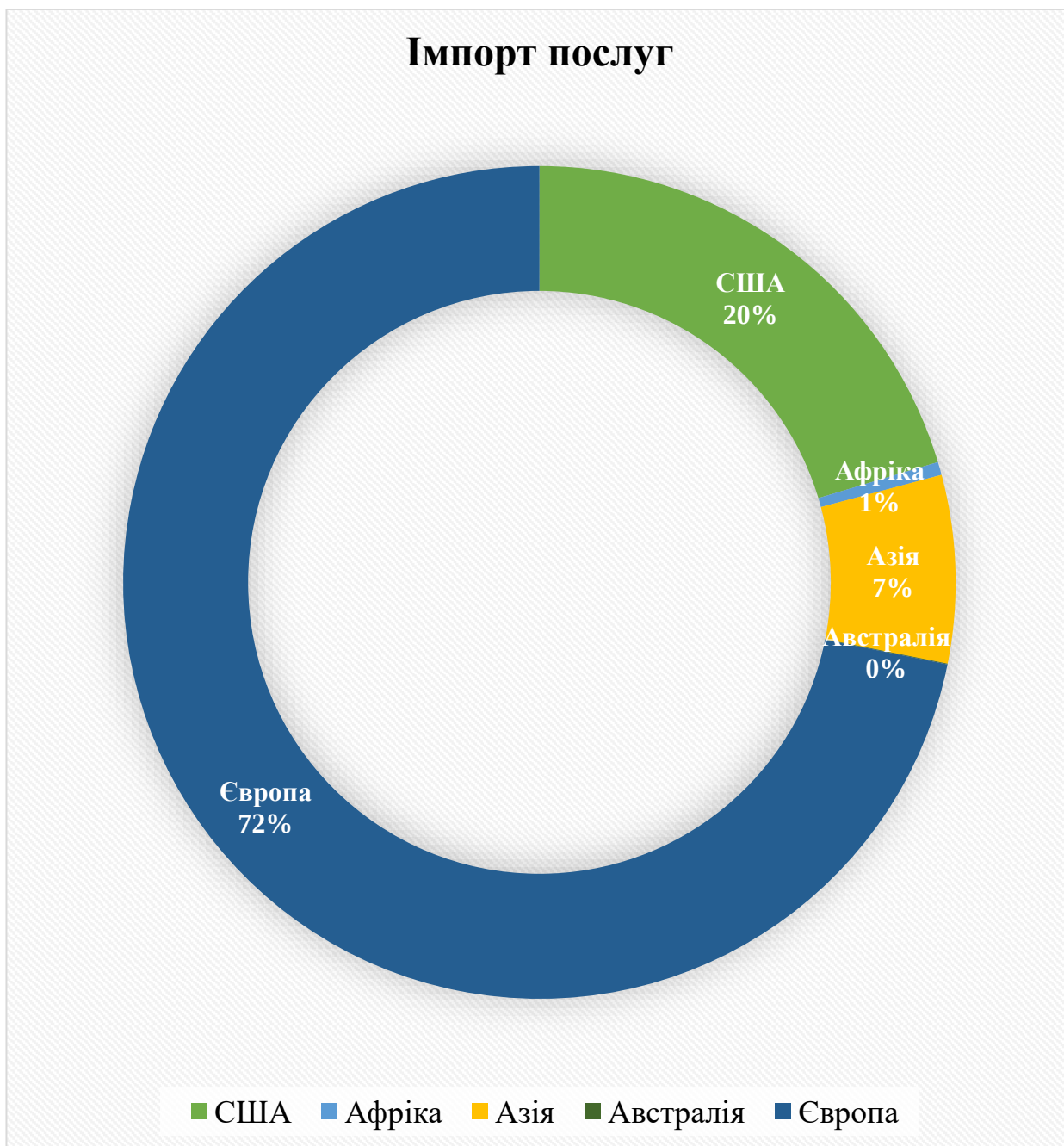


Рис. 3.4 Географічна структура міжнародної торгівлі
послугами України в 2025 р.: б - імпорт послуг, %